

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛІНГВІСТИКА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

Том 6

Дніпропетровськ

2013

УДК 811(082)

ББК 81:0; я 5

Л 59

*Друкується за рекомендацією Вченої ради
факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
(протокол № 2 від 31.10.2013 р.)*

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. **Поповський А. М.** (Дніпропетровський юридичний університет МВС України);

д-р філол. наук, проф. **Горпинич В. О.** (Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара);

Редакційна колегія: д-р філол. наук, проф. **Ю. О. Шепель** (відп. ред.), д-р філол. наук, проф. **О. І. Панченко** (заст. відп. ред.); д-р філол. наук, проф. **В. В. Зірка**; д-р філол. наук, проф. **В. І. Ліпіна**; д-р філол. наук, проф. **Н. В. Підмогильна**; д-р філол. наук, проф. **І. І. Менишков**; д-р філол. наук, проф. **Л. О. Петрова**; д-р філол. наук, проф. **Т. В. Філат**; д-р філол. наук, проф. **А. М. Приходько**; д-р філол. наук, проф. **В. І. Теркулов**; д-р філол. наук, проф. **В. А. Глущенко**; д-р філол. наук, проф. **М. Волод. Піменова** (Росія); канд. філол. наук, доц. **Д. П. Амічба** (відп. секр.).

Л 59 Лінгвістика. Лінгвокультурологія : зб. наук. пр. / редкол. : Ю. О. Шепель (відп. ред.) та ін. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2013. – Т. 6. – 204 с.

Розглядаються актуальні проблеми сучасної лінгвістики, теоретичні аспекти когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвістики тексту.

Рассматриваются актуальные проблемы современной лингвистики, теоретические аспекты когнитивной лингвистики, прагмалингвистики, лингвокультурологии, этнолингвистики, лингвистики текста.

The urgent problems of modern linguistics, theoretical aspects of cognitive linguistics, pragmalinguistics, linguoculturology, ethnolinguistics, text linguistics are regarded.

УДК 811(082)

ББК 81:0; я 5

© ДНУ імені Олеся Гончара, 2013

© Автори статей, 2013

УДК 811.347.78.034

К. філол. н., доц. Вотінцева М. Л.
Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ПРИЙОМИ ПЕРЕКЛАДУ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ
(на матеріалі романів Джейн Остін)

К. филол. н., доц. Вотинцева М. Л.
Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
ПРИЕМЫ ПЕРЕВОДА ЭТИКЕТНЫХ ФОРМУЛ
(на материале романов Джейн Остин)

Candidate of Science (Philology), docent M. L. Votintseva
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
THE APPROACHES TO THE TRANSLATION OF ETHICS
FORMULAS (on the basis of Jane Austen's novels)

У статті розглядаються проблеми відтворення мовленнєвого етикету за часів Джейн Остін в художньому перекладі. Дослідження виконано на матеріалі українського перекладу романів Джейн Остін «Pride and Prejudice» (Гордість і упередженість); «Емма» (Емма). Наведені перекладені формули мовленнєвого етикету, які не є адекватними тим, що вживалися автором в оригінальних текстах.

Ключові слова: соціокультурний фон, прийоми перекладу, культурно-маркований знак, мовленнєвий етикет, реалія, фонова лексика.

В статье рассматриваются проблемы воссоздания речевого этикета (времен Джейн Остин) в художественном переводе. Исследование выполнено на материале украинского перевода романов Джейн Остин «Pride and Prejudice» (Гордость и предубеждение); «Емма» (Эмма). Приведены некоторые неадекватные переводы формул речевого этикета.

Ключевые слова: социокультурный фон, способы перевода, культурно-маркированный знак, речевой этикет, реалия, фоновая лексика.

The article deals with the pressing problems of speech etiquette (Jane Austen's epoch) rendering in artistic translation. The research has been made on the basis of the Ukrainian

translation of Jane Austen's novels «Pride and Prejudice»; «Emma». Some inadequate translated formulas of speech etiquette were given.

Keywords: *sociocultural background, ways of rendering, culturo-marked sign, speech etiquette, realia, background lexica.*

Художній твір – невичерпне джерело соціокультурної інформації. Через художній твір відбувається знайомство читача з національною культурою народу, мова якого вивчається, із сьогоденням та історією країни, з ладом життя та естетичними нормами нації. Соціокультурна інформація в художньому творі реалізується через типові обставини та типові характери, які втілені в художніх образах, що надає цій інформації особливої достовірності, правдивості та переконливості. Художні твори розвивають пізнавальну активність читачів, стимулюють мислення, пробуджуючи асоціації з особистим життєвим досвідом, впливають на почуття та емоції, сприяють розвитку художнього смаку.

Надзвичайно вагомий внесок у теорію художнього перекладу зроблено українськими вченими Р. П. Зорівчак, М. О. Новиковою, Л. В. Коломієць, В. В. Коптіловим, І. В. Корунцем, О. Фінкелем, О. І. Чередниченком, і їхні дослідження, разом з розвідками перекладознавців інших країн – С. Баснет, С. Влахова, І. Левого, А. Лефевра, А. Поповича, А. Федорова, С. Флоріна, К. Чуковського, – слугують міцним фундаментом для подальшого розвитку цієї науки.

З лінгвістичної точки зору соціокультурна інформація може бути представленою на словесному рівні, тобто лексичними одиницями.

М. Г. Яшина пропонує методику розгляду культурно-маркованої лексики, під якою розуміє реалії (лексеми, які називають предмети або явища однієї культури, та не існують в інших культурах) і фонову лексику (слова, денотати яких існують в наявності у різних культурах, але культурне тло яких збігається не повною мірою) [4].

Важко переоцінити значення соціокультурного фону художнього твору й той зміст, який він у собі містить. Саме знання соціокультурного фону

іноземної мови дозволяє розуміти внутрішній світ її носіїв, гумор, підтекст у ситуаціях міжособистісної комунікації, а також полегшує спілкування із представниками іншої культури.

Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення впливу соціального й історичного контекстів оригіналу на переклад і пошуком оптимальних перекладацьких прийомів відтворення культурно-маркованих знаків нематеріальної сфери для максимального наближення до художньої картини світу автора оригіналу.

Об'єктом нашого дослідження є культурно-марковані знаки нематеріальної сфери, а саме мовленнєвий етикет за часів творчості Джейн Остин, та особливості його відтворення засобами української мови.

Предметом дослідження стали оригінальні тексти «закінчених романів» Дж.Остин: «Pride and Prejudice» («Гордість і упередженість»); «Emma» («Емма»); а також їх українські переклади у перекладі В. К. Горбатька.

Метою статті є аналіз відтворення українською мовою мовленнєвого етикету в романах Джейн Остин «Гордість і упередженість» та «Емма».

Перекладачеві художньої літератури слід перебувати одночасно у двох різних соціокультурних площинах. З метою реалізації посередницької функції перекладу та збереження впливу оригіналу, перекладач має розпізнати соціокультурну інформацію в оригіналі, а потім знайти шляхи її реалізації в перекладі. Перекладач впорається з таким завданням лише за умови здатності оперативно координувати інформаційно-соціальні складові площин двох культур. Не менш важливим є розуміння глибинного змісту тексту оригіналу, що можливо лише за умови наявності достатнього обсягу знань контактуючих культур, а також відповідної адаптації тексту оригіналу, залежно від конкретного адресата [3].

Мовленнєвий етикет за часів творчості Джейн Остин виявляється доволі регламентованим.

Мій дорогоцінний містере Беннет ... Форми звертання за часів Джейн Остин суттєво відрізнялися від тих, які притаманні сучасній в Англії. Вони були більш формалізованими й обмеженими.

Дружини й чоловіки, навіть у колі сім'ї, звертаються один до одного «містер» і «місіс». Пор.:

«*My dear Mr. Bennet, said his lady to him one day*» [6, с. 1]. – «Мій дорогоцінний **містере** Беннет», – якось звернулася **дружина** до свого чоловіка» [1, с. 3].

Слово *dear* перекладається шляхом експресивації – нейтральне слово *дорогий* перекладається стилістично маркованим відповідником – *дорогоцінний*. Слову *lady* запропонований контекстуальний варіант *дружина*.

Діти, як правило, звертаючись до батьків, називали їх «*madam*» і «*sir*». Правда, Елізабет Беннет, у характері якої було багато неупередженості й незалежності, часом називає місіс Беннет «*mamma*» – «маман», але й вона набагато частіше вживає форми «*mem*», а до містера Беннета «*papa* – тато». Пор.:

«*But you forget, mamma, said Elizabeth*» [6, с. 3], – «Але ж не забувай-те, **мамо**, – сказала Елізабет» [1, с. 6]. У даному перекладі слово *мама* – нейтральне та не відзеркалює забарвленості й конотації слова *mamma*.

Емма звертається до свого батька, вживаючи слово *papa*: «*I cannot agree with you, papa; you know I cannot*» [5, с. 3]. – «Ти ж знаєш, що я не можу погодитися з тобою, *тату*» [2, с. 6].

При звертанні до родичів більш широко вживалися слова, які позначають ступінь споріднення. Якщо в наші дні в такий спосіб уживаються лише слова «батько», «мати», «бабуся», «дідусь», то за часів Остин можливі були звертання «брат», «сестра», «кузен» та ін., як о:

«*...a preference which I trust my cousin Jane will attribute to the right cause, and not to any disrespect for her*» [6, с. 34]. – «Сподіваюся, **міс** Джейн зрозуміє, що таку перевагу я роблю в інтересах справи, а не від неповаги до моєї найстаршої **кузини**» [1, с. 82].

У даному випадку слово *cousin* не з'являється на тому самому місці, що й в оригіналі, перед ім'ям Джейн, а замінюється на *міс*. Це нівелює

традиції щодо ужитку слів *cousin, brother, sister* при звертанні, але перекладач використовує прийом компенсації та використовує слово *кузина* в якості контекстуальної заміни слова *her*.

Звертання «донька» не вживалось.

Містер Беннет звертається до своєї дочки Мері як *a young lady* – **молода панна** [1, с. 7]. В перекладі припущена помилка, слово *молода* зайве, так як слово *панна* має значення *молода дівчина*.

У звертанні між молодими людьми спостерігалася більша стриманість, ніж в наші дні. Навіть будучи добре знайомі один з одним, вони вживали форми «міс» і «містер» із прізвищем; по імені називалися лише близькі родичі.

Елізабет звертається до містера Дарсі на балу: «*It is your turn to say something now, Mr. Darcy. I talked about the dance, and you ought to make some sort of remark on the size of the room, or the number of couples*» [6, с. 36]. – «*Тепер ваша черга щось сказати, містере Дарсі. Я вже зробила зауваження стосовно танців, і тепер вам треба зробити якесь зауваження з приводу розмірів кімнати чи кількості пар*» [1, с. 85].

В даному випадку перекладач дає український відповідник слову *Mr.* – запозичене слово *містер* та перекладене транслітерацією.

Іноді вживалася компромісна форма – «міс» у комбінації з іменем (а не прізвищем, як звичайно). Так, міс Бінглі, звертаючись до Елізабет, називає її «міс Елізо». Звертання на ім'я при короткому або далекому знайомстві вважалося ознакою дурного виховання.

«*So, Miss Eliza, I hear you are...*» [6, с. 37].

У звертаннях до чоловіків також вживалось слово *sir*:

Елізабет звертається до містера Коллінза: «*You are too hasty, sir, she cried*» [6, с. 42]. – «*Вам не здається, що ви надто поспішаєте, пане?* – скрикнула вона» [1, с. 100].

В цьому випадку слово *sir* використовується, щоб підкреслити ту іронію авторки, що прихована в репліках Елізабет по відношенню до містера

Коллінза. Вона нарочито возводить його в ранг вищий за неї. Слово *пан* контекстуальний відповідник в українській мові означає *поміщик, пан у феодальній Польщі, Білорусі й Україні; форма ввічливого звертання до чоловіка в деяких слов'янських мовах*.

Здається, що інтонація українського речення не передає тієї рішучості, на яку була налаштована Елізабет, відмовляючи містеру Коллінзу. Слово *сту* в даному випадку означає «сказала голосно», а не *скрикнула*. Людина може скрикнути, коли їй боляче або від подиву, а Елізабет була налаштована на те, щоб перервати промову містера Коллінза і дати йому зрозуміти, що він несе нісенітницю. В оригіналі Елізабет стверджує, що містер Коллінз поспішає, а не ставить йому питання. Ця інтонація нівелює настрій Елізабет щодо пропозиції містера Коллінза.

Загалом перекладач відобразив особливості мовленнєвого етикета, але в деяких випадках перекладені формули мовленнєвого етикету не є адекватними тим, що вживалися автором в оригінальних текстах, а саме: нейтралізуються, вилучаються або адаптуються.

Перспективою наших подальших розвідок є вивчення культурно-маркованих знаків матеріальної сфери за часів творчості Джейн Остин та їх відображення українською мовою.

Література

1. Остен Дж. Гордість і упередженість / Дж. Остен; пер. з англ.: В. К. Горбатька; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. – Х.: Фоліо, 2005. – 350 с. – (Світова література).
2. Остен Дж. Емма / Дж. Остен; пер. з англ. В. К. Горбатька; худож.-оформлювач Б. П. Бублик. – Х.: Фоліо, 2005. – 447 с. – (Рандеву).
3. Хитрик К. Н. Теоретические основы обучения культуре иноязычного речевого общения в специальном языковом вузе (на материале иранской ветви индоевропейских языков): автореф. дис. док. пед. наук: спец. 13.00.02 / К. Н. Хитрик; Моск. воен. ун-т. – М., 2001. – 43 с.
4. Яшина М. Г. Анализ и семантизация культурно-маркированной лексики (на материале итальянского языка): автореф. канд. филол. наук / М. Г. Яшина. – М., 2009. – 20 с.
5. Jane Austen Emma [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.literaturepage.com/read/emma.html>
6. Jane Austen Pride and prejudice [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.literaturepage.com/read/prideandprejudice.html>

УДК 811.161.2'373.46

К. філол. н., доц. Гурко О. В.
Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ІНШОМОВНІ СЛОВА
У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

К. филол. н., доц. Гурко Е. В.
Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
ИНОЯЗЫЧНАЯ ЛЕКСИКА
В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Candidate of Science (Philology), docent O. V. Hurko
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
FOREIGN WORDS IN THE MASS-MEDIA

У статті розглядається входження слів-запозичень у мовний дискурс та вплив іншомовної лексики на динамічність розвитку реклами. Комплекс лінгвістичних засобів ілюструється прикладами з сучасного українського рекламного дискурсу. У кінці ХХ ст. на початку ХХІ ст. більшу частину запозичень, які вільно використовуються в газетах, журналах та інших засобах масової інформації, становлять англіцизми, і це є характерним не тільки для української мови. З'ясовано, що велика кількість слів не встигають адаптуватися в українській мові та або виходять з ужитку непомітно, або залишаються у своїй первинній формі.

Ключові слова: *іншомовна лексика, рекламний дискурс, запозичення, газета, журнал, нові слова, диференціація, англіцизм.*

В статье рассматривается вхождение слов-заимствований в языковой дискурс и влияние иноязычной лексики на динамичность развития рекламы. Комплекс лингвистических средств иллюстрируется примерами из современного украинского рекламного дискурса. В конце ХХ в начале ХХІ века большую часть заимствований, которые свободно используются в газетах, журналах и других средствах массовой информации, составляют англицизмы, и это характерно не только для украинского языка. Выяснено, что большое количество слов не успевают адаптироваться в украинском языке и поэтому они или выходят из употребления незаметно, или остаются в своей первоначальной форме.

Ключевые слова: *иноязычная лексика, рекламный дискурс, заимствования, газета, журнал, новые слова, дифференциация, англицизм.*

The article deals with entry words in the borrowing language discourse and the impact of foreign language vocabulary to the dynamic development of advertising. Complex linguistic means is illustrated by examples from contemporary Ukrainian advertising discourse. At the end of the XXth and the beginning of the XXIst century the majority of the borrowings that are freely used in magazines and journals, comprise anglicisms, which are specific not only for Ukrainian language. A lot of words don't manage to adapt in the Ukrainian language, they go out of use imperceptibly or remain without changing.

Keywords: *foreign-language vocabulary, advertising discourse, borrowing, newspaper, magazine, new words, differentiation, anglicism.*

До числа процесів, які активно діють у сучасній українській мові, належить процес запозичення іншомовної лексики, специфіка якого, безумовно, не вичерпується тільки його інтенсивністю. Активізація процесу запозичення відбувається на тлі інших, не менш активних процесів у галузі лексики, які знаходять своє втілення у публіцистичному стилі як найбільш проникному й відкритому для всіх новоутворень.

У кінці XX – на початку XXI ст. більшу частину запозичень, які вільно використовуються в газетах, журналах та інших засобах масової інформації, становлять англіцизми, і це є характерним не тільки для української мови.

У мовознавстві проблема збагачення мови численними іншомовними словами розглядається у багатьох дослідженнях, присвячених змінам у її лексичному складі. Серед них варто виділити роботи О. Потебні, І. Огієнка, С. Семчинського, Ю. Жлуктенка, Л. Лисиченко, О. Муромцевої, Б. Ажнюка, О. Ахманової, Ю. Сорокіна, Л. Крисіна, Е. Хаугена, У. Вайнрайха. Значущість процесу запозичення іншомовної лексики в українську мову привернула велику увагу до нього з боку багатьох дослідників в останнє десятиріччя XX ст. Зокрема, освоєння іншомовних запозичень у наукових терміносистемах досліджують О. Лисенко, Г. Сергєєва; питання словотвірного освоєння запозичень є об'єктом уваги С. Рижикової, Л. Чурсіної; Д. Мазурик, О. Стишов і О. Тодор розглядають запозичення слів як ефективний

сучасний спосіб збагачування лексичного складу мови; лексико-семантичну рецепцію іншомовних слів в українській мові аналізує В. Симонок.

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства принципового значення набуває питання про вироблення й удосконалення принципів та засад мовної політики, зокрема тих положень, що стосуються іншомовних запозичень. Інтенсифікація процесу запозичення й активна участь іншомовних слів у всіх основних мовних процесах сучасної української мови потребують не лише загального теоретичного осмислення, але й розробки конкретнішого механізму визначення етапів і ступенів адаптації запозичених лексем мовою-рецептором. Усебічний аналіз іншомовного слова, з'ясування доцільності та перспективності чи взагалі недоцільності його функціонування у мові і мовленні неможливе без звернення до мовленнєвої компетенції носіїв мови. Такий напрямок наукового дослідження проблеми освоєння іншомовних лексичних запозичень є важливим і актуальним.

В сучасній україномовній рекламі часто використовуються іншомовні слова. Дослідження джерел та механізмів запозичення, а також аналіз можливих наслідків такого впливу на сучасну українську мову є без сумніву актуальним завданням, яке перш за все вимагає ретельного аналізу рекламних текстів.

Метою статті є окреслити комунікативні завдання інформативності іншомовних слів у тексті реклами та простежити їх апелятивний матеріал на підґрунті рекламування товарів зарубіжного виробництва.

У таких умовах кожна людина змушена бути певною мірою компетентною в тих же економічних питаннях, тобто вміти аналізувати, прогнозувати, шукати шляхи виходу зі складної нестабільної ситуації з метою виживання. Тому переважна більшість активних у публічному дискурсі термінів із вузькоспеціальних перетворюються в загальнозрозумілі – нормалізуються й кодифікуються. Йдеться насамперед про інтернаціоналізми-європеїзми (переважно з англійської мови та її американського варіанта), які становлять

найчисленнішу і відкриту групу, що повсякчас поповнюється: *кейс, електрат, принтер, лізинг, бутик, інвестиції, спонсор*.

Міжнародна економічна та політична діяльність постійно вимагає розвитку інтернаціональної лексики, що зрозуміла більшою чи меншою мірою представникам усіх етносів світу. З розвитком засобів масової інформації навіть найбільш віддалені поселення мають вихід на загальнодоступні канали інформації, через які запозичуються і нові слова.

Потреба в іншомовних запозиченнях зумовлюється необхідністю одночасного розуміння тих чи інших назв, термінів, які охоплюють економічну чи політичну сфери суспільної діяльності – експорт та імпорт товарів, інвестиції, спільне підприємництво, іноземний туризм, банківські операції [10, с. 283]. У результаті рекламні тексти стають незмінним джерелом проникнення в український лексикон нових іншомовних слів, суттєво збільшуючи загальну масу запозиченої лексики, за масштабами своїми справедливо назване В. Г. Костомаровим «іншомовним потопом» [6, с. 63].

При цьому специфічною особливістю рекламного потоку іншомовних інновацій є його чітка тематична диференціація, що відповідає основним тематичним напрямкам вітчизняної реклами (*комерційна реклама, реклама міжнародного туризму, елітних видів спорту, фінансово-промислова реклама, реклама новинок арт-бізнесу*) [3, с. 74].

Іншомовний вплив на українську мову за останні два десятиріччя набагато більший та інтенсивніший, ніж був раніше. Це очевидно, адже чимало слів не встигають адаптуватись в українській мові та або виходять з ужитку непомітно, або залишаються у своїй первинній формі (наприклад, такі сполуки як *наблік рілейшнз, веб-дизайн, лейбл, дисплей, скетч, бренд, поп-арт, емблема, колор, постер*, які передаються у фонетичному оригіналі, й навіть часто у графічному – *public relations, web-design, label, display, sketch, brand, pop-art, emblem, color, poster*).

Досліджуючи процес входження нових слів у сучасне мовлення В. В. Зірка говорить про те, що «...ми є свідками певної боротьби двох

видів свідомості – орієнтації на властивості традиційної норми та орієнтації на систему цінностей сучасного члена соціуму, на його ментальність». Хоча вчена й додає при цьому, що відбувається взаємовплив: мова відображає ментальність сучасника і цим зміцнює її [4, с. 166].

Багато нових слів уже адаптувались у буденному лексиконі українців, тобто використовуються вони довгий час, активно функціонують і вимовляються автоматично, наприклад, *класний, кайф, супер, шик*). Набагато більше етранжизмів відживає, але той мінімум, який залишається в активному складі мови, функціонує контекстуально широко, трансформуючись на ґрунті місцевої мови [10, с. 102].

Молодіжні сленгізми *тусовка, драйвовий* спочатку мали суто музичний характер: перший означав зібрання молоді на концерті, другий – специфічний звук електрогітари. Надалі *тусовка* стало означати будь-яке зібрання й утворило ряд похідних (*тусня, тусовщик, тусуватись*), а *драйв* відповідно до англійської початкової семантики «швидкий» став означати взагалі будь-що енергійне та стрімке. Тобто ці сленгізми розширили своє значення, при тому стали зрозумілими всім, незважаючи на вікові, станові чи будь-які інші ознаки.

Використання іншомовних слів у тексті, зокрема рекламному, часто допомагає уникнути зайвої описовості. Етранжизми, як правило, сприймаються тут аудіально. Семантика їх зрозуміла лише тим, хто знає відповідну іноземну мову. Тобто споживачі залежно від віку, освіти, й навіть статі можуть по-різному сприймати зміст таких слів у тексті: чуючи, скажімо, назву «Гурманіка» з подальшим текстом ...твої маленькі привілеї, пересічний споживач підсвідомо асоціює його з паронімічними Германія, гармоніка. Проте особа, якій відомо слово гурман (фр. *gourman* – той, хто любить і цінує вишукані страви), відразу розуміє, що це пов'язано з їжею (реклама молочних продуктів). І навпаки – рекламне повідомлення «*Guerlain. Super aqua-serum*». Оптимальне відновлення зволоженості. Діамант

у мистецтві догляду за шкірою», у якому з-поміж іншомовних слів пересічному споживачу будуть знайомі *super* та *aqua*, стосується не якоїсь «*суперводи», а косметичного засобу – зволожувального крему.

У плані безеквівалентності одні етранжизми не можуть бути замінені на українські відповідники без використання об'ємних описових форм, інші – можуть (англ. *good luck* – бажати успіхів; фр. *amour* – любов, кохання; ісп. *amigo* – друг, товариш), а деякі використовуються саме в іншомовній формі для надання позначуваному об'єктові своєрідної епатажності. Наприклад, українська горілка має назву «*Nemiroff*», що повинно відразу асоціюватись з місцем її вироблення (м. Немирів), проте автори цього логотипу мали на увазі ще й асоціацію (акустичну й візуальну) з російською маркою «*Smirnoff*», яка здавна мала авторитет у світі. Тепер, коли й українська марка відома у світі («*Nemiroff. Ти обрав, світ підтримав*»), виникає похідна назва «*Nemirovska*», що також ніби використовує авторитет попередньої марки.

Що ж до інтернаціональної лексики, то вона поповнюється саме завдяки вищеописаного процесу. Ті ж таки форманти *біо*, *авіа*, *екстра* стали загальновідомими – і не лише через давні запозичення з латинської та грецької мов, а й через активне використання їх у процесі номінації, наприклад, продукуванні рекламного знака (логотипу) зокрема та рекламного тексту взагалі.

Ці форманти належать до морфологічних ознак процесу іншомовного запозичення. Проте найголовніша функція цього процесу – входження нових слів у мову, тобто поповнення її саме на лексичному рівні [10, с. 284].

Входження слів-запозичень у мовний дискурс надає динамічності розвитку реклами, зокрема й української. Запозичені слова (і взагалі нові в мовному дискурсі) можна кваліфікувати як важливий компонент комунікації, як вербальне вираження понять і прив'язаність до відповідного мовного об'єкту.

Потреба в запозиченнях зумовлюється необхідністю одночасного розуміння тих чи інших назв, термінів, які охоплюють економічну чи політичну

сфери суспільної діяльності, – експорт та імпорту товарів, інвестиції, спільне підприємництво, іноземний туризм, банківські операції.

Головна функція іншомовних слів у тексті реклами – це, насамперед, інформативність. Наприклад, пральна машина «Time Manager» – з англійської – «керівник часу» чи автомобільна марка «*Volkswagen*», що має у своїй назві знайомі українцю компоненти – *фольк* і *вагон*, які асоціюються з ознаками «народний» та «транспортний», що повністю відповідає певному товару та ще й початково орієнтується саме на загальнонародне використання.

Що ж до сприйняття та розуміння запозичень, то вони з часом переходять до кодифікованого лексичного словника, а також навіть до побутового мовлення (*міні, максі, екстра, бойфренд*), і тоді стають зрозумілі всім, незважаючи на вік, стать, освіту. Тобто відомі у наш час лише у відносно вузькому колі мовців *юзер, айтішник, маркетинг, менеджмент, фішка, лаж* незабаром можуть вийти на рівень більш уже звичних *шоупінг-тур, імідж, крейзі, ноу-хау, меседж, респект, нейм*, а далі на рівень загальновідомих *бізнес, дефіцит, суперстар, партнер*.

У випадку використання власних назв у рекламному тексті пропонувані товар (об'єкт) отримує додаткові емоційні характеристики, асоційовані з відповідною назвою. При тому логотип (реklamний знак) з використанням таких слів отримує більш символічний характер і асоціюється вже у свою чергу з психологічними аспектами рекламованого товару (різномірний вплив української та латинської графіки на свідомість реципієнта).

Проте в сучасному рекламному дискурсі спостерігається й інший процес, пов'язаний із входженням у текстопростір іншомовних слів. Назви початково зарубіжних марок сприймаються вже безпосередньо «прив'язаними» до відповідного товару, тобто асоціюються саме з ним, а не зі своєю семантикою. Тобто використовується їх вторинна функція: «*Prime*» асоціюється з горілкою (раніше – з сигаретами), а не з питомими латинськими значеннями «*кращий*», «*перший*».

Проведене дослідження підтверджує, що іншомовні слова використовуються в українському рекламному дискурсі у трьох площинах:

- 1) інформативній, коли вони входять у текст реклами як слова активного мовленнєвого словника і є загальнозрозумілими;
- 2) знаковій, коли вони позначають логотип або назву товару безвідносно до його характеристик і є зрозумілими лише знавцям іноземної мови;
- 3) асоціативні, коли рекламний бренд викликає певну асоціацію у споживача.

Відповідно до особливостей входження іншомовних слів у мовний дискурс, зокрема рекламний, вчені зрештою диференціювали їх таким чином:

1) нові запозичення: *перфоменс, ноутбук, біг-борд, оп-арт, драйв, шоу, солярій, стріт-арт, офшор, тендер, пірсінг, амбалаж, гравюра, ескіз, флейц, офорт*;

2) нові запозичення, трансформовані за місцевими деривативними формантами: *перфоменсний, кропірайтинг, офортист, драйвовий, стайлінг, офортист, цифровик, стаф-дизайнер, стиліст, модінг, колорист, менеджувати*;

3) давно запозичені, проте на сьогодні актуалізовані в рекламних текстах: *офіс* (від фірмового забарвлення до синонімічного відповідника кабінету), *презентація* (від офіційного публічного представлення на зразок шоу до будь-якого представлення у вузькому смислі, а також методична форма подання навчального матеріалу);

4) складні слова з іншомовним протетичним формантом, де друга частина – смислова – може бути як іншомовного, так і неіншомовного походження (*ультрашвидий, суперновий, фотодрук, аудіореклама, суперграфіка, відеоролик, дискографія, суперобкладинка, фотореклама, мікрофільм, кіноафіша, автокоректура*);

5) словосполучення, компонентом якого – як головним, так і залежним словом – є іншомовне, що створює атмосферу престижності позначуваного об'єкта (*ріелторські послуги, ефективний промоушн*).

Отже, як бачимо (зокрема за рекламним дискурсом), іншомовний вплив на українську мову за останні два десятиріччя набагато більший та інтенсивніший, ніж був раніше. Чимало слів не встигають адаптуватися в українській мові та або виходять з ужитку непомітно, або залишаються у своїй первинній формі. Але тенденція до інтернаціоналізації лексики і тим самим – до загальнозрозумілості рекламного дискурсу – наявна, що є показником творення сучасної рекламної мови в Україні.

Література

1. Боса О. А. Комунікативні завдання інформативності у тексті реклами / О. А. Боса // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – Вип. V. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 180–184.
2. Журавлев А. Ф. Иноязычные заимствования в русском просторечии (фонетика, морфология, лексическая семантика) / А. Ф. Журавлев // Городское просторечие: проблемы изучения. – М., 1984. – С. 102–124.
3. Зирка В. В. Лексика реклами: учеб. пособ. / В. В. Зирка. – Днепропетровск, 2006. – 74 с.
4. Зирка В. В. Реклама и новомодные слова / В. В. Зирка // На терені юридичної і філологічної науки: зб. наук. праць, присвяч. 50-річчю від дня народж. і 25-річчю наук.-пед. діяльності проф. Прадіда Ю. Ф. – Сімферополь, 2006. – С. 165–168.
5. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я» / С. Караванський. – К.: Академія, 2001. – 240 с.
6. Костомаров В. Г. Мовний смак епохи (зі спостережень за мовною практикою мас-медіа) / В. Г. Костомаров. – М.: Педагогіка-Прес, 1997.
7. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных элементов / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1982. – 152 с.
8. Реклама. Словник-термінів / ред. Н. В. Іванченко. – К., 1998. – 202 с.
9. Руденко С. Фірмовий стиль та логотип / С. Руденко // Образотворче мистецтво. – 2005. – № 4. – С. 23–26.
10. Сімонок В. П. Запозичені назви у складі української фінансово-економічної термінології / В. П. Сімонок // На терені юридичної і філологічної науки: зб. наук. праць, присвяч. 50-річчю від дня народж. і 25-річчю наук.-пед. діяльності проф. Прадіда Ю. Ф. – Сімферополь: Ельїньо, 2006. – С. 283–286.
11. Словник іншомовних слів / ред. Є. І. Мазніченко. – К.: Наукова думка, 2000. – 662 с.
12. Українська мова: Енциклопедія / ред. М. Бажан. – К.: Українська енциклопедія М. П. Бажана, 2000. – 989 с.

Державецкая И. А.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина

**ГЛЮТТОНИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА
В СИСТЕМЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА**

Державецька І. О.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна

ГЛЮТТОНІЧНА ЛЕКСИКА В СИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

I. A. Derzhavetskaja

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

GLUTTONY LEXIS IN SYSTEM OF ENGLISH LANGUAGE

В фокусе данной статьи находится специфика глуттонической лексики в семантическом плане и определение наиболее эффективных способов перевода исследуемых лексем. Глуттонический дискурс трактуется как форма реализации национального языка в динамике текстовой организации речи в русле коммуникации, связанной с процессом потребления продуктов питания. Также рассматривается роль кулинарной лексики как одного из средств выражения культурных концептов и базисной составляющей национальной картины мира. Дается анализ того, насколько важным является правильный перевод кулинарной лексики для передачи смысла исходного текста ресторанного меню и рецептов.

Ключевые слова: глуттоническая лексика, гастрономический дискурс, языковая картина мира, реалия, перевод, ресторанное меню, рецепт.

У фокусі даної статті знаходиться специфіка глуттонічної лексики в семантичному плані і визначення найбільш ефективних способів перекладу досліджуваних лексем. Глуттонічний дискурс трактується як форма реалізації національної мови в динаміці текстової організації мови в руслі комунікації, пов'язаної з процесом споживання продуктів харчування. Також розглядається роль кулінарної лексики як одного із засобів вираження культурних концептів і базисної складової національної картини світу. Дається аналіз того, наскільки важливим є правильний переклад глуттонічної лексики для передачі змісту вихідного тексту ресторанного меню та рецептів.

Ключові слова: глуттонічна лексика, гастрономічний дискурс, мовна картина світу, реалия, переклад, ресторанне меню, рецепт.

This article deals with the specificity of gluttony vocabulary in semantic terms; it also determines the most effective ways of translating the investigated lexis. Gluttony discourse is defined as a form of realization of national language in dynamic of language text organization while the communication connected to the process of food consumption. The article reveals the significant role of gluttony lexis as one of the means of expressing cultural concept as well as its being the fundamental component of national world picture. It provides the analysis of the role which correct rendering of gluttony lexis plays for conveying a source text such as restaurant menu and recipes.

Keywords: *gluttony lexis, gastronomic discourse, language picture of the world, realia, translation, restaurant menu, recipes.*

В данной статье в общем виде рассматривается проблема определения места глуттонической лексики в системе английского языка, выявления связей между языковой картиной мира и гастрономическими объектами, прежде всего, на уровне номинативного фонда национальных языков, основываясь на таком языковом материале, как рецепты национальной кухни, меню, кулинарные статьи, глуттоническая терминология и пр. Объектом данной статьи является кулинарная лексика, предметом исследования в статье является семантическая специфика английской глуттонической лексики.

Данная проблема находится в русле наиболее актуальных исследований, так как многие ученые отмечают, что ни в лингвистике, ни в методике, ни в переводоведении нет достаточно четких критериев определения кулинарных реалий и совершенно не изучена специфика языковых единиц, которые обозначают эти реалии. Цель данной статьи – описать наиболее эффективные способы перевода глуттонических терминов.

С начала 70-х гг. XX в. в развитых странах Европы и Америки возрождается национальная кулинария: начинается поиск забытых национальных рецептов, издаются книги, посвященные традиционной национальной кухне. Возросшая в этот период популярность туризма среди населения Западной, Центральной и Северной Европы, Канады и США также стала

одной из причин интернационального интереса к жизни и обычаям других народов. Всё это не могло не отразиться на востребованности перевода в сфере гастрономической тематики.

Термин «глюттония» характеризует весь пищевой процесс в целом – добычу и первичную обработку пищи, подготовку полуфабрикатов, процесс приготовления и потребления пищи.

Если проанализировать теоретическую литературу по особенностям глуттонической лексики, то можно сделать вывод, что в основном исследователи обращали внимание на изучение институциональной вариативности глуттонической системы англоязычной лингвокультуры, номинативных процессов в сфере обыденной жизни, связанных с культурой потребления пищи и вербализацией оппозитивных стереотипов глуттонического поведения человека. Монографические работы, посвященные анализу особенностей перевода глуттонической лексики (труды Н. В. Головницкой, Д. Ю. Гулимова, А. В. Олянича, Е. В. Плетнёвой и др.), немногочисленны и представляют данные переносные наименования преимущественно как часть лингвокультурной специфики иноязычного дискурса.

Рассмотрим, прежде всего, основные, на наш взгляд, работы, посвященные разным аспектам изучения глуттонии.

Некоторые исследователи, например, Э. А. Гашимов [1, с. 113], предпочитают для описания лингвосемиотической системы пищевых знаков термин «алиментарный код». Под «алиментарным кодом» понимается лингвокультурный код, когнитивным субстратом которого выступает предметная область «Продукты питания» (то есть алиментарный код рассматривается более узко и имеет воздействующее значение (накормить, пропитать, докормить до старости, дать возможность выжить). Мы же считаем, что при описании семиотики потребления пищи необходим более широкий термин – «глуттония», характеризующий, как указано ранее, весь пищевой процесс в целом, на пример, процесс приготовления пищи [5, с. 397].

Глуттонический дискурс соотносится с языковым отражением физиологических потребностей человеческого организма в области пищевых предпочтений, «...отражает особенности культуры разных стран и, следовательно, обладает национально-культурной спецификой...» [3]. Устойчивый характер национальных черт языковой личности отражается в глуттоническом дискурсе, так как состояние пищевых ресурсов, процессы их переработки и потребления для каждой нации обусловлены относительно жёстко фиксированным набором потребительских стандартов. Глуттонический дискурс трактуется как форма реализации национального языка в динамике текстовой организации речи в русле коммуникации, связанной с процессом потребления продуктов питания. Коммуникативная ситуация потребления пищи этнокультурно обусловлена и имеет характерологические параметры, по которым могут быть идентифицированы менталитетные признаки нации. Глуттоническая составляющая дискурса базируется в первую очередь на глуттонической лексике, которая выступает в качестве ключевого материала для выявления признаков национального характера.

Вопросы глуттонического (гастрономического) дискурса (термин введен в 2003 году А. В. Оляничем) [4, с. 13] освещались в работах следующих авторов: П. П. Бурковой (2004), Э. А. Гашимова (2005), Д. Ю. Гулинова (2004), Н. Н. Даниловой (2005), Н. П. Головницкой (2008), А. В. Занаворовой (2003), Н. А. Земсковой (2008), Н. Е. Камовниковой (2003), А. В. Олянича (2003, 2004, 2008), Е. В. Плетневой (2006), В. В. Похлебкина (1995, 2000). Изучение языковой концептуализации сферы «питание» способствует более глубокому пониманию этнокультуры языковой общности. Данная сфера находит свое отражение в паремиях, коннотативных лексемах и языковых реалиях. Исследованию языковых реалий посвящены работы таких ученых, как В. В. Воробьев (1997), Э. А. Левина (2006), А. С. Мамонтов (2000). Глуттонический дискурс, как и дискурс вообще, является сложным коммуникативным явлением, обладающим дифференциальными особенностями, которые одни ученые связывают с продуктом речевого действия

с присущей ему смысловой однородностью, актуальностью (уместностью), привязанностью к определенному контексту, жанровой и идеологической принадлежностью (Т. А. Ван Дейк, В. Кинч, В. З. Демьянков, А. Е. Кибрик, И. М. Кобозева, W. Chafe, W. Labov и др.), а другие (О. В. Александрова, Е. С. Кубрякова, В. В. Красных и др.) отождествляют с вербализованной деятельностью с присущей ей соотнесенностью с целым слоем культуры, социальной общности и даже с конкретным историческим периодом. Традиционно к текстам, содержащим глуттоническую лексику, принято относить такой языковой материал, как рецепты национальной кухни, меню, кулинарные статьи и пр.

А. В. Олянич, автор термина «глуттонический», говорит о лингвокультурной и этнокультурной специфике номинаций, связанных с приготовлением пищи. Термин «глуттонический», по мнению учёного, коррелирует с понятием гастрономии (знания поваренного искусства и умения пользоваться его производными) и соотносится с когнитивной системой глуттонии любой этнокультуры [4, с. 168]. Е. Добренко употребляет термин «кулинарная картина мира» [2], который трактуется следующим образом: концептуальная модель гастрономических пристрастий и глуттонических приоритетов, отражающаяся в специфике национальной номинации продуктов питания.

Несмотря на значительное число работ, написанных по интересующей нас теме, нерешенным остается вопрос выявления специфики соответствующих лексических единиц и особенностей их перевода. Поэтому целью данной статьи является рассмотрение глуттонической лексики в семантическом плане и определение наиболее эффективных способов передачи исследуемых нами лексем с английского языка на русский.

Согласно мнению ряда исследователей, гастрономический дискурс относится к смешанному типу коммуникации, а именно к личностно-ориентированному, проявляемому в бытовой (обиходной) сфере общения, с одной стороны, и с другой – к статусно-ориентированному дискурсу, носящему

институциональный характер. Н. П. Головницкая, соглашаясь с А. Ю. Земсковой, анализирует участников, хронотоп, цель и ценности данного типа дискурса, но на материале немецкого языка. Под дискурсом в данной работе понимается система коммуникации, имеющая реальное и потенциальное измерение. В реальном измерении – это текущая речевая деятельность и возникающие в результате этой деятельности тексты, в потенциальном измерении – семиотическое пространство. Был изучен путеводитель, как информация хронотопного порядка, особенно подчеркнута его аттрактивная функция, которая является превалирующей и призывает гостя насладиться немецкой кухней.

Гастрономический дискурс был также рассмотрен с точки зрения особенностей текстов кулинарных рецептов, обладающих социальными и тендерными характеристиками, являющихся особым видом общения, при котором используются определенные профессионально-ориентированные знаки – терминология, устойчивые обороты, характерные морфосинтаксические структуры. В качестве основного источника реализации текста кулинарного рецепта была проанализирована поваренная книга как гипертекст, являющийся не только практическим специальным текстом, но и семиотическим образованием, т. к. постоянные изменения в способах приготовления блюд делают его бесценным культурно-историческим свидетелем, в котором также получают свое отражение языковые изменения.

Было также установлено Н. П. Головницкой, что в лингвокультурном пространстве англоязычного и немецкоязычного гастрономического дискурса, в сфере наименований пищевых продуктов имеется значительное количество фразеологизмов, выполняющих важную коммуникативную функцию, выступающих в виде устойчивых словесных комплексов, обладающих семантической отдельностью и получающих в дискурсе совершенно иную семантическую экспликацию в виде глуттонического переосмысления. Выступая в этой роли, наименования пищевых продуктов обнаруживают не меньшую коммуникативную значимость, чем в прямой

номинативной функции. При переосмыслении наименований пищевых продуктов их значение становится образной основой нового значения. В работе Н. П. Головницкой отмечены немецкие фразеологизмы, базирующиеся на образе субконцептов Wurst, Kartoffel, Bier как лингвокультурологически специфических продуктов немецкой глуттонии.

Неотъемлемой составляющей глуттонического дискурса является текст кулинарного рецепта, который относится к числу прецедентных текстов. Межкультурная коммуникация в глуттонической сфере предполагает преодоление не только языкового, но и лингвокультурного барьера, поэтому изучение особенностей кулинарных текстов является чрезвычайно актуальным направлением лингвокультурологических исследований.

Глуттонический дискурс отражает особенности национальной культуры, активно использует профессионально ориентированные знаки-термины, устойчивые обороты, характерные морфосинтаксические структуры.

На первый взгляд, гастрономические реалии в текстах ресторанных меню или рецептах представляют собой «простой перечень блюд». Тем не менее, как показывает анализ материала, информация, заложенная в единицах языка, составляющих название блюда, далеко не всегда однозначна. Название блюда не только информирует о его составе или способе приготовления (причём, как в явной, так и неявной форме), но и побуждает клиента к действию (заказу блюда). Поэтому вопрос перевода такого рода лексем является чрезвычайно важным. На сегодняшний день существует довольно небольшое количество научных работ, в основном это статьи, объектом исследования которых являются особенности перевода глуттонических реалий.

Передача культурных реалий при переводе остается одной из наиболее трудновыполнимых задач. Говоря о сложностях, возникающих при попытке адекватного перевода культурно-маркированной лексики, наш исследовательский интерес представляет проблема перевода реалий лингвокультурной сферы Гастрономия или, иными словами, Глуттония.

Существующие способы перевода гастрономических реалий довольно часто не позволяют в полной мере передать их семантическое значение. В связи с этим, данная проблема все еще остается актуальной для современных лингвистов и, скорее всего, найдет свое отражение в дальнейших исследованиях по переводоведению.

Литература

1. Гашимов Э. А. К вопросу о потребностях. Лингвистический взгляд / Э. А. Гашимов // Специальный выпуск «Актуальные проблемы гуманитарных исследований». – Т. 2. – Самара: Изд-во СНЦ РАН, 2006. – С. 112–120.
2. Добренко Е. Гастрономический коммунизм: вкусное vs здоровое [Электронный ресурс] / Е. Добренко // Неприкосновенный запас: дебаты о политике и культуре. – 2009. – № 2. – С. 155–173. – Режим доступа: <http://www.magazines.russ.ru/nz/2009/2/do9-pr.html/>
3. Земскова А. Ю. Специфика глуттонического (гастрономического) дискурса / А. Ю. Земскова // Мат-ы V Всерос-й электронной науч.-практ. конф. «Вуз культуры и искусств в образовательной системе региона», январь-декабрь 2007 г. – Самара: СГАКИ, 2008. – Режим доступа: http://www.smgaki.ru/8/1/1_7/zemskova.htm
4. Олянич А. В. Гастрономический дискурс в системе массовой коммуникации: семантико-семиот. Характеристики / А. В. Олянич // Массовая культура на рубеже XX–XXI веков: человек и его дискурс: сб. науч. тр. / РАН Ин-т языкознания. – М., 2003. – С. 167–201.
5. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса: монография / А. В. Олянич. – Волгоград: Парадигма, 2004. – С. 397–420.

УДК 811. Рус.

К. филол. н. Козырева Н. Ю.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина

**НЕКОТОРЫЕ СПОСОБЫ СОЗДАНИЯ
ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО МОТИВАЦИОННОГО НАСТРОЯ
У СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ ПРИ ОБУЧЕНИИ РКИ**

К. філол. н. Козирєва Н. Ю.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна

**ДЕЯКІ СПОСОБИ СТВОРЕННЯ
ПОЗИТИВНОГО МОТИВАЦІЙНОГО НАСТРОЮ
У СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ПРИ НАВЧАННІ РМІ**

Candidate of Science (Philology) N. YU. Kozyreva

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

**SOME WAYS OF CONFIGURATE THE POSITIVE MOTIVATION
OF THE FOREIGN STUDENTS IN TRAINING THE RLF**

В статье рассматриваются некоторые способы создания положительного мотивационного настроения у студентов-иностранцев при обучении РКИ, в частности, посредством системы общения и действий (конференция, ролевая игра, песня), то есть перенесение языкового материала в разные реальные ситуации, ориентация на активные формы обучения, создание благоприятной эмоциональной атмосферы познавательной деятельности, что, в свою очередь, повышает творческую активность иностранных студентов, стимулирует их интерес к изучению русского языка.

Ключевые слова: *положительный мотивационный настрой, активные формы обучения РКИ, конференция, ролевая игра, песня, самостоятельная работа, педагогика сотворчества.*

У статті розглядаються деякі засоби створення позитивного мотиваційного настрою у студентів-іноземців в навчанні РЯІ, зокрема через систему спілкування та дій (конференція, рольова гра, пісня), тобто перенесення мовного матеріалу у різні реальні ситуації, орієнтація на активні форми навчання, створення сприятливої емоційної атмосфери пізнавальної діяльності, що, у свою чергу, підвищує творчу активність іноземних студентів, стимулює їхню зацікавленість до вивчення російської мови.

Ключові слова: *мотиваційний настрій, активні форми навчання РЯІ, конференція, рольова гра, пісня, самостійна робота, педагогіка співтворчості.*

This article discusses some ways to create a positive motivational attitude among foreign students in the learning trials, in particular, through a system of communication and action (conference, role play, song), that is, the transfer of linguistic material in different real-life situations, focus on active forms of learning, a supportive emotional atmosphere of cognitive activity, which in turn increases the creative activity of foreign students, stimulate their interest in learning the Russian language.

Keywords: *positive motivational attitude, active forms of learning trials, the conference, role play, song, self-study, education co-creation.*

Исследование мотивационной сферы обучения наиболее **актуально** в настоящее время. Скажем, психологические вопросы мотивации в обучении рассматриваются в работах И. А. Зимней [3], А. А. Леонтьева [5] и др. Установлено, что характер мотивации в обучении является одним из факторов, определяющих его качество. Так, по мере возрастания мотивированности обучения, т.е. необходимости приобретения новых знаний, значительно активизируется учебная деятельность, мобилизуются резервы усвоения языка. Результаты исследований говорят об определяющей роли мотивации в обучении [1, с. 142].

Развитие у иностранных студентов практических навыков пользования неродным языком предполагает постоянное внимание к мотивации их обучения. **Цель статьи** – остановиться на некоторых способах и приёмах создания положительного мотивационного настроения студентов-иностранцев, а также показать, что эти способы и приёмы могут быть самыми разнообразными, но они, в первую очередь, должны затрагивать эмоции студентов, пробуждать их личностное отношение, стимулировать их познавательный интерес, который, как известно, выступает ценнейшим мотивом учебной деятельности. Ведь желание высказаться на иностранном языке тем сильнее, чем глубже затронуты личные эмоции, чувства, мысли, интересы обучающихся.

Объект и предмет исследования. Мотивация как одна из составляющих при обучении РКИ. Успешная реализация целей обучения во многом зависит не только от форм и методов преподавания, но и от способностей, потребностей и интересов студента.

По нашему мнению, важнейшее условие формирования познавательного интереса – это создание благоприятной эмоциональной атмосферы познавательной деятельности обучающихся, порождающей у них желание учиться и, главное – ориентация на активные формы обучения, когда знания не даются в готовом виде, а добываются студентами посредством системы общения и действий (конференция, ролевая игра, песня).

Необходимо отметить, что в последнее время возникла необходимость высокой степени включенности обучаемых в процесс обучения, так называемой «вынужденной активности» – принудительной активизации мышления и деятельности обучающихся; повышенной эмоциональной включенности обучаемых и творческого характера занятий; обязательности непосредственного взаимодействия обучаемых между собой, а также с преподавателем; коллективного форсирования усилий, интенсификации процесса обучения [2, с. 12]. Образование становится динамичным, оно связано с инициативным поведением субъектов обучения. Форма обучения, способствующая пассивному восприятию информации студентами, не актуальна в настоящее время.

Итак, конференция. Повысить мотивационный настрой студентов-иностранцев, стать залогом успешной речевой деятельности может одна из популярных форм работы – проведение научно-практической конференции иностранных студентов, что стало уже традицией, скажем, на кафедре ПЛПИ ДНУ. Студенты-иностранцы готовят доклады на определённую тему. Их выступлению предшествует кропотливая подготовительная работа: отрабатывается фонетика, ударение, произношение. Присутствует эффект неожиданности – студенты знают только тему своего доклада. В сценарий

органично включены музыкальные паузы, используются различные виды искусств: танец, вокал. Дополнительными компонентами этого мероприятия, как правило, становятся конкурсы, викторины, что создаёт возможность проявления способностей, интересов и склонностей студентов. Материалы конференции ежегодно издаются в сборнике студенческих работ.

Так, при индивидуальном контакте и совместной работе преподаватель имеет возможность не только передавать студентам готовые знания, умения и навыки, но и управлять их самостоятельной работой. Практика преподавания показывает, что правильно организованная самостоятельная работа имеет огромный мотивационный потенциал. Признано, что именно в процессе самостоятельной работы, научив студентов её элементарным навыкам и приёмам, вручив им инструмент самообучения, преподаватель предоставляет возможность иностранным студентам добывать информацию самостоятельно и в нужном количестве, что обеспечивает умение самостоятельно вести информационный поиск в дальнейшем. Студенческая конференция даёт возможность студентам-иностранцам, как поработать самостоятельно, так и применить и продемонстрировать свои знания, что стимулирует их познавательный интерес, возбуждает их творческую фантазию.

Далее – ролевая игра. По нашему мнению, развивать устойчивый интерес у иностранных студентов к изучению русского языка помогает, так называемая, ролевая игра – методический приём, относящийся к группе активных способов обучения практическому владению иностранным языком. Замечено, что использование на занятии ролевых игр способствует выработке коммуникативных умений, способности обучающихся активно использовать языковой «запас» в общении на иностранном языке, варьировать такое общение, переносить усвоенные единицы в другие ситуации [4; 7]. Ролевая игра даёт возможность преподавателю создавать желаемые реальные ситуации, а студентам – приобретать навыки в совместной деятельности. Она же помогает развивать и устойчивый интерес к изучению русского языка.

Так, на кафедре ПЛПИ в ДНУ на основе методического пособия по развитию речи (для иностранных студентов подготовительного факультета), которое состоит из небольших по объёму дидактических текстов и диалогов [8], студентам предлагаются такие реальные ситуации: «Знакомство», «В общежитии», «В деканате», «В столовой», «В банке» и т.д. Работа с подобным материалом позволяет ввести обучающихся в прямой контакт с реальным использованием языка. Максимальная приближенность к реальным речевым ситуациям, личностно-ориентированный характер диалогов – стимулируют творческую активность студентов. Предлагаемые реальные ситуации, с которыми студенты-иностранцы могут столкнуться в жизни, формируют субъективную мотивацию. У них появляется уверенность в своих силах и неограниченных возможностях.

И, наконец, песня. Особое место в процессе обучения студентов-иностранцев русскому языку занимает методика использования песен. Так, на кафедре ПЛПИ ДНУ создан интерактивный комплекс для студентов-иностранцев «Поём по-русски» [6]. В процессе работы с песнями предполагается их прослушивание и по желанию разучивание. Популярные песни снабжаются словарём. Как показывает практика, студенты-иностранцы проявляют активный интерес к таким занятиям, ведь, как известно, в песне отражаются история, традиции, быт, культура русского народа. Кроме того, звучание песен на уроке создаёт особенный эмоциональный настрой. Ведь такие чувства, как радость, грусть, любовь и т.д. – общечеловечны. А эмоциональная активность обучающихся, возникающая в процессе работы с песней, способствует преодолению языкового барьера, даёт стимул к изучению языка.

Практика преподавания РКИ показывает, что активное отношение студентов-иностранцев к процессу обучения способствует повышению их заинтересованности в восприятии материала, достижению более высоких результатов в обучении. Так, не просто привлекается внимание студентов

к учебному материалу, но и происходит формирование познавательных мотивов, творческого мышления. Активные методы обучения РКИ способствуют активному использованию языкового «запаса», а это поддерживает ориентацию студентов-иностранцев уже на дальнейшее активное самообучение.

Однако нельзя не отметить, что при использовании подобных активных способов создания положительного мотивационного настроя у студентов-иностранцев, в частности, посредством системы общения и действий (конференция, ролевая игра, песня), нельзя не учитывать индивидуально-типологические особенности студентов-иностранцев и особенности их национальной системы образования. Известно, что большинство студентов, скажем, из Китая, где при обучении иностранным языкам приоритетными видами речевой деятельности выступают чтение и письмо, не расположены к активным видам работ, чего не скажешь об арабских студентах, которым нравятся эмоциональные творческие задания, где обостряется процесс умственной деятельности. С другой стороны, активные методы обучения в какой-то мере предоставляют возможность тем же китайским студентам, изучающим русский язык, преодолевать психологические, эмоциональные, социокультурные барьеры.

Нельзя также упускать из внимания, что центральной фигурой в учебном процессе был, есть и будет преподаватель – активный, компетентный, неутомимый и изобретательный в поисках приёмов обучения студентов, с определёнными личностными качествами, манерой общения, формой подачи материала. И в поддержании у обучающихся интереса к обучению невозможно переоценить его роль. Необходимо отметить, что преподаватель и студент выступают в единой целостной системе, в едином энергетическом поле, и освоение языковых навыков требует активного общения преподавателя и студента, да и возможно только при таком общении. Преподаватель должен быть не просто источником информации. Он призван

создавать атмосферу партнёрства, должен быть готов к сотрудничеству, быть другом, старшим наставником, что наделяло бы его особым авторитетом и в дальнейшем способствовало бы созданию доверительных отношений в группе. В обучении должна присутствовать педагогика общения, которая основана не на примитивной дидактике распоряжений и контроле за исполнением, а на взаимной заинтересованности и уважении. Необходимо преобразование существующих методов обучения как таковых в методы приспособления их к конкретной ситуации в конкретной аудитории, т. е. создание педагогики сотворчества, креатива (от лат. creative – созидание, сотворчество), которая предусматривает обязательное изменение взаимоотношений: «преподаватель – студент» в сотворческие. Необходимо создание такого микроклимата сотворчества, который поддерживал бы мотивационную направленность, заряжал бы творческой энергией и снимал психологическое напряжение. Опытный преподаватель понимает, что эффективность усвоения учебного материала зависит, может быть, даже в первую очередь, от благоприятного эмоционального климата в группе; он стремится, чтобы учебная деятельность протекала в обстановке непосредственного общения, обеспечив, таким образом, переход от организации всего учебного процесса преподавателем к самоорганизации и саморегуляции этого процесса студентами в контакте с преподавателем.

Выводы и перспективы исследования. Таким образом, создание атмосферы общения, перенесение языкового материала в разные реальные ситуации, то есть создание тем самым готовности к общению на основе данного языкового материала – всё это повышает творческую активность иностранных студентов, возбуждает их творческую фантазию, что в свою очередь, стимулирует интерес студентов-иностранцев к изучению русского языка.

Хотелось бы отметить, что внимание к мотивации обучения – это значит внимание и к профессиональным интересам студентов-иностранцев:

использование языка для передачи профессиональной информации, понимания научных текстов, лекций по специальным предметам. В перспективе должны более продуманно отбираться и использоваться в обучении тексты, направленные на профессиональные потребности студентов, что также может являться значительным стимулом учебного процесса.

Литература

1. Артёмов В. А. Психология обучения иностранным языкам / В. А. Артёмов. – М.: Просвещение, 1969. – 279 с.
2. Горбенко А. М. Основные направления ориентации образования иностранных студентов на подготовительном факультете / А. М. Горбенко, Н. И. Никоненко, С. В. Черняк // Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении: Междунар. науч.-метод. конф. – Х.: ХПИ, 2008. – С. 11–15.
3. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / И. А. Зимняя. – М.: Наука, 1989.
4. Китайгородская Г. А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г. А. Китайгородская. – М.: МГУ, 1986. – 176 с.
5. Леонтьев А. А. Предмет лингводидактики глазами филолога и методиста. Человек. Сознание. Коммуникация. Интернет / А. А. Леонтьев. – Варшава, 2004.
6. Панченко Е. И. Поём по-русски. Интерактивный комплекс для внеклассной работы со студентами-иностранцами: методичні вказівки для студентів-іноземців / Е. И. Панченко, Н. Ю. Козырева. – Дніпропетровськ, 2008. – 44 с.
7. Пассов И. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / И. И. Пассов. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
8. Шкурко Е. В. Методическое пособие по развитию речи (для студентов-иностранцев подготовительного факультета) / Е. В. Шкурко, Н. Ю. Козырева. – Днепропетровск: ДНУ, 2005. – 88 с.

К. філол. н. Колпакова Г. Ю.

**Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна
ТРАДИЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ АСПЕКТУАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ
СТАЛИХ ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ**

К. филол. н. Колпакова Г. Ю.

**Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина
ТРАДИЦИИ ИССЛЕДОВАНИЯ АСПЕКТУАЛЬНЫХ СВОЙСТВ
УСТОЙЧИВЫХ ГЛАГОЛЬНО-СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ
СЛОВСОЧЕТАНИЙ**

**Candidate of Science (Philology) H. Yu. Kolpakova
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
THE SURVEY OF THE APPROACHES TO THE STUDY
OF ASPECT IN LIGHT VERB CONSTRUCTIONS**

У статті здійснено критичний огляд досліджень присвячених вивченню аспектуальних властивостей сталих дієслівно-іменникових словосполучень (СДІС) у синхронії та діахронії. Розглянуто праці вітчизняних та зарубіжних дослідників. Спостереження та висновки обґрунтовано прикладами із Британського національного корпусу. Зазначено, що центральним аспектуальним значенням цих словосполучень є кратність. Окрім цього, СДІС виражають також результативність та зачинність. Увагу звернено на модально-аспектуальні значення СДІС: вираження навмисної дії, обмеженої просторово чи у часі, вираження неконтрольованої, ненавмисної дії.

Ключові слова: *аспектуальне значення, модальне значення, кратність, зачинність, результативність, аспектуальний клас, широкозначне дієслово, миттєва дія.*

В статье сделан критический обзор исследований посвященных изучению аспектуальных свойств устойчивых глагольно-именных словосочетаний (УГСС) в синхронии и диахронии. Рассмотрены труды отечественных и зарубежных исследователей. Наблюдение и выводы обоснованы примерами из Британского национального корпуса. Отмечено, что центральным аспектуальным значением этих словосочетаний является кратность. Кроме этого, УГСС выражают также результативность и начало действия. Внимание обращено на модально-аспектуальные значения УГСС: выражение намеренного действия, ограниченного пространственно или во времени, выражение неконтролируемого, непреднамеренного действия.

Ключевые слова: аспектальное значение, модальное значение, кратность, начало действия, результативность, аспектальный класс, широкозначные глаголы, мгновенное действие.

The paper focuses on the approaches to the analysis of aspectual properties of light verb constructions in diachrony and synchrony. The observations and conclusions made in the course of the survey are illustrated by the examples from the British national corpus. Light verb constructions, in contrast to the correlating verbs, express resultative actions and actions of single occurrence (semelfactive meaning). They may also have an inchoative meaning. The paper explores the modal meaning of the constructions under study, such as the expression of a volitional, premeditated action, action done 'for a bit', at the subject's whim.

Keywords: aspectual meaning, modal meaning, inchoative aspect, resultative action, semelfactive, aspectual class, light verb.

Сталі дієслівно-іменникові словосполучення (СДІС) на зразок *take a look, give a smile, make a suggestion* отримали значну увагу в лінгвістичних дослідженнях, присвячених темі аналітичних конструкцій. Різноманіття термінів, запропонованих для позначення цього типу конструкцій, засвідчує цей факт: СДІС також відомі як: light verb constructions (Butt, 2003); support verb constructions (Mel'cuk, 1996; Langer, 2004, 2005); complex / composite predicates (Cattel, 1984); multi-word verbs (Claridge, 2000); frame verbs (Kawakami, 1973); formulaic sequences (Wray, 2000); take-have phrasals (Live, 1975); periphrastic verbal constructions (Wierzbicka, 1982). Одиниці цієї моделі мають структуру складних предикатів, проте функціонують у мові як монолексемні дієслова. Однак, порівняно з корелятивними дієсловами, самі є виразниками аспектальних значень, таких як зачинність, кратність, результативність, тим самим доповнюючи поле аспектальності. У зв'язку із цим застосування технічних засобів для перекладу та опрацювання текстових даних загалом наштовхується на труднощі у випадку із СДІС. А це, своєю чергою, зумовлює **актуальність** дослідження їх аспектальних та структурних особливостей.

Чимало досліджень присвячено вивченню аспектуальних властивостей СДІС: на кратності дії, вираженої СДІС, наголошують Н. Н. Амосова [1], О. В. Огоновська [2], С. М. Сухорольська [3], О. І. Федоренко [5], А. А. Тронь [4], А. Лайв [11]; перфективність дії та її обмеженість у часі вивчають М. Ренські [13], Р. Діксон [9], А. Вежбицька [15], Г. Штайн [14]; дослідженням граничності дії, вираженої СДІС, займались А. Прінс та Л. Брайнтон [6; 7]. Вивчення СДІС та їхніх аспектуальних значень у діахронії знаходимо у дослідженнях М. Акімото [7], Л. Брайнтон (давньо-англійський період), Г. Тунабі [7], Л. С. Кузнецова, М. Матсумото [12] (середньоанглійський період), К. Клерідж [8] (ранній новоанглійський період). Хоча вираження аспектуальних відтінків є одним із центральних значень цієї категорії, однак жодне з досліджень, присвячених вивченню цього питання, не має системного характеру. Стаття **має на меті** проаналізувати підходи до вивчення аспектуальних властивостей СДІС у синхронії та діахронії.

Першими, хто визначив категоріальну вартість цієї моделі були представники празької лінгвістичної школи – Вілем Матезіус, Богуміл Трнка та Мірослав Ренські. Власне термін «сталі дієслівно-іменникові словосполучення» належить М. Ренські [13]. Дослідники вказали на властивість цих словосполучень виражати аспектуальне значення кратності, результативності та зачинності. Схожу характеристику СДІС знаходимо у Н. Н. Амосової та О. В. Огоновської. Зокрема, О. В. Огоновська зазначає, що центральне значення цієї моделі кратність. Її периферійне значення – результативність, синонімічне зі значенням перфектної форми [2, с. 57].

На модально-аспектуальні значення СДІС вказує Р. Діксон. Автор звертає увагу на вирази, що містять один і той самий номінативний компонент, однак різні дієслова (наприклад, *have a smile* та *give a smile*, *have a walk* та *take a walk*).

Конструкцію із *have* не вживають у реченнях, що описують діяльність, обмежену просторово чи у часі, а відтак речення (а) допускає заміну

перифрастичною конструкцією, тоді як (б) – ні, оскільки містить часову кульмінативну точку – *from dawn till dusk*:

а. *I walked in the garden after lunch yesterday.*

а–1. *I had a walk in the garden after lunch yesterday.*

б *I walked in the garden from dawn till dusk yesterday.*

б–1. * *I had a walk in the garden from dawn till dusk yesterday* [9, с. 471].

Аналогічні приклади знаходимо і з просторовими границями: можемо сказати *walk in the park* або *have a walk in the park*, проте така заміна неможлива у випадку *walk from Oxford to Reading*, де дія лімітована у просторі: * *have a walk from Oxford to Reading* [9, с. 474].

Конструкція із *have* не передбачає досягнення певної цілі, наголос зроблено на самій дії і на факті, що суб'єкт виконує її протягом певного часу. Можна припустити, зазначає Р. Діксон, що елементом значення цієї конструкції є «виконувати лише частину дії» (*do it a bit*). Власне сам вираз *a bit*, за спостереженням автора, є доволі частотним у цих конструкціях: *We had a bit of a walk/talk/think* [9, с. 474].

Вибірка із БНК частково підтверджує спостереження Р. Діксона: СДІС із широкогозначним дієсловом *have* зрідка вживають із обставинами місця та часу, які зазначають кульмінативну точку дії: із 24-х проаналізованих речень із СДІС *have a walk/ had a walk* лише 3 містили обставину місця, яка вказує кульмінативну точку дії.

а) *They had a long walk over the moor to Bingley and Alfred Carter couldn't afford to wait for them if they were late* (BNC CB5 1149).

б) *... or if you want to leave them with me and then I'll, I've got to have a walk up to post office ...* (BNC KCX 3783).

в) *So I had a walk up the town and called in Tesco's and got a bit of shopping* (BNC KD8 5190).

Значно частотнішими є приклади із неграничними обставинами: із 24-х проаналізованих речень 12 містять неграничну обставину місця:

*Actually it's just an excuse **to have a walk round** behind the bike sheds* (BNC KP6 1786).

Конструкція із *have* позначає навмисну, свідому дію (volitional action), суб'єктом якої є людина (А), якщо підмет виражено неживим предметом речення втрачає зміст (Б).

А. *That child **had a roll** down the grassy bank.*

* Б. *That stone **had a roll** down the grassy bank* [120, с. 469].

Вольовий елемент дії, вираженої конструкцією із *have*, стає очевидним під час порівняння із *slip* та *slide*. *Slip* виражає не задуману, неконтрольовану дію, тоді як *slide* виражає дію, виконану з власної волі, для задоволення. Так Р. Діксон пояснює, чому дієслово *slide* передбачає перифраз із *have*, а *slip* – ні:

*She **had a slide** on the ice* vs **She **had a slip** on the ice* [9, с. 469].

Схожою за значенням є конструкція із широкозначним дієсловом *give*. Обидва перифрази, як зазначає автор, виражають дію, виконувану суб'єктом для власного задоволення чи забаганки, проте не для досягнення певної мети. Однак конструкція із *give* може виражати миттєву дію, один квант дії, тоді як перифраз із *have* позначає тривалу дію, що містить інтервали: «*give a laugh* – найчастіше описує один «ха», тоді як *have a laugh* – передає дію, що триває хвилину або дві» [9, с. 471]. Свої спостереження автор обґрунтовує тим фактом, що іменники типу *jerk*, які позначають одноразову дію, є валентними до широкозначного дієслова *give* і не утворюють конструкцій із *have*.

Також Р. Діксон вказує на два типи конструкцій із широкозначним дієсловом *give*: перший передбачає наявність як прямого, так і непрямого додатка дієслова *give* (V + Object + NP), а другий – лише прямого (V + NP). Різниця між типами полягає не лише у структурних характеристиках, але й у значенні. Перший тип, як правило, виражає вольову дію, яка має безпосередній вплив на об'єкт, тоді як другий тип не обов'язково виражає

задуману дію. (Пор.: *The machine gave a long hiss/ a loud bang and suddenly stopped*) [9, с. 471]. Зазначимо, що це не виключає можливості цього типу виражати свідому дію, адже хтось може навмисно кашлянути (*give a cough*) чи крикнути (*give a cry*), щоб попередити когось чи з якоюсь іншою метою.

Щодо конструкції із широкозначним дієсловом *take*, Р. Діксон вказує на її схожість із *give* перифразом у вираженні одного кванту дії. *Take* дуже часто вживають із іменниками типу *bite, swallow*, які передбачають інкрементальні дії. Конструкція при цьому позначає виконання одного інкремента дії. З іменниками типу *taste, suck*, які не сегментовані на частини (інтервали), вживається, навпаки, широкозначне дієслово *have*.

Ще однією відмінністю між *take*- та *have*-конструкціями є те, що перша з них передбачає повне виконання дії – має граничне значення, тоді як інша – лише часткове (*a bit of*). У реченні *One may take a walk around the lake* – периметр озера просторово обмежує дію і робить її граничною. У БНК знайдено приклади, що підтверджують валентність конструкції з *take* до граничних обставин місця:

а) *You and the blackamoor are to take a ride to Mr Loveitt's house* (BNC C85 3078).

б) *We know he took a flight to Brussels with that girl ...* (BNC ARK 1123).

Грунтовно вивчено конструкцію із широкозначним дієсловом *have* у статтях А. Вежбицької та Г. Штайн. Зокрема, А. Вежбицька зазначає, що різниця між перифразом із *have* (термінологія автора) та моноксемним дієсловом полягає у здатності першого виражати аспектуальні значення. Перифрастична конструкція репрезентує дію, обмежену у часі, при цьому ця дія не є довготривалою. Якщо хтось плавав десять годин, то навряд чи цю дію він виразить через *have a swim*, оскільки моноксемний еквівалент (*swim for ten hours*) є більш доречним у цьому випадку. Прикметник *long* як прономінальний модифікатор зрідка вживають у цих конструкціях. Винятком слугують іменники руху, однак у цьому випадку *long* описує не тривалість, а відстань. Речення **He had a long swim in his tiny pool* є абсолютно

неграматичним, що обґрунтовує спостереження автора і свідчить про те, що *long* стосується не часу плавання, а відстані [15, с. 759].

Доволі суперечливим є твердження А. Вежбицької про те, що конструкція із *have* виражає коротку дію, проте в жодному разі не миттєву, і що іменники миттєвої семантики не поєднуються із широкозначним дієсловом *have* [15, с. 757]. У БНК знайдено 9 прикладів, у яких СДІС із *have* позначає миттєву дію, а самі номінативні компоненти утворені власне від дієслів категорії досягнення: *have a win*, *have a wince*.

Як і Р. Діксон, А. Вежбицька зазначає, що перифраз із *have* позначає дію, яка не передбачає досягнення якоїсь певної мети. Якщо виконавець дії робить щось для того, щоб вплинути на будь-який об'єкт, конструкцію із *have* не вживають. Речення **Have a write of a letter to Marry* не має змісту, оскільки передбачає певний вплив на об'єкт – аркуш паперу трансформуємо у лист, тоді як речення *Go outside and have a play* є абсолютно змістовним, оскільки *play* не передбачає жодної конкретної цілі: це дія, зосереджена на самого виконавця. *Walk* може виражати як немотивовану (1), так і цільову дію (2), отож лише у першому значенні цей іменник функціонує як номінативний компонент перифразу із *have*.

1. *John had a walk around the town.*

2. **John had a walk to the post office to post a letter* [15, с. 758].

На лімітованості дії, позначеної перифразом, наголошує також Г. Штайн. Зокрема, вона зазначає, що монолексемні дієслова (*they walked*, *he swam*) виражають дію, що не має ані початку, ані кінця, тоді як конструкція із девербативним іменником передає лише один сегмент дії, вирізаний із нелімітованої дії. Іншими словами, якщо монолексемне дієслово має ознаку [- temporary], то перифраз характеризуємо як [+ temporary] [14, с. 17].

Також Г. Штайн вказує на ще одну особливість конструкції із широкозначним дієсловом. Речення *She sipped her tea* може мати як ітеративну, так і неітеративну інтерпретацію. Перифраз усуває цю двозначність – інтерпретуємо дію як одноразову: *She had a sip of her tea* [14, с. 17].

Автори Л. Брайнтон та М. Акімото, вивчаючи СДІС (complex predicates – складні предикати, за термінологією авторів) у діяхронії, вказують на певні розбіжності між цим типом конструкцій у давньоанглійський період та у сучасній англійській мові, а саме: на вираження аспектуального значення, що властиве СДІС на сучасному етапі [7, с. 54]. Пов'язане це, насамперед, із розвитком системи артиклів, що функціонують як прономінальні детермінатори, які обмежують дію у часі, надаючи їй значення одноразової дії. Наявність неозначеного артикля у цьому типі конструкцій, зазначає Л. Брайнтон, свідчить про злічуваність СДІС.

Щодо значення неозначеного артикля у моделі *широкозначне дієслово плюс віддієслівний іменник*, М. Ренскі стверджує, що у результаті цього конструкція набуває значення перфективності, порівняно із аспектуально немаркованим корелятивним дієсловом. Ще однією функцією артикля у реченні є, на думку автора, контекстуальна організація речення – артикль сигналізує ядро висловлення [12, с. 295].

Дослідження Л. Брайнтон та М. Акімото засвідчують, що у давньоанглійський період існували словосполучення із дієсловами *(ge)don (do)*, *(ge)macian (make)*, *habban (have)*, *niman (take)*, *giefan (give)*, *sellan (give, grant)*. Ці конструкції утворені за аналогією із латинськими еквівалентами, і здебільшого були кальковим перекладом із латини. Передусім це стосувалося словосполучень із дієсловом *(ge)don*. У пізній давньоанглійський період під впливом запозичень із французької з'являється чимала кількість конструкцій із дієсловом *(ge)macian*, які поступово починають витіснити словосполучення із *(ge)don*. Протягом усього давньоанглійського періоду широко вживають конструкції із *niman* та *habban*, які значно схожі із корелятивними СДІС у сучасній англійській мові, однак є менш ідіоматизованими (значення давньоанглійської конструкції можна вивести композиційно) і не проявляють тенденції до граматикалізації (не виражають аспектуальних значень) [7, с. 54].

Дослідження СДІС у середньоанглійський період, здійснене Г. Тунабі на основі листів сім'ї Пастон, засвідчує, що цей тип конструкцій можна вживати замість моноксемних дієслів для вираження динамічного значення, на противагу статичному. Окрім того, конструкція, що включає неозначений артикль, позначає окрему конкретну дію, що є обмеженою у часі [7, с. 129].

Словник слів середньоанглійського періоду (Middle English Dictionary), зазначає М. Матсумото, наводить приклад із конструкцією *take a sight*, що має чітко виражене зачинне значення [12, с. 112]. Зачинне значення має також конструкція *take a look*, що стає помітним у формі наказового способу [12, с. 120]. Автор також веде мову про тривалий (durative aspect) та перфектний (perfective aspect) види, що виражають конструкції із широкозначним дієсловом. Прикладом першого є словосполучення *have an eye*, прикладом другого – *set a look*.

Аналогічну характеристику аспектуальних властивостей СДІС подає К. Клерідж, досліджуючи властивості цього типу конструкцій у ранній новоанглійський період. Моноксемні дієслова описують загальну ситуацію або позначають тривалий процес, окремі стадії якого не є важливими і не виокремлені. СДІС, своєю чергою, передають чітко окреслені ситуації, що тривають обмежений проміжок часу, або ж є короткотривалими.

Також К. Клерідж зазначає, що СДІС містять артикль, що вже є свідченням певної індивідуальності дії, її окресленої тривалості. Однак автор наголошує на тому, що у ранній новоанглійський період знаходимо чимало конструкцій цього типу без артикля, отож висновки про аспектуальні властивості цих словосполучень дещо непевні.

Увагу привертає аспектуальна інтерпретація СДІС, запропонована Л. Брайнтон. Складене дієслово (Composite verb), саме так термінологічно визначає цю модель автор, надає дії кульмінативної точки, перетворюючи

дію, позначену корелятивним дієсловом, із аспектуального класу¹ діяльності у виконання, або напіввиконання (*quasi-accomplishments*) [6, с. 242]. Автор розглядає складене дієслово *have a sleep* та корелятивне дієслово *sleep*. Останнє позначає дію неграничної тривалості, тоді як тривалість першого обмежена у часі. У випадку інкрементальних дієслів, таких як, наприклад, дієслова руху (*move*), складене дієслово (*make a move*), виражає лише один інкремент дії [101, с. 48].

Думку про те, що конструкція із широкозначним дієсловом конвертує неграничну дію, позначену монолексемним дієсловом, у категорію виконання, знаходимо і в А. Прінс. Автор стверджує, що конструкція має семельфактивне значення, розуміючи під семельфактивом одну завершену дію [6, с. 218].

Взаємозв'язок між СДІС та корелятивним дієсловом Т. Р. Хофман розглядає у трикомпонентній схемі, що складається із одиниць без завершення дії (*no finish*), із нечітким завершенням (*vague finish*) та із конкретним завершенням дії (*specific finish*) [10, с. 51–52]:

Без завершення	Нечітке завершення	Конкретне завершення
<i>drink;</i>	<i>drink some tea;</i>	<i>drink a cup of tea;</i>
<i>swim.</i>	<i>have a swim.</i>	<i>swim two miles.</i>

Приклади автора засвідчують, що конструкції типу *have a swim* він ви-значає як дії із нечітким завершенням, так як і словосполучення *drink some tea*, хоча монолексемний еквівалент *swim* взагалі не передбачає кульміна-тивної точки і лише за наявності квантифікатора (*swim two miles*) набуває граничного значення.

Аспектуальне значення кратності, що виражають СДІС типу *give a cough*, *take a jump*, детально вивчено у дисертаційному дослідженні А. Троня [4]. Автор аналізує речення, де однократність та багатократність

¹ Маємо на увазі аспектуальні класи дієслів З. Вендлера, а саме: діяльності (*activities*), ви-конання (*accomplishments*), досягнення (*achievements*), стани (*states*)

дії підкреслено різними прономінальними модифікаторами, у позиції яких виступають квалітативні, квантитативні, посесивні, детермінативні та інші синтаксеми [4, с. 108].

На властивості СДІС виражати аспектуальне значення кратності наголошує також В. Шведова. Автор зазначає, що видові відтінки, які доволі часто передають певними лексико-словотвірними типами описових конструкцій (саме таким терміном послуговується В. Шведова для позначення конструкцій із широкозначним дієсловом), входять до сфери лексико-граматичних значень роду дії і виконують у мові функцію передачі кількісної границі дії [4, с. 93]. Зокрема, В. Шведова виокремлює такі відтінки значень, притаманні цим конструкціям: результативність, перфективність та обмеження в часі (миттєвість, однократність, конкретність), яке передається артиклями, квантифікаторами, якісними прислівниками [4, с. 99].

Досліджуючи лексичну сполучуваність компонентів СДІС, О. І. Федоренко зауважує, що цей тип словосполучень має виразне додаткове граматичне значення, а саме – вираження таких аспектуальних характеристик дії, як кратність, зачинність, частковість, ітеративність. Монолексемне дієслово і СДІС утворюють корелюючу пару, в якій не результативність та не кратність контрастує із результативністю та кратністю. СДІС можуть вказувати на різні етапи виконання дії, зокрема на обмеженість у часі, часову визначеність. Як приклад автор наводить такі СДІС, як *have a dance*, *have a swim*, *have a talk*, зазначаючи, що значення обмеженої тривалості дії зосереджене у номінативному компоненті (*period of Ving*). Корелятивне дієслово, своєю чергою, вказує на незавершеність дії (*to dance*, *to talk*, *to swim*) [5, с. 83].

Отже, на основі критичного аналізу досліджень аспектуальних значень СДІС робимо висновок, що словосполучення цього зразка мають тенденцію до вираження граматичних значень. Вони позначають граматичні категорії, не властиві монолексемним дієсловам, а саме – аспектуальні

значення: кратність, зачинність, результативність, а також модальні значення, виражають навмисну, бажану дію.

Аналіз підходів до вивчення аспектуальних властивостей СДІС формує основу для подальших досліджень категорії аспектуальності на матеріалі сталих перифрастичних словосполучень. Зокрема, дослідження взаємовпливу лексичного та граматичного типів аспектуальності на рівні речення.

Література

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 206 с.
2. Огоновська О. В. Дієслівне заміщення в англійській мові / О. В. Огоновська. – Львів: Світ, 1991. – 128 с.
3. Сухорольская С. М. Аналитические лексические единицы в современном английском языке (на материале двухсоставных глагольных аналитических единиц типа let go, make believe, get rid): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. М. Сухорольская. – Львов, 1989. – 23.
4. Тронь А. А. Засоби вираження кратності у сучасній англійській мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. «Германські мови» / А. А. Тронь. – Львів, 2008. – 307 с.
5. Федоренко О. І. Лексична сполучуваність компонентів сталих дієслівно-субстантивних виразів типу to have a look, to make a suggestion: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. «Германські мови» / О. І. Федоренко. – Львів, 2004. – 240 с.
6. Brinton L. The Development of English Aspectual System / L. Brinton. – Cambridge: CUP, 1988. – 320 p.
7. Brinton L. Collocational and Idiomatic Aspects of Composite Predicates in the History of English / L. Brinton, M. Akimoto. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999. – 283 p.
8. Claridge C. Multi-Word Verbs in Early Modern English. A Corpus-Based Study / C. Claridge. – Amsterdam and Atlanta: GA: Rodopi, 2000. – P. 317.
9. Dixon R. A Semantic Approach to English Grammar / R. Dixon. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 543 p.
10. Hofmann Th. R. Realms of Meaning: An Introduction to Semantics / Th. R. Hofmann. – Longman, 1993. – 360 p.
11. Live A. H. The Take – Have Phrasal in English / A. H. Live // Linguistics. – The Hague/Paris, 1973. – Vol. 95. – № 1. – P. 31–50.
12. Matsumoto M. From Simple Verbs to Periphrastic Expressions: The Historical Development of Composite Predicates, Phrasal Verbs, and Related Constructions in English / M. Matsumoto. – Bern: Peter Lang AG, 2008. – 214 p.
13. Renský M. English Verbo-Nominal Phrases: Some Structural and Stylistic Aspects / M. Renský // Travaux Linguistiques de Prague. – Prague: Editions de l'Académie Tchecoslovaque des Sciences, 1966. – Vol. 1. – P. 289–299.
14. Stein G. The Phrasal Verb Type «To Have a Look» in Modern English / G. Stein // IRAL. – 1991. – Vol. XXIX. – P. 1–29.
15. Wierzbicka A. Why Can you Have a Drink when You Can't Have an Eat? / A. Wierzbicka // Language. – 1982. – Vol. 58. – № 4. – P. 753–799.

Корягіна А. Ю.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
м. Сімферополь, Україна
ТИПИ ПІДСИСТЕМ НІМЕЦЬКОЇ РОЗМОВНОЇ МОВИ

Корягина А. Ю.
Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина
ТИПЫ ПОДСИСТЕМ НЕМЕЦКОГО РАЗГОВОРНОГО ЯЗЫКА

A. Yu. Koryagina
Taurida National V. I. Vernadsky University, Simferopol, Ukraine
SUBSYSTEM TYPES OF COLLOQUIAL GERMAN

Дана стаття присвячена питанню класифікації форм розмовного варіанту мови та виявленню, окрім загальноприйнятого територіального, інших можливих критеріїв даного поділу. Визначення підсистем німецької розмовної мови спирається на означення її як сукупності діатопічних утворень, характер яких визначається не лише регіональними, але і соціальними та ситуативними факторами. Враховуючи таке розуміння розмовного варіанту у статті розглядається суть таких мовних формацій як розмовна мова освічених, загальнорегіональна та міська побутово-розмовна мова, подана їх характеристика.

Ключові слова: система, німецький, розмовний, літературний, мова, діатопічний, ситуативний, соціальний.

Данная статья посвящена вопросу классификации форм разговорного варианта языка и выявлению, кроме общепринятого территориального, других возможных критериев данного деления. Обозначение подсистем немецкого разговорного языка опирается на определение ее как совокупности диатопических образований, характер которых определяется не только региональными, но и социальными и ситуативными факторами. Учитывая такое понимание разговорного варианта, в статье рассматривается суть таких языковых формаций как разговорный язык образованных, общерегиональный и городской обиходно-разговорный язык, дана их характеристика.

Ключевые слова: система, немецкий, разговорный, литературный, язык, диатопический, ситуативный, социальный.

This article is devoted to the question about classification of colloquial language form and revelation all possible criteria of such division. The definition of subsystem types of colloquial German depends on its determination as corpus of diatopical formations, which peculiarities are determined not only by regional but social and situational factors too. Taking into consideration this conception of colloquial variant it is described the sense of such language formations as colloquial language of educated, large regional, urban language and are also given their characteristics.

Keywords: *system, German, colloquial, literary, language, diatopical, situational, social.*

Довгий час в лінгвістиці під територіальним варіантом розуміли в першу чергу діалект. Але він є не єдиним варіантом німецької мови, що вказує на локальну структуру. В багатьох регіонах Німеччини діалекти втратили свою початкову функцію повсякденного спілкування. Вони конкурують з іншими варіантами, що також вказують на територіальну прив'язаність, але характеризуються значним ареальним розповсюдженням і пов'язану з цим велику ступінь надрегіонального розуміння і об'єднані загальною назвою повсякденно-побутова мова.

Проблема територіального поділу німецької мови на цьому не закінчується. Кожна регіональна форма німецької мови є системою, що складається з певних елементів. І якщо з системами літературної німецької мови (Hochdeutsch) та діалектів (Dialekt, Mundart) все в достатній мірі ясно, то типи підсистеми побутово-розмовної мови (Umgangssprache) викликають багато питань. В даній статі ми спробуємо визначити критерій, на основі якого можна було б чітко розмежувати межі кожної окремої підсистеми розмовної мови, для того щоб описати особливості та характеристики останніх. Побутово-розмовна мова відображає сучасну мовну ситуацію в Німеччині і тому аналіз її складових є невід'ємною частиною вивчення процесів та особливостей функціонування німецької мови на даному етапі.

Побутово-розмовна мова є соціально зумовленою, неоднорідною формою існування німецької мови, що поділена на диференційовані, соціолінгвістичні

різновиди зі своїм особливим комплексом мовних та екстралінгвістичних характеристик. Структурна та функціональна невиразність мовного строю Umgangssprache, яка посилюється надзвичайно широким діапазоном варіювання, ще недавно викликала питання, чи має взагалі цей мовний варіант статус системи чи, можливо, є комбінацією двох відносно самостійних систем – літературної мови та діалекту. Але незважаючи на такі характеристики розмовної мови як варіативність різноманітних мовних ознак, нестабільність реалізацій слабка автономність паралельно функціонуючих і взаємопроникаючих систем, в структурному плані даний варіант є не простою комбінацією системних ознак, а навіть утворює власну систему на основі нових явищ та структур [7, с. 71–72; 8, с. 124].

Будучи системою побутово-розмовна мова містить у собі підсистеми. Нажаль, на даному етапі лінгвістичних досліджень немає єдиного, чіткого розмежування типів цих підсистем. Це пов'язано в першу чергу з різними критеріями, що лягають в основу класифікацій. Одні дослідники спираються на територіальний розподіл розмовної мови [12], інші – беруть за основу соціальні фактори, а деякі навіть поєднують декілька критеріїв.

На наш погляд найбільш правильною є класифікація А. І. Домашнєва, який розрізняє три типи підсистем розмовної мови: 1) літературна мова освічених людей (*hochdeutsche Umgangssprache der Gebildeten*) або літературна розмовна мова (*literarische Umgangssprache*); 2) обласні побутово-розмовні мови (*Grosslandschaftliche Umgangssprachen*); 3) місцеві побутово-розмовні мови (*Kleinlandschaftliche Umgangssprachen*) [3, с. 35]. Розібратися в тому, за яким критерієм створена дана класифікація, стане можливим лише після аналізу кожної вказаної підсистеми.

Термін *Umgangssprache* початково був пов'язаний з соціальною стра-тою носії в мови – верствою еліти та її «піднесеним» (*gehoben*) рівнем спілкування. Потім носіями розмовної мови стали вважати «міську буржуазію» [5, с. 103]. В обох випадках через більш високу ступінь спілкування під

Umgangssprache розуміли літературну мову, оброблену усною формою мовлення. Але зараз в германістиці чітко розмежовують побутово-розмовну та літературну мови, а підсистему Umgangssprache, що є максимально наближеною до Hochdeutsch, називають **Hochdeutsche Umgangssprache der Gebildeten** (А. І. Домашнев), **die gebildete Umgangssprache** (П. Кречмер [4, с. 389]). Деякі лінгвісти все ж не погоджуються з таким поділом. Так, наприклад, В. М. Жирмунський вважає, що розмовна мова освічених підноситься над німецькою розмовною мовою та відноситься до літературної мови. Єдина відмінність – відхилення від стандарту в системі голосних [4, с. 389]. Серед розмовних мов П. Кречмер розрізняє видимі та менш видимі варіанти. Прототипом перших він називає літературно-розмовну мову освічених. Мовознавець виділяє дану мову у зв'язку з існуванням окремої групи мовців «спільнота освічених» і саме це відрізняє її від народних діалектів. Тому можна чітко заявити, що виділення розмовної мови освічених зумовлене соціальною диференціацією.

Поняття літературно-розмовної мови навіть при сучасному рівні досліджень залишається достатньо нечітким. Переважно це пов'язано зі спробами вчених розробити нові стратифікації німецької побутово-розмовної мови та уніфікувати пов'язані з цим процесом термінологічні визначення. Різні автори, намагаючись дати визначення німецькій літературно-розмовній мові беруть за основу різні її ознаки. Одні вважають, що домінуючою її характеристикою є «висока розмовність» (gehobene Umgangssprache, gelockerte Hochsprache). Інші виділяють побутову вживаність Alltagssprache. Треті відзначають, що головними її ознаками «стандартність» (Standardsprechsprache, gesprochene Standardsprache) і «надрегіональність» (überregionale Verkehrssprache). Проте, наприклад, лінгвіст У. Аммон не погоджується з виділенням останніх, оскільки вважає, що ці ознаки є характерними не лише для літературно-розмовної мови, але і для інших різновидів німецької мови [9].

Розмовна мова освічених – це самостійна надрегіональна форма існування сучасної німецької літературної мови, що використовується на усій території Німеччини і керується комунікативними ситуаціями. Це та мова, якою користується носій німецької літературної мови, коли знаходиться в незнайомій, чужій, незвичній для нього ситуації в розмові з співбесідником, якого він близько не знає, з яким у нього нейтральні чи далекі стосунки.

Для побутово-розмовної мови освічених характерне витіснення місцевих діалектів. Хоча вона є вкрай наближеною до реалізації норми літературної мови і орієнтується на неї [11, с. 198] літературно-розмовна мова містить багато мовних регіональних особливостей.

Обласні (grosslandschaftliche) чи загальнорегіональні (allgemeine regionale) побутово-розмовні мови є самостійними формами існування німецької мови. Ними розмовляють на достатньо великих територіях. Вони зберігають з одного боку риси німецької розмовної мови освічених, а з іншого – регіональнозabarвлені діалектні елементи. Обласні розмовно-побутові мови виникли в результаті орієнтації мовного вживання на центральні міста і в більшій чи меншій мірі на письмову норму [10, с. 382–383]. Носіями таких мовних форм є передусім ті верстви населення, що користуються особливою повагою, тобто належать до так званих Honoratioren, на що вказують позначення Honoratiorenschwäbisch («швабських поважних осіб») і Honoratiorenbayerisch («баварський поважних осіб») [5, с. 105].

В Німеччині існують наступні загальнорегіональні побутово-розмовні мови: берлінська (Berlinisch), саксонська (Sachsisch), нижньонімецька (Niederdeutsch), північнонімецька (Norddeutsch), тюрингська (Thüringisch), вюртембергська (Württembergisch), баденська (Badisch), баварсько-швабська (Bayrisch-schwabisch), пфальцська (Pfalzisch) та гессенська (Hessisch). В мовленні кожного німця зустрічаються характерні певній загальнорегіональній розмовній мові фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні елементи, за якими можна визначити регіон походження мовця.

Виділення в системі *Umgangssprachen* обласних побутово-розмовних мов зумовлено як регіонально-територіальною, так і соціальною та соціо-комунікативною диференціацією. А. І. Домашнєв зазначає (вслід за Х. Лангнером [6, с. 114]): «...обласній побутово-розмовній мові властива ознака, що робить цю мову засобом комунікації різних *соціальних верств* на великій території, засобом рішення найрізноманітніших комунікативних задач, наприклад, в професійній діяльності чи в певних областях суспільного життя». Лінгвіст також вказував, що формації системи побутово-розмовної мови слід віднести до найбільш соціально детермінованих структур німецької національної мови, що дозволяє інтерпретувати їх як соціальні варіанти, тобто як один з типів діастратних утворень – соціолекти [2, с. 130].

Особливу роль як у формуванні, так і в розповсюдженні побутово-розмовних форм мови відіграють великі міста як центри мовної ІРРА-ДІАЦІЇ, в яких під впливом кодифікованих структур літературної мови в процесі міждіалектного вирівнювання формуються міські напівдіалекти **Halbmundart** (термін введений В. М. Жирмунським [4, с. 389]) чи койне (Stadtmundart).

Місцеві (kleinlandschaftliche) чи міські (stadtische) побутово-розмовні мови Umgangssprachen – це ті мови, якими користується носій німецької літературної мови, коли він потрапляє до своєї рідної, звичної для нього мовленнєвої сфери: бесіди з добре знайомими людьми в побуті або стереотипні міські ситуації спілкування (в магазині, в транспорті, на пошті). Носіями цих мов є всі жителі міста незалежно від рівня їх освіченості. Міська розмовна мова називається за назвою міста: *das Berlinische* – берлінська, *das Hamburgische* – гамбурзька, *das Munchenerische* – мюнхенська побутово-розмовна мова та інші [1, с. 60–61]. Усі місцеві побутово-розмовні мови різняться між собою та відрізняються від літературної мови особливостями вимови, лексичного складу, структурою висловлювань, що можна пояснити різними комунікативними ситуаціями, учасниками яких стають мовці.

Німецький лінгвіст Х. Мозер вважає, що для означення сукупності міських мовних форм правильніше використовувати термін «міські мови» («*Stadtsprachen*»), підкреслюючи, що вони завжди мали великий вплив на сільські діалекти, але цей вплив посилюється у зв'язку з тенденцією міждіалектного вирівнювання в напрямку до побутово-розмовних та літературної мов [14, с. 17–18]. Ці утворення знаходяться на нижньому щаблі ієрархічної вертикалі формацій *Umgangssprache* і в сучасній німецькій соціолінгвістиці вони отримали назву урбанолекти (*Urbanolekte*) [13, с. 193].

В період становлення німецьких мовних форм міська побутово-розмовна мова поступово розповсюджувалася на весь регіон і довгий час використовувалася поряд з територіальним діалектом, а потім самостійно починала функціонувати на цій великій території, але вже у формі загальнорегіональної побутово-розмовної мови. Знаходячись під впливом регіональних територіальних діалектів, обласна розмовно-побутова мова модифікувала свою структуру і почала відрізнятися від міської. Саме тому слід розрізняти міську побутово-розмовну мову міста Берлін та берлінську загальнорегіональну [1, с. 65].

В загальному плані побутово-розмовна мова є сукупністю діатопічних утворень, характер яких визначається не лише регіональними, але і соціальними та ситуативними факторами. Формації побутово-розмовної мови мають свою територію розповсюдження, свого мовця та свої конкретні ситуації використання.

Література

1. Антропова Л. И. Современная разговорная речь / Л. И. Антропова. – Магнитогорск: ГОУ ВПО МГТУ им. Г. И. Носова, 2005. – 110 с.
2. Домашнев А. И. Проблемы классификации немецких социолектов / А. И. Домашнев // *Вопр. языкознания*. – 2001. – № 2. – С. 127–139.
3. Домашнев А. И. Современный немецкий язык в его национальных вариантах / А. И. Домашнев. – Л.: Наука, 1983. – 232 с.

4. Жирмунский В. М. Проблема социальной дифференциации языков / В. М. Жирмунский // Избр. труды. Общее и германское языкознание. – Л.: Наука, 1976. – 695 с.
5. Копчук Л. Б. Статус обиходно-разговорного языка в системе немецких социолектов: мат-ы конф., посвященной 90-летию со дня рождения члена-корреспондента РАН А. Н. Десницкой / Л. Б. Копчук. – СПб., 2002. – С. 102–108.
6. Лангнер Х. Пласты языка и социальные слои. К вопросу о влиянии социальных факторов на языковое употребление / Х. Лангнер // Актуальные проблемы языкознания ГДР. – М., 1979. – С. 114.
7. Семенюк Н. Н. Из истории функционально-стилистических дифференциаций немецкого литературного языка / Н. Н. Семенюк. – М.: Наука, 1972.
8. Семенюк Н. Н. К типологии форм существования немецкого языка / Н. Н. Семенюк // Проблемы общего и германского языкознания: сб. науч. тр. МГУ. М., 1978. – С. 116–125.
9. Ammon U. Explikation der Begriffe ‘Standardvarietat’ und ‘Standardsprache’ auf normtheoretischer Grundlage / U. Ammon // Sprachlicher SubStandard // (Hrsg.), von Gunter Holtus und Edgar Radtke. – Tübingen: Niemeyer, 1986. – S. 1–64.
10. Bichel U. Umgangssprache // Lexikon der germanistischen Linguistik / H. P. Althaus, H. Henne, H. E. Wiegand (eds.). 2., neu bearb. Aufl. Tübingen: Niemeyer, 1980.
11. Dittmar N. Grundlagen der Soziolinguistik: Ein Arbeitsbuch mit Aufgaben / N. Dittmar Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997.
12. Große R. Dialektologie und Soziolinguistik in der Theorie des Sprachwandels / R. Große // Sprache in der sozialen und kulturellen Entwicklung. Beiträge eines Kolloquiums zu Ehren von Theodor Frings. – Berlin, 1990. – S. 27–38.
13. Hartmann D. Standardsprache und regionale Umgangssprachen als Varietäten des Deutschen. Kriterien zu ihrer Bestimmung aus grammatischer und soziolinguistischer Sicht. International Journal of the Sociology of Language. – Berlin–New York: de Gruyter, 1990. – №83. – S. 39–58.
14. Moser H. Mundart und Hochsprache im neuzeitlichen Deutsch // Dialekt: Texte und Materialien zur sozialen und regionalen Sprachdifferenzierung / Hrsg. von H.-R. Fluck. Frankfurt a.M.; Berlin; München: Verlag Moritz Diesterweg, 1981. – S. 15–20.

Д. філол. н., проф. Панченко О. І.

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ВПЛИВ СИНТАКСИЧНОЇ ФУНКЦІЇ НА МОРФОЛОГІЧНІ
ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОГО ЗАЙМЕННИКА**

Д. филол. н., проф. Панченко Е. И.

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
ВЛИЯНИЕ СИНТАКСИЧЕСКОЙ ФУНКЦИИ
НА МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
АНГЛИЙСКОГО МЕСТОИМЕНИЯ**

**Doctor of Science (Philology), professor E. I. Panchenko
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
INFLUENCE OF SYNTACTIC FUNCTION ON MORPHOLOGICAL
FEATURES OF ENGLISH PRONOUN**

У статті розглядаються проблеми використання англійських особових займенників. Дослідження виконано на матеріалі англійських прозових творів другої половини XX – початку XXI сторіччя. Розглянуто функціональне навантаження особового займенника першої особи в називному та об'єктному відмінках. Наведено численні приклади з художніх творів. Запропоновано пояснення вживання об'єктного відмінку у функції підмета актуальним членуванням речення. Називний відмінок вживається у функції теми, а об'єктний – реми.

Ключові слова: займенник, перша особа, відмінок, тема, рема.

В статье рассматриваются проблемы использования английских личных местоимений. Исследование выполнено на материале английских прозаических произведений второй половины XX – начала XXI столетия. Рассмотрена функциональная нагрузка личного местоимения первого лица в именительном и объектном падежах. Приведены многочисленные примеры из художественных произведений. Предложено объяснение употребления объектного падежа в функции подлежащего актуальным членением предложения. Именительный падеж употребляется в функции темы, а объектный – ремы.

Ключевые слова: местоимение, первое лицо, падеж, тема, рема.

The problems of the use of the English personal pronouns are examined in the article. Research is executed on material of English prosaic works of the second half of XX – the beginning

of the XXI century. The functional loading of the personal pronoun of the first person is considered in nominative and objective cases. Numerous examples are taken from artistic works. Explanation of the use of objective case is offered in the function of subject actual segmentation of suggestion. A nominative is used in the function of theme, and objective as a rheme.

Keywords: *pronoun, first person, case, theme, rheme.*

Актуальність теми цього дослідження визначається тим, що особові займенники є особливою лексико-граматичною категорією сучасної англійської мови, яка, по-перше, надзвичайно поширена у мовленні і, по-друге, має систему відмінкових форм, яка відсутня у будь-якої іншої частини мови або розряду. У зв'язку з тим, що головним засобом розрізнення підмета і прямого додатку став порядок слів у реченні, відмінкові форми стали додатковим засобом вираження суб'єктно-об'єктних відносин і набули змоги використовуватися для інших цілей.

Особливості використання англійських займенників досліджують Н. Д. Арутюнова, Л. С. Бархударов, Е. Бенвеніст, М. Я. Блох, В. В. Виноградов, Е. М. Вольф, І. Р. Гальперін, В. В. Гуревич, Т. А. ван Дейк, Б. О. Ільш, І. П. Иванова, Г. Г. Почепцов, К. Е. Майтинська, Е. В. Падучева, О. І. Смирницький, З. Я. Тураєва, А. А. Уфімцева, Р. Якобсон, В. Abbott, L. Bloomfield, O. Jespersen, J. Lyons, R. Quirk, G. Leech, W. Quine, H. Sweet тощо). Але вплив синтаксичного оточення на вибір морфологічної форми ще не отримав детального теоретичного розгляду. Тому метою нашої статті є аналіз співвідношення відмінкових форм займенників залежно від їх синтаксичної функції.

Як свідчать наші спостереження, співвідношення вживання форм називного і об'єктного відмінку першої особи однини «I» і «me» значно відрізняється від вживання відмінкових форм інших особових займенників. В займенниках першої особи однини тенденція до розширення сфери вживання форм об'єктного відмінку більш розвинена.

Б. О. Ільш, досліджуючи зміну функцій об'єктного відмінку цього займенника, підкреслює: «This process seems to have gone further with first person singular pronoun than with others, reason for this is not yet clear. It is

isolated position this case system in language which must be held responsible for change» [4, p. 68].

Як і інші особові займенники, займенник «I» вживається у функції прямого і прийменникового доповнень у формі об'єктного відмінку, практично не відрізняючись від цих займенників, наприклад:

Oh, Dor, you've been marvelous to me (Cusack).

«How are you? Oh, me. I'm never anything but well.» (Cronin)

– I could have sworn I seen you coming down stairs.

– Me coming down stairs? (O'Casey)

Таким чином, при вживанні особового займенника першої особи однини у функції додатку не спостерігається змін в співвідношенні відмінкових форм. В інших же функціях співвідношення вживання форм об'єктного і називного відмінку займенника першої особи однини має ряд особливостей.

У функції підмета називний відмінок вживається в тих випадках, коли підмет виражений тільки цим займенником або займенник стоїть безпосередньо перед присудком, наприклад:

What's your name? Your first name?

I'm Peter. (Albee)

David and I had a long talk about you last night. (Cronin)

В інших випадках у функціях підмета може вживатися і форма об'єктного відмінку «me». Б. О. Ільш вважає: «Form «me» can occasionally be found in function subject, provided it does not immediately precede predicate verb, as in sentence. «That's law state, Ham, and there's nothing me or you can do about it» [4]. Такої ж точки зору – що форма «me» може вживатися у функції підмета, якщо вона не стоїть безпосередньо перед присудком, дотримуються і Б. С. Хаймович і Б. І. Роговська: «We observe a peculiar trend which is steadily gaining ground, to use objective case instead nominative when pronoun is used predicatively or when it is separated from predicate verb» [3, p. 101].

Така заміна форми називного відмінку формою об'єктного відмінку відбувається в різних синтаксичних функціях: підмета, предикатива, в еліптичних

реченнях тощо. Ця тенденція виражається найбільш яскраво тоді, коли займенник в реченні віддалений від дієслова або при відсутності присудка, вираженого дієсловом, як, наприклад, в еліптичних реченнях. Функція слова в англійському реченні багато в чому визначається його місцем по відношенню до дієслова, отже, при віддаленні займенника від дієслова вноситься неясність в розумінні функції займенника і полегшується прояв тенденцій нетрадиційного вживання відмінкових форм.

Л. С. Бархударов і Д. А. Штелінг додають до цих випадків вживання форми «*me*» у функції підмета і той, коли форма «*me*» знаходиться у відособленні перед підметом або після нього:

Me, I picked sides long ago. (Doherty)

There's just Jan and me. (Cusack)

Who took call, me or you? (Pinter).

Але і в розмовному мовленні в цих випадках іноді, як і раніше, вживається форма називного відмінку:

You and I, we are different, Mr. Middleton, we are willing to be old, we are ready to go (Pristley).

Форма «*me*» також широко вживається в поєднанні займенників «*you and me*», наприклад:

«You and me has to share rooms» he announced (Pristley);

Course, you and me live at Ritz. (Lindsay)

В цьому випадку форма «*me*» стоїть у реченні безпосередньо перед дієсловом, тобто причиною її вживання не є віддалення від дієслів. Ймовірно, як вважають деякі дослідники «*you and me*» в сучасній англійській мові набувають характеру стійкого словосполучення.

Досліджуючи особливості вживання відмінкових форм займенника першої особи однини, не можна не звернути уваги на співвідношення їх у функції іменної частини присудка. В цій функції (предикатива), як правило, вживається об'єктний відмінок, так само, як і в інших особистих займенниках:

I can't bear to lie still like this. It isn't me (Cusack);
It's only me, dear. A Happy New Year to you (Cusack);
Not so much lip, and sit down whoever is first for treatment.
-That's me, sir (Behan).

У функції іменної частини присудка називний відмінок вживається, в основному, тільки в обороті «it is...that, who»:

It's not I who slim, sir. (Wesker)

Окрім перерахованих функцій і випадків вживання в них тієї або іншої відмінкової форми, об'єктний відмінок особового займенника першої особи однини вживається в сучасній англійській мові у коротких відповідях, в усічених реченнях:

I'll let you did it, you, young bogger.

-Me, Mr. Robboe? (Sillitoe);

I said I was. Not you.

-Why not me? (William).

Причина такої зміни співвідношення вживання відмінкових форм займенників, на думку деяких дослідників, полягає в зміні типу самої англійської мови. В аналітичній мові порядок слів стає основним засобом розмежування належного і прямого доповнення. Відмінкові форми особових займенників при цьому стають додатковим засобом виразу суб'єктно-об'єктних відносин, отже, виходить можливість досліджуватися в мові для іншої мети.

З цієї точки зору доцільно розглянути причини вживання об'єктного відмінку замість називного у функції предикатива і підмета. В лінгвістичній літературі зустрічаються різні пояснення цього явища. Б. О. Ільїш пов'язує вживання відмінкових форм з наголошеністю і ненаголошеністю форм займенників у реченнях: «Distinction between I, he, she, we, they on one hand, and me, him, her, us, them, on other, is thus changed from a case distinction to one a different character – that unstressed and stressed forms pronouns» [4, p. 68]. Л. С. Бархударов і Д. А. Штелінг пояснюють це співвідношення

інакше, не пов'язуючи його з наголошеністю і ненаголошеністю займенників: «Эта тенденция свидетельствует о том, что форма именительного падежа ограничивается в употреблении и превращается в особую «приглагольную форму», виконуючу роль показника особи при дієслові – присудку, а форма об'єктного відмінку – в «вільну» форму, що вживається у всіх інших функціях» [2, р. 86]. У підручнику Б. С. Хаймовича і Б. І. Роговської висловлюється точка зору, об'єднуюча перші дві – враховує і наголошеність займенника, і його відношення до дієслівної форми: «Nominative case is regularly preserved when an unstressed personal pronoun is used with a verb as subject a sentence to show person and number agent action verb is associated with» [3, р. 101].

Разом з цими точками зору можна також припустити, що в цих випадках особові займенники отримали можливість використовуватися для виразу теми і реми в реченні.

Широко відомі такі засоби ремовиділення, як інверсія, синтаксичні обороти типу «it is... who» тощо. У сучасній англійській мові найбільш поширена інверсія. За відсутності інших засобів ідентифікації реми в реченні вживається об'єктний відмінок особового займенника. Називний відмінок вживається для позначення теми.

«*What's your name?*» «*I'm Peter*» (Albee) – рема – Peter; I'm – тема, використовується називний відмінок.

«*Where is my neighbour?*» – «*Here I am, neighbour, here I am*» (Behan) – рема – here; I – тема.

Припущення про використання об'єктного відмінку займенника для виразу реми підтверджується аналізом конструкції типу «*So am I*» та «*So was he*».

В цих синтаксичних конструкціях в розмовній мові завжди вживається називний відмінок займенника. Цей випадок не можна пояснити за допомогою перерахованих вище теорій: тут особовий займенник стоїть під наголосом, проте використовується називний відмінок, а не об'єктний. Якщо розглянути цю конструкцію з погляду засобів ремовиділення, можна

відзначити наступне: для ідентифікації реми використовується зворотній порядок слів, дуже поширений засіб ремовиділення. Хоча займенник в цьому реченні несе нові повідомлення, немає необхідності виділяти рему за допомогою форми об'єктного відмінку, адже рема вже виділена за допомогою інверсії.

Таким чином, в сучасній розмовній англійській мові відбуваються значні зсуви в співвідношенні називного і об'єктного відмінків особових займенників, особливо займенника «I». Сфера використання об'єктного відмінку розширяється за рахунок звуження сфери вживання називного відмінку.

Але з погляду суворих граматичних правил описане вживання об'єктного відмінку все ще не є нормативним. Навіть у сучасних граматиках відзначається щодо «*It's I*» та «*It's me*»: «*As a matter of fact, both forms are at present avoided by careful speakers. Further light on the importance of formal grammar as a guide to usage will be gained by considering the grammatically equivalent but not equally accepted expression it is him*» [4, p. 108].

Таким чином, дослідження співвідношення вживання відмінкових форм англійських займенників в сучасній розмовній мові показує, що в мові наявності семантична перебудова відмінкової системи особових займенників. Вона виражається в так званому нетрадиційним вживанні відмінкових форм: об'єктний відмінок особових займенників витісняє називний відмінок.

Література

1. Базовый словарь лингвистических терминов / Л. П. Столярова, Т. С. Пристайко, Л. П. Попко. – К., 2003. – 245 с.
2. Бархударов Л. С. Грамматика английского языка / Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. – М., 1965. – 304 с.
3. Советов И. М. Личное местоимение первого лица как фактор текстообразования (на материале английского языка): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». – М., 2012. – 20 с.
4. Хаймович Б. С. Грамматика английского языка / Б. С. Хаймович, Б. И. Роговская. – М., 1970. – 235 с.
5. Ilyish B. A. The structure of Modern English / B. A. Ilyish – М. – Л., 1965. – 312 p.

УДК 811.161.1

К. филол. н., доц. Петриченко И. Б.

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
К ВОПРОСУ О ПРОБЛЕМЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
И АДАПТАЦИИ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ**

К. філол. н., доц. Петриченко І. Б.

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА АДАПТАЦІЇ
ІНОЗЕМНОЇ ЛЕКСИКИ В РОСІЙСЬКІЙ МОВІ**

Candidate of Science (Philology), docent I. B. Petrichenko

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine

**PROBLEMATIC ISSUES ABOUT FUNCTIONING AND ADAPTATION
OF FOREIGN VOCABULARY IN RUSSIAN LANGUAGE**

В статье рассматриваются некоторые особенности употребления иноязычной лексики в современном русском языке. Затрагиваются проблемные вопросы функционирования и адаптации заимствований.

Ключевые слова: *иноязычная лексика, заимствования, словарь языкового расширения.*

У статті розглядаються деякі особливості вживання іношомовної лексики в сучасній російській мові. Порушуються проблемні питання функціонування та адаптації запозичень.

Ключові слова: *іношомовна лексика, запозичення, словник мовного розширення.*

The article deals with some peculiarities of foreign word usage in contemporary Russian language. Problematic issues about functioning and adaptation of borrowings are considered.

Keywords: *foreign words, borrowings, dictionary of language expansion.*

В русском языке, как и в других языках, используются иноязычные слова для названия тех или иных новых реалий. Это явление называется заимствованием. Заимствование чужих слов – один из путей пополнения словарного запаса русского языка.

Актуальность исследования в данной статье обусловлена тем, что проблема функционирования и адаптации заимствований в русском языке вызывает повышенный интерес со стороны многих современных лингвистов (И. И. Вакулик, И. В. Забело, В. В. Зирка, Т. В. Максимова, И. Н. Мозовая, И. Н. Обухова, В. Н. Шапошников и др.). Одни учёные видят в заимствованиях источник развития языка, а другие – путь к его гибели. Современные лингвисты пытаются определить грань, за которой обогащение языка иноязычной лексикой оборачивается его разрушением.

Целью данной статьи является рассмотрение некоторых особенностей употребления иноязычной лексики в современном русском языке.

Объектом исследования выступают единицы заимствованной лексики, являющиеся наиболее активными в настоящее время.

Учёные считают, что на современном этапе количество заимствований в русском языке уже превышает 10 %. Самые большие словари иностранных слов включают 20 000–25 000 статей, при этом в них включаются, как правило, лишь слова, заимствованные после XVII века.

В научной литературе называется множество причин, почему один язык прибегает к заимствованию у другого. Основной внешней причиной является процесс, при котором один народ заимствует у другого вещь или понятие и вместе с ними заимствуется оригинальное название. Внутряязыковой причиной является тенденция к замене описательного наименования однословным, потребностью в дифференциации значений.

Действительно, в русском языке огромное количество чужих слов. Например, заимствованы практически все слова на букву «а». Если взглянуть на список профессий, то становится ясно, что все эти слова (*адвокат, министр, лингвист, биолог, доктор, стоматолог, почтальон, машинист, пилот, педагог, журналист, режиссёр, актёр, балерина*) заимствованы из других языков. Кроме профессий можно выделить область кулинарного искусства, где также наблюдается огромное количество заимствований.

Например, *помидор* – из итальянского языка, *картофель* – из немецкого, *огурец* – из греческого, *котлета* – из французского. Из «Этимологического словаря русского языка» Макса Фасмера можно узнать, что *хлеб* тоже заимствованное слово, только заимствовано оно было очень давно. Названия блюд появляются в русском языке, когда становится популярной национальная кухня. Пришла мода на японскую кухню и, как следствие, заимствованные слова *суши*, *сашими*. Из французского языка пришло слово *сомелье* – специалист по винам в ресторане.

С начала XX века русский язык активно взаимодействует с английским языком. Это обусловлено, прежде всего, ориентацией на западную культуру и образ жизни, а также открытостью современного общества к сотрудничеству с другими странами в различных областях деятельности, к сосуществованию и обмену информацией в разных сферах. Действительно, жизнь современного человека невозможно представить без новейших разработок в области видеотехники, компьютеров и Интернета, мобильной связи, фотографии, разнообразной техники для дома. Они представляют одну их сфер высоких технологий, так называемого, хай-тека. В русскую речь нахлынули такие слова, как *мобильный телефон*, *смартфон*, *тачфон*, *айфон*, *гуглафон*. В названиях указывается на технологическую новинку (например, *тачфон* – телефон с сенсорным экраном, получивший название от английского слова *touch* – касаться) или на торговую марку (например, *айфон*), но, по сути, это всё телефон. Слово *компьютер* ни у кого уже не вызывает протеста, а такие слова, как *сейлзменеджер*, *гаджет*, *блогер*, *ре-сепшен*, *трендсеттер* кажутся ненужными, простой данью моде, в общем, пока чужими. Родными все эти немыслимые заимствования из английского языка представляются узким специалистам в области ИТ-технологий. Целая группа программистов, системных администраторов, тестеров программного обеспечения общаются между собой на понятном только им языке. Например: Из-за большого объёма работы пришлось вчера

овертаймить («over» – над, «time» – время). Было много *импедиментов*, но мы всё же *зарелизились* («impediment» – препятствие, «release» – выпустить программный продукт). Следует отметить, что это явление довольно опасно для родного языка. Далеко не всем русским людям также кажутся органичными чуждые междометия *вау* или *унс*, а теперь к ним добавилось загадочное *ауч*.

Время от времени случается, что в русском языке появляется новое иностранное слово, очень похожее на старое заимствование. Новые английские заимствования вступают в полемику с другими словами, пришедшими в русский язык из различных языков. Например, новый управленческий термин *контроллинг* кажется пародией на слово *контроль* из немецкого языка, особенно в выражении *учёт и контроллинг*. Очень странно, когда названия футбольных команд не совпадают с русским названием одноименных городов, потому что заимствованы они были в разное время и через посредство разных языков. Например, итальянские команды «Наполи» из города Неаполь или «Рома» из Рима.

Само по себе заимствование иноязычных слов не означает слабости языка или его порчи. Когда чужеродное слово произносится по-русски, склоняется или спрягается, обрастает родственными однокоренными словами, оно по существу становится русским. Например, относительно недавно в русском языке появилось слово *пиар*. Оно произошло от английской аббревиатуры *PR* – *public relations* (общественное отношение, мнение). В Словаре языковых изменений конца XX столетия указано: *пиар-компания* – «публ. Компания по формированию положительного общественного мнения о ком-либо (проводимое обычно в средствах массовой информации)» [2, с. 570]. Но в самом русском языке появились такие слова, как *пиарить*, *отпиарить*, *пропиарить*, *пиарщик*.

Речь с большим количеством недавних заимствований кажется в лучшем случае неестественной, а в худшем – откровенным издевательством,

и хочется защитить русский язык от засилья чужого. Вспомним о некоторых проектах защиты русского языка. В XIX веке министр просвещения России славянофил Александр Шишков предложил отказаться от иноязычных слов и заменить их русскими. В результате были придуманы *мок-роступы* вместо *галош*, *шарокат* вместо *бильярда*. Этот проект, конечно, не имел успеха, и все эти слова не сохранились в русском языке. В «сталинские» времена в рамках борьбы с космополитизмом проходила борьба с засорением русского языка. В результате из футбольной терминологии «ушли» когда-то популярные слова *бек*, *хавбек* и *корнер*. Однако в сегодняшней футбольной терминологии сохранились слова *голкипер*, *форвард* и *пенальти*, которые на равных конкурируют с *вратарём*, *нападающим* и *одиннадцатиметровым*. Ярким примером негосударственной борьбы с заимствованиями стал «Русский словарь языкового расширения», созданный Александром Солженицыным и впервые опубликованный в 1990 году. «Лучший способ обогащения языка – это восстановление прежде накопленных, а потом утерянных богатств русского языка», – пишет в предисловии к словарю его автор [1, с. 3]. А. И. Солженицын согласен с тем, что не следует «избегать таких слов, как компьютер, лазер, ксерокс и т. п. Но если беспрепятственно допускать в русский язык такие невыносимые слова, как *уик-энд*, *брифинг*, *истеблишмент* и даже *истеблишменский*, *имидж* – то надо вообще с родным языком распрощаться» [1, с. 3]. Известный писатель считает, что наша современная устная и письменная речь заметно оскудевает, становится бедной и невыразительной, и при этом мы неоправданно отказываемся от ещё жизнеспособных, полнокровных слов, которым грозит преждевременное отмирание. Он обратился к лексике В. Даля, русских писателей от Пушкина до Шукшина. В Словаре можно найти такие удивительные диалектные, старинные слова, как *брякотун* (враль, пустомеля), *вредословие* (вредные речи, клевета), *мокрозимье* (оттепель), *можнёхонько*

(весьма можно) и другие. Читать словарь необычайно интересно, но эти слова в современный русский язык не вошли не смотря на авторитет А. И. Солженицына.

Итак, исторический опыт подсказывает, что насильно «очистить» русский язык нельзя. Достичь этого можно только посредством постоянной просветительской работы с целью воспитания в людях культуры обращения со словом. Современное поколение является свидетелем невиданной прежде активизации употребления иностранных слов. Однако заимствованная лексика не пассивно принимается языком, а активно им усваивается, пополняя лексическую систему новыми средствами номинации, расширяя грамматические, словообразовательные возможности русского языка. Заимствование, безусловно, представляет собой закономерное и неизбежное явление, возникающее при условии развития общества и языка.

Литература

1. Русский словарь языкового расширения / сост. А. И. Солженицын. – М.: Наука, 1990. – 272 с.
2. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX ст. / под ред. Г. Н. Складневской. – М.: Астрель; АСТ, 2001. – 944 с.

К. филол. н., доц. Сибгаева Ф. Р.

**Казанский федеральный университет, Российская Федерация
ОБРАЗНОСТЬ И БЕЗОБРАЗНОСТЬ КАК ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ
ОСЛОЖНЕННОЙ АСИММЕТРИИ В ТАТАРСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ**

К. філол. н., доц. Сибгаева Ф. Р.

**Казанський федеральний університет, Російська Федерація
ОБРАЗНІСТЬ І НЕОБРАЗНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ
УСКЛАДНЕНОЇ АСИМЕТРІЇ У ТАТАРСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ**

Candidate of Science (Philology), docent F. R. Sibgaeva

Kazan' Federal University, Russian Federation

**IMAGERY AND NO IMAGERY AS ONE ASPECT
OF A COMPLICATED ASYMMETRY IN THE TATAR PHRASEOLOGY**

Высоко оценивая роль образности в создании и функционировании фразеологии, многие исследователи придают ей категориальное значение, что находит отражение в многочисленных классификациях фразеологических единиц. В данной статье рассматривается образность и безобразность во фразеологии татарского языка. В образности продолжают усматривать и специфику и, по сути дела единицу исторического образования фразеологизмов. Знание безобразных сочетаний слов, как правило, предшествует образному, переносному фразеологическому значению, прямое значение которых понятно носителем языка. При создании образа на основе свободного сочетания и начинается сложное взаимодействие между образностью и безобразностью. С одной стороны, образ мотивируется прямым значением свободного сочетания, а с другой стороны, представлений в его мотивировке.

Ключевые слова: фразеология, мотивированность, семантическая осложненность, образность, безобразность, асимметрия, экспрессивность, когнитивная лингвистика.

Високо оцінюючи роль образності в утворенні та функціонуванні фразеології, багато дослідників надають їй категоріальне значення, що знаходить відображення в численних класифікаціях фразеологічних одиниць. У даній статті розглядається образність і безобразність у фразеології татарської мови. В образності продовжують вбачати і специфіку, і, по суті, одиницю історичного утворення фразеологізмів. Знання

потворних сполучень слів, зазвичай, передує образному, переносному фразеологічному значенню, пряме значення яких зрозуміле носіям мови. При створенні образу на основі вільного поєднання починається саме складна взаємодія між образністю та безобразністю. З одного боку, образ вмотивовується прямим значенням вільного поєднання, а з іншого боку, уявлень в його мотивуванні.

Ключові слова: фразеологія, вмотивованість, семантичне ускладнення, образність, безобразність, асиметрія, експресивність, когнітивна лінгвістика.

Highly appreciating the role of imagery in the establishment and operation phraseology, many researchers give a categorical value that reflected in numerous classifications of phraseological units. This article discusses imagery and безобразность in phraseology of the Tatar language. The imagery continue to perceive and specificity and, in fact unit of history education idioms. Knowledge of the ugly words that are usually preceded by a figurative, portable фразеологічному value, the direct meaning of which is clear native speaker. When creating an image on the basis of a combination of free and begins a complex interaction between imagery and безобразностью. On the one hand, the image is motivated by the direct meaning of free combinations, and on the other hand, the views in his reasoning.

Keywords: phraseology, motivation, semantic difficulty, imagery, no imagery, asymmetry, expressiveness, cognitive linguistics.

Образность (способность создавать различные представления) является одним из важнейших свойств фразеологизма, часто подчёркиваемым в определениях фразеологизма. Однако не все фразеологизмы обладают таким свойством. Этот факт ставит вопрос об объективной оценки роли образности в создании экспрессивности фразеологических единиц, требует анализа соотношения образности и безобразности в сфере фразеологии, чем обуславливается актуальность данного исследования.

В этой области широко известны работы таких ученых как: Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров, Ю. П. Солодуб и др. Исследования в области национальной специфики фразеологизмов осуществляются в работах Ю. Ю. Авалиани, Р. М. Вайнтрауба, Ю. А. Гвоздарева, В. М. Глухова, К. М. Гюлумянц, А. Д. Райхштейна, Э. Н. Покровской, Ю. П. Солодуба, Э. М. Солодухо и др.

Традиционно под образностью понимается способность языковых единиц создавать наглядно-чувственные представления о предметах и явлениях действительности. Сущность образности в широком смысле, по характеристике Б. А. Ларина, – в «смысловой реализации» речи «преимущественно в конкретных представлениях» [2, с. 54].

Такое понимание термина «образность» предполагает семантическую двуплановость слова или сочетания. В то же время расширение понятия образности за пределы переносного употребления слов и сочетаний привело бы к его слиянию с понятиями «экспрессивность», «эмоциональность» и так далее. В основе образности лежит именно противоречие между конкретным и переносным восприятием лексемы, такое внутреннее противоречивое сопоставление абстрактного и конкретного и создает экспрессивность.

Палевская М. Ф. называет образностью способность словосочетаний создавать различные представления, приводящие к нарушению соответствия между денотатами и денотаторами, вследствие чего свободное сочетание слов подвергается переосмыслению, семантической перестройке и семантическому слиянию [3, с. 27]. Денотатом называют предметное значение имени (знака), т. е. то, что называется этим именем, представителем чего оно является в языке, то есть, если денотат – это непосредственно реалия, то денотатор – это слово знак, обозначающий это понятие. В результате образного переосмысления создаётся совмещение двух представлений в одном или совмещение представления о признаке предмета с представлением о признаке характерном для другого предмета.

В настоящее время большое внимание уделяют безобразному созданию слов и словосочетаний: возможность создавать образы из сочетаний безобразных слов (от образности к безобразности, от безобразности к образности). Факт наличия безобразных фразеологизмов (шире – паремий, то есть пословиц и поговорок) давно отмечается паремиологами, в частности рассматриваются как «классические» трудности при попытках точного

разграничения (образных в абстрактных) пословиц и поговорок, так и давно известные возможности чисто безобразных, их создания при помощи ассонанса, рифмы, ритма, параллелизма, повтора и тому подобное. В современной науке вопрос о соотношении образности и безобразности фразеологизмов решается как вопрос о сущности устойчивого сочетания.

Для понимания сущности фразеологизма, его отличия от других языковых единиц вредна как переоценка, так и недооценка образности. Объективно оценить диалектическое взаимодействие образных и безобразных сочетаний. В процессе их развития и функционирования – значит вскрыть один из важнейших источников экспрессивности – категориального свойства фразеологии.

Знание безобразных сочетаний слов, как правило, предшествует образному, переносному фразеологическому значению. Известно, что основным способом создания фразеологических единиц является семантическая трансформация свободных сочетаний слов, прямое значение которых понятно носителем языка. Не зная прямого значения, нельзя уловить смысл этой семантической трансформации, то есть полностью понять образ, заключённый в устойчивом сочетании. Необходимо, однако, подчеркнуть, что именно при создании образа на основе свободного сочетания и начинается сложное взаимодействие между образностью и безобразностью, которое накладывает отпечаток на всю дальнейшую судьбу фразеологизма. С одной стороны, образ мотивируется прямым значением свободного сочетания. С другой стороны, как справедливо подчёркивала Н. Н. Амосова, «отправной образ» фразеологизма, представлений в его мотивировке, определяет отбор словесного материала для исходного переменного словосочетания или содержания речевого целого, включившего это последнее.

Следовательно, фразеологическая образность и регламентируется исходным безобразным сочетанием, и регламентирует его. Некоторые исследователи, отмечая большое значение между прямым и переносным

значениями фразеологизма, утверждают, что с самого своего появления фразеологизм не имеет ничего общего по значению со свободным словосочетанием. Другие, наоборот, подчёркивают, образность фразеологических единиц обычно опирается на свободное словосочетание. Вторая точка зрения кажется более объективной: ведь если бы фразеологическая единица с самого начала не имели ничего общего с аналогичным ей переменным словосочетанием, то не возникло бы соотношения между прямым и переносным значением оборота, то есть той экспрессивности, без которой образная фразеологизация невозможна.

Экстралингвистические факторы создания образности основа образности – способность создавать наглядно-чувственные образы предметов и явлений. Сила образа – в его конкретности, тесной связи с контекстом в широком смысле слова. Чем конкретнее представление, отражаемое прямым значением сочетания, тем сильнее противоречие между прямым и переносным его значениями. Естественно поэтому ожидать, что наибольшую способность к фразеологизации проявляют те свободные сочетания слов, которые отражают конкретные явления материальной действительности, связанные с жизнью человека. Эта *конкретность* ярко проявляется при тематической классификации фразеологизмов, отражающей далее. Такая классификация часто встречается в работах, затрагивающих проблемы исторической фразеологии. Она и позволяет выявить тот комплекс конкретных представлений, которые породили, по мнению А. А. Потебни, «особенного рода ассоциации мысли»; отложившиеся во фразеологизмах разных народов. Эти конкретные представления нередко уходят корнями в глубокое прошлое, но могут отражать и относительно современную реальность [4].

Наиболее общей классификацией фразеологизмов по происхождению является распределение их на две группы – естественные и условные. К первой группе относятся фразеологизмы, возникающие самостоятельно в различных языках и отражающие явления природы, животный и растительный

мир, физические и психические состояния человека и т.п.; ко второй – сочетания, обусловленные спецификой национального развития и отражающие факты материальной и духовной культуры того или иного народа. В первую группу попадают, например, соматические фразеологизмы с компонентами *баш* (голова), *кул* (рука) и т. п., анималистические сочетания с компонентами *ат* (лошадь), *эт* (собака), *песи* (кошка) и т. п.; географические и метеорологические фразеологизмы с компонентами *диңгез елга/дарья* (река), *чишмә* (родник, ключ, источник), *океан* и т. п.; во вторую – в основном фразеологизмы профессионального происхождения (ремесленные, военные, сельскохозяйственные и т. п.): *эт булып ару* – «быть без сил, выдохнуться, измучиться, быть не в состоянии сопротивляться»; *козгын кебек алдан каркылдау* – «опережать события»; *ике ут арасында калу* – «остаться между двумя огнями»; *күз ясыым дип, каш чыгару* – «начудить».

Лингвистические факторы создания образности экспрессивность фразеологизма, «сила образа» заключённого в нём, зависит, как уже говорилось, от соотношения между прямым и переносным значениями словосочетания. Наиболее активными образными способами создания фразеологических единиц являются сравнения и метафоры. Устойчивые фразеологические обороты составляют внушительную часть фразеологического фонда любого языка. Устойчивое сравнение и метафорическое сочетание тесно связаны между собой. Некоторые исследователи даже не делают между ними различия, а иногда употребляют термин «метафора» исключительно в значении «устное сравнение» или сочетают компаративные обороты с видом метафоры, усматривая между ними лишь формальное отличие – присутствие сравнительных союзов. Общность сравнения и метафоры, таким образом, в создании фразеологической ассоциаций на основе сходства предметов и явлений. Например, *сызган юлдан йөрү*, значение ФЕ – «простое, легкое дело; пустяки; проще простого». Такое принципиальное единство, не меняет традиционного разграничения этих двух видов фразеологизмов. Их

различие следует видеть, прежде всего, в выражении содержания. Описание образа эксплицитнее метафоры. В сравнении представлено сравниваемое, предмет сравнения, и показатель сравнения (сравнительный союз), а нередко и основание для сравнения.

Безобразные сочетания являются и источниками фразеологизмов и во многих случаях – конечным результатом их исторического развития.

Этим определяется необходимость специального изучения словосочетаний, для которых образное переосмысление по разным причинам весьма затруднительно или даже кажется принципиально невозможным. Это такие сочетания, которые включают в свой состав некротизмы (слова, встречающиеся только в составе устойчивых сочетаний слов в современном языке, то есть лексические и грамматические архаизмы, историзмы и диалектизмы). Н. Н. Амосова, характеризуя фразеологическую сущность таких оборотов, пишет: «Хотя деактуализация собственных значений компонентов может доходить до их фактической десемантизации. Факт бытия каждого компонента как отдельного слова в составе идиомы, по-видимому, мешает его полному омертвлению» [1, с. 112]. Раздельно оформленные структуры, следовательно, и здесь выступают основным признаком фразеологических языковых единиц.

Важным критерием отграничения фразеологических единиц от нефразеологизмов в подобных случаях является экспрессивность. Оценочность семантики фразеологизмов отличает их от семантики нейтральных свободных сочетаний. Именно экспрессивность позволяет выделить из многочисленных безобразных раздельнооформленных единиц фразеологизмы: аналитические обороты экспрессивного характера: *арбага утыртып бару* – «подвезти», *котын алу* – «перепугать».

Для аналитических фразеологизмов потенциальная возможность переосмысления компонентов является не менее важным моментом, чем экспрессивный характер семантики компонентов или их демотивация. Обычно

рифма и образное сочетание взаимодействуют в рамках продуктивной структурной модели фразеологизма. Такие способы повышения экспрессивности свидетельствуют о тенденции безобразных раздельнооформленных единиц к образности.

Движение образных сочетаний к безобразным и в то же время безобразных к образным отражает сложный процесс развития фразеологизмов. Фразеологизмы намного активнее, чем другие языковые единицы, стремятся сохранить исходную образность или приобрести её. Это обусловлено в первую очередь тем, что образность является одним из основных источников экспрессивности. Фразеологический образ предполагает логическую зависимость между предметами и явлениями окружающего мира. Такая зависимость обычно устанавливается на основе сходства сопоставляемых понятий. Фразеологический образ, следовательно, регулируется содержанием исходного свободного сочетания.

При создании безобразных фразеологических единиц на первый план выступает не содержание сочетаний слов, а форма его выражения. Так, аналогичные сочетания перифрастического типа полностью сохраняют семантику глаголов, от которых они образованы, повышая свою экспрессивность лишь за счет «расщепления» глаголов; тавтологизмы усиливают экспрессивность «исходного слова» дублированием его (или его основы) и так далее. Стремление к дальнейшему повышению экспрессивности безобразных оборотов может привести к смешению их с образными – смешению как структурному, так и семантическому.

Движение образных фразеологизмов к безобразным соответствует основной тенденции языка – утрате мотивировки. Для большинства языковых уровней эта тенденция является доминирующей, поскольку она способствует наиболее рациональному осуществлению функции номинаций. Во фразеологии же, в связи с её функционально-экспрессивной направленностью, эта тенденция значительно ослаблена. Фразеологизмы постоянно

стремятся к актуализации мотивировки, чтобы сохранить (или усилить) соответствие между прямым и переносным значениями сочетания. Для фразеологизмов особое значение имеет воссоздание (истинное или ложное) мотивированности. Именно единство этих противоположных тенденций и определяет развитие фразеологии.

Противоречивый характер фразеологической микросистемы находит выражение в многочисленных проявлениях асимметрии, связанных с особенностями фразеологизмов, наиболее сложных единиц языка. Структурная сложность фразеологизмов сочетается с семантической осложнённостью.

Таким образом, в настоящее время большое внимание уделяют безобразному созданию слов и словосочетаний как возможности создавать образы из сочетаний безобразных слов (от образности к безобразности, от безобразности к образности).

Необходимо также подчеркнуть, что образность и безобразность фразеологических единиц является одним из аспектов осложнённой асимметрии.

Литература

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – М., 2013. – 216 с.
2. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов) / Б. А. Ларин // История русского языка и общее языкознание. – М., 1977. – С. 126–130.
3. Палевская М. Ф. Материалы для фразеологического словаря русского языка XVIII в. / М. Ф. Палевская. – Кишинев: Штиинца, 1980. – 366 с.
4. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М., 1958. – Т. 1. – 268 с.

Усаченко І. В.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
м. Сімферополь, Україна
ДО ПИТАННЯ ПРО ВАРІАТИВНІСТЬ МОВИ
(ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Усаченко И. В.
Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина
К ВОПРОСУ О ВАРИАТИВНОСТИ ЯЗЫКА
(ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ)

I. V. Usachenko
Taurida National V. I. Vernadsky University, Simferopol, Ukraine
TO THE ISSUE OF LANGUAGE VARIATION
(GENDER ASPECT)

Стаття окреслює коло питань, присвячених гендерним дослідженням в лінгвістиці. Здійснено аналіз теоретичних джерел, що відображають провідні розробки у вивченні варіативності мови за критерієм гендерної приналежності, яка виявляється на рівнях фонології, граматики, лексики, дискурсу. Описано основні відмінності мовлення чоловіків і жінок на вказаних рівнях. Висувається припущення, що лінгвістичні гендерні відмінності менше відстежуються у сучасному суспільстві, більше – у консервативному з причини чіткого розмежування соціальних ролей. Робиться висновок про те, що гендерну варіативність доцільно розглядати в контексті інших соціальних факторів, таких, як раса, етнічна та соціальна приналежність, вік, освіта.

Ключові слова: лінгвістична генодологія, гендерні дослідження, мовна варіативність, соціальна роль, диференціація мовлення, престижний / непрестижний варіант вимови, соціолінгвістична універсалія.

Статья очерчивает круг вопросов, посвященных гендерным исследованиям в лингвистике. Осуществлен анализ теоретических источников, отражающих ведущие исследования вариативности языка по критерию гендерной принадлежности, которая проявляется на уровнях фонологии, грамматики, лексики, дискурса. Описаны основные различия речи мужчин и женщин на указанных уровнях. Выдвигается предположение, что лингвистические гендерные различия меньше отслеживаются в современном

обществе, больше – в консервативном по причине четкого разграничения социальных ролей. Делается вывод о том, что гендерную вариативность целесообразно рассматривать в контексте других социальных факторов, таких, как раса, этническая и социальная принадлежность, возраст, образование.

Ключевые слова: лингвистическая гендорология, гендерные исследования, языковая вариативность, социальная роль, дифференциация речи, престижный / непрестижный вариант произношения, социолингвистическая универсалия.

The article outlines a range of issues dealing with gender studies in linguistics. The analysis of the theoretical sources that reflect language variation studies on the criterion of gender affiliation which can be registered at the levels of phonology, grammar, vocabulary, discourse is made. The basic differences between men's and women's speech at these levels are described. The hypothesis that gender differences are less tracked in today's society, but more in a conservative one because of clear separation of social roles is suggested. It is concluded that gender variation should be considered in the context of other social factors such as race, ethnic or social origin, age, education.

Keywords: linguistic genderology, gender studies, language variation, social role, language differentiation, prestigious / non-prestigious variant of pronunciation, sociolinguistic universal.

Сформована на стику лінгвістики і соціології, соціолінгвістика займається вивченням мови в соціальному контексті. Цей факт тягне за собою необхідність вивчення соціальної і стилістичної варіативності мови. Одним з важливих аспектів вивчення соціальної варіативності мови є дослідження взаємодії мови і гендера.

Метою даної статті є вивчення і узагальнення спектру соціолінгвістичних досліджень гендера.

Гендерні дослідження вперше виникли на Заході і проводилися на матеріалі германських та романських мов. Виникнення робіт в даній галузі було спричинено зацікавленістю темою таких мовознавців, як О. Есперсен, Ф. Маутнер, Е. Сепір, виходом на перший план соціального аспекту в лінгвістичному описі, який розглядає мову у зв'язку з суспільством і людиною

у суспільстві, і, як наслідок, появою нових гілок у мовознавстві: соціолінгвістики, психолінгвістики, прагматики, теорії дискурсу та комунікації.

Поняття «гендер» в науковий обіг було введено для того, щоб провести межу між біологічною статтю (sexus) і соціальними та культурними аспектами, присутніми в концепті чоловіче – жіноче: поділ ролей, культурні традиції, відносини влади у зв'язку зі статтю людей [3, с. 24].

Соціологи і філософи стали першими вченими, що змусили науковий світ подивитись на проблеми статі через призму соціальних, психологічних, культурних аспектів, представивши альтернативу «sex» – «gender». Поняття «sex» вміщує біологічні особливості чоловіків і жінок, в той час як «gender» – комплекс соціальних і психологічних процесів, культурних факторів у суспільстві, що визначають поведінку індивіда, вибір соціальних стратегій тощо [4, с. 180]. Таким чином, можна розрізняти біологічну та соціальну статі. Отже, гендерологія вивчає взаємозв'язок біологічної статі людини з його культурною ідентичністю, соціальним статусом, психічними особливостями, поведінкою, в тому числі мовною [6, с. 64].

Розвиток соціолінгвістики в 60-ті роки попереднього століття був поштовхом для більш інтенсивних систематичних гендерних досліджень. Вчені отримали можливість користуватися величезним об'ємом статистичних даних щодо функціонування мови в групах людей, об'єднаних за тим чи іншим критерієм (вік, стать, освіта, професія, ареал проживання тощо).

Здійснюючи науковий пошук, ми зафіксували той факт, що гендерні дослідження були започатковані у британській (М. Адлер, Р. Макаулей, С. Ромейн) та американській лінгвістиці (Д. Камерон, Р. Лакофф, Д. Таннен). Протягом останнього десятиріччя гендерна проблема активно досліджується у вітчизняному (О. Л. Бессонова, О. Л. Козачишина, А. П. Мартинюк, К. В. Пищикова, О. М. Холод та ін.) та в російському (О. І. Горошко, О. С. Гриценко, А. В. Кириліна, В. В. Потапов, О. Н. Токарева та ін.) мовознавстві. Об'єктом вивчення є аспекти гендерних особливостей: переважно

фонетичні (В. Лабов, Р. Макаулей, Р. Шай) та граматичні (В. Вольфрам, Р. Фасольд, Дж. Холмс), а також відмінності в реальному спілкуванні (Д. Камерон, Дж. Коутс, П. Ніколс, П. Фішман).

Узагальнюючи систематичні дослідження щодо зв'язку мови і гендера, можна сказати, що коло теоретичних питань зосереджено у трьох напрямках:

1) теорія дефіцитності (пояснює гендерні відмінності у вживанні мови чоловіками та жінками тим, що мовлення чоловіків є нормою, жінок – відхиленням від цієї норми);

2) теорія домінування (пояснює гендерні відмінності в мові загального патріархального порядку і трактує їх з точки зору проявлення в мові чоловічих привілеїв);

3) теорія відмінності (розглядає гендерні відмінності як результат соціалізації і приналежності жінок різним, але рівноправним субкультурам) [1, с. 22].

Теоретичне опрацювання джерельної бази виявило, що результатом перших досліджень стали висновки про те, що стать мовця в певній мірі впливає на якість висловлювання (У. Лабов, П. Традгіл). Проаналізувавши записи усних інтерв'ю жителів Нью-Йорка, У. Лабов встановив, що жінки прагнуть вживати нестигматизовані (стандартні) фонологічні варіанти більше, ніж чоловіки. Це прагнення зближує їх зі стильовою манерою середнього класу і віддаляє від стилю спілкування у робочих кругах [13]. Схожі результати були отримані в процесі дослідження гендерного аспекту мови на матеріалі інших європейських мов (Philips, 1987; Gunthner, Kotthoff, 1991).

Спираючись на наукові пошуки У. Лабова, можна стверджувати, що його модель гендерних відмінностей відрізнялася від інших концепцій тим, що, по-перше, дослідник зосередився не на морфології, а на фонології; по-друге, вчений аналізував актуальне мовлення великої кількості інформантів, а не кількох (інтроспективний метод не застосовувався); по-третє, вчений розглядав результат свого дослідження як вірогідний, допускаючи при цьому можливість варіативності, що уможливило окреслення висновку про

те, що мовець варіює використання мови і не вимовляє один і той же фоновологічний варіант слова у всіх випадках його вживання; по-четверте, дані Лабова надали можливість провести квантитативне дослідження (попередні дані не оброблялись статистично через методи, що обирали дослідники для збору даних). Метод квантитативного аналізу не тільки був використаний послідовниками У. Лабова, а застосовується й сьогодні.

Робота П. Традгіла, проведена на матеріалі англійської мови (вимовні варіанти у м. Норвіч, Англія), показала, що жінки частіше вживають більш престижні форми вимови, мотивуючи це бажанням сигналізувати про свій статус лінгвістично, беручи до уваги їхню соціальну підлеглість у суспільстві. Серед таких випадків, наприклад, – використання престижного носового «ng» жінками та стигматизованого «n» чоловіками. Але обов'язково відмітимо, що чоловіки використовували непрестижний варіант у випадках, коли до них зверталися на діалекті, а не стандартною англійською мовою, тож, непрестижна форма була символом солідарності і групової приналежності [20].

Необхідно зазначити, що об'єктом гендерної лінгвістики частіше є жіночий варіант мови, тому що зазвичай мова чоловіків розглядається як норма, а жінок – як відхилення від неї, а тому вона вважається маркованим варіантом мовлення [6, с. 65].

Подальші дослідження соціолектів на матеріалі конкретних мов засвідчили потребу у врахуванні екстралінгвістичних факторів при поясненні мовних особливостей в залежності від статі мовця. Такі роботи (Дж. Коутс, П. Ніколз) довели, що взаємодія типово жіночих професій (вчителька, медсестра, парикмахер) з різними соціальними групами передбачає вплив останніх на вживання мови представниць цих професій [8; 16].

Більша консервативність «жіночої мови» також знаходить відображення в ряді робіт в галузі соціолінгвістики, хоча обґрунтованість цього факту сприймається деякими вченими сумнівно (К. Набрінгз) [15].

Гендерні стереотипи були головним фактором інтерпретації даних. Наприклад, серед причин прагнення жінок вживати більш стандартні форми, називали зосереджену увагу жінок на мові, зовнішності, різних символах в силу відсутності можливості самореалізації та самоствердження у професійній сфері, подання прикладу «правильної мови» своїм дітям з причини домінування жінки у їхньому виховному процесі. Однак, Д. Камерон зазначає, що такі аргументи не варто сприймати серйозно через те, що жінка в даному випадку розглядається як матір, дружина, домогосподарка, тобто, мова йде про підміну категорій. Вчений відмічає, що більш правильна мова може бути пов'язана з низкою факторів, серед яких рівень освіти (дуже часто в жінок він вищий) та характер діяльності (жінки зазвичай працюють в школах, лікарнях, магазинах, офісах тощо, чоловіки – фізично) [7].

Кінець 60-х-початок 70-х років відзначався Новим жіночим рухом у США та Германії, що стало значним поштовхом у гендерній лінгвістиці. Основоположною роботою в галузі лінгвістики стало дослідження Робін Лакофф «Мова і місце жінки», яка обґрунтувала антропоцентричність мови і ущербність образу жінки у картині світу. За Р. Лакофф, існують наступні основні відмінності жіночого варіанту мови від чоловічого:

- жінки використовують слова, які не використовують чоловіки (mauve – рожево-ліловий);
- більш пустих «оцінюючих» прикметників більше у висловлюваннях жінок (adorable, sweet, divine, cute);
- жінки обирають питальні форми (включаючи tag questions) у тих випадках, де чоловіки – стверджувальні;
- форми, що виражають невпевненість (well, you know, I wonder, I guess, I believe) більше зустрічаються у мовленні жінок;
- інтонаційні підсилювачі типу so, very, really більш характерні для мовлення жінок (so nice, very nice, really charming);
- гіперкоректність в граматиці – характеристика, частіше притаманна жінкам (hyper-correct grammar);

– використання вибачень («I'm sorry, but I think that...») та модальних конструкцій (can, would, should, ought: »Should we turn up the heat?») характерно для жінок;

– брак почуття гумору (lack of a sense of humour) – жінки не вміють розповідати жарти і часто не розуміють анекдотів [14].

Отже, на думку Р. Лакоффа, мовну поведінку жінки можна схарактеризувати як невпевнену, менш агресивну (порівнюючи з чоловічою), гуманну, уважну, компромісну, недомінантну і таку, що концентрує увагу на співрозмовнику. Факт такої некомпетентності і невпевненості в собі створює негативний вплив на її імідж. Однак, частими є випадки, коли жінка використовує «чоловічі» мовні тактики. В цьому разі вона сприймається як нежіночна, нахабна, феміністка, чия поведінка може призвести до комунікаційних невдач. Така ситуація отримала назву ситуація «подвійної пов'язаності» (double bind).

У подальших роботах майже кожний із аспектів став об'єктом окремих соціолінгвістичних досліджень, котрі як підтверджували, так і спростовували висновки Р. Лакоффа. Серед таких, наприклад, були: експериментальні записи бесід подружжів (Дж. Фішман), бесіди людей похилого віку (М. Хартман), семінарські заняття у студентських групах (П. МакМілан), в яких відмічалось частіше використання розділових питальних речень жінками; дискусії на академічних конференціях (Б. Дюбуа, І. Крауч), неформальні бесіди студентів (Дж. Лападат, М. Сезахал), професійні розмови на робочому місці (П. Джонсон), які, навпаки, характеризувалися використанням даної конструкції у більшості випадків чоловіками.

Головним результатом експериментальних «перевірок» гіпотез Лакоффа стало усвідомлення поліфункціональності більшої частини виділених нею параметрів [2, с. 68]. Так, новозеландська соціолінгвіст Дж. Холмс, встановила, що ввідний елемент *you know* може виражати як невпевненість,

так і впевненість. В своєму дослідженні вона також розглянула *tag questions*. Виявилося, що вони можуть мати референційне (характеризується підйомом інтонації і виражає невпевненість з приводу змістовної сторони свого висловлювання; використовується мовцем з метою підтвердження правильності свого висловлювання) і афективне значення (характеризується підйомом інтонації, сигналізує солідарність, близькість, використовується для залучення співрозмовника до бесіди – фасилітативні; характеризуються підйомом інтонації і згладжують образливе зауваження або категоричність висловлювання – пом'якшувальні). Експерименти Дж. Холмс показали, що жінки частіше використовували фасилітативні питання, жінки – референційні [10].

У 1980 році Уільям О'Барр та Баумен Аткинс провели дослідження, яке поставило піж сумнів погляди Р. Лакоффа на так зване «жіноче мовлення». Об'єктом вивчення стали 150 годин аудіозаписів промов свідків під час виступів у залі суду. Висновком стало твердження про те, що демонстрація даного типу поведінки (тобто з використанням «жіночого мовлення») можлива як з боку чоловіка, так і з боку жінки. Так, дослідники встановили, що слабку, безвладну мову (*powerless language*) було використано особами з низьким соціальним статусом та/або тими, хто не мав досвіду дачі свідчень у суді, підкреслюючи цим той факт, що мовні відмінності виникають на ґрунті «ситуативної влади» (*specific authority or power*), а не статі [18].

Американська соціолінгвістика Дебора Таннен у своїй роботі «Ти мене не розумієш» говорить про те, що головною причиною відмінності мов чоловіків і жінок є ціль комунікації: для більшості жінок розмова – засіб зближення і розвитку відносин, чоловіки ж за допомогою розмови намагаються зберегти власну незалежність, підтримати свій статус у соціумі [19, с. 88]. Дослідники Е. Вебер, А. Лінке, К. Оперман та інші підтверджують дані Таннен щодо відмінностей цілей комунікації чоловіків і жінок.

Коротко характеризуючи особливості жіночого та чоловічого мовлення за Таннен, можна виділити наступні:

- ведення мови (чоловіки інтерпретують розмову як процес обміну інформацією зі збереженням власної незалежності і дратівливості з приводу уваги жінок до деталей, жінки – як взаємодію, яка основана на близькості і почутті співпричетності, що супроводжується увагою до деталей внаслідок прояву інтересу);

- статусні позиції (чоловіки схильні маніпулювати статусом в процесі розмови і почувають себе комфортно у випадках, коли їм необхідно встановити і зберегти свій статус у групі, жінки ж часто встановлюють близькі відносини і фактор комфорту – присутність друзів і/або людей, становище яких є рівним з ними (жінками);

- сфера спілкування (чоловіки віддають перевагу публічним виступам, жінки – приватним бесідам);

- теми для обговорення (чоловіки частіше розмовляють про політику, спорт, економіку, тобто не обговорюють особисті стосунки, жінки ж вважають прийнятною приватну бесіду);

- стиль слухання (в чоловіків інформаційний стиль слухання, в жінок – мета-інформаційний, тобто такий, що включає фактор взаємовідносин) [19, с. 198].

Дослідниця Дж. Холмс виявила схожі відмінності між мовами чоловіків і жінок. Вона навіть висловила припущення про те, що дані ознаки можуть претендувати на звання соціолінгвістичних універсалій [12], однак подальший розвиток гендерної лінгвістики вказав на необхідність вивчення мовної поведінки у конкретних комунікативних ситуаціях, тим самим відмовившись від ідеї універсалізації.

Заслуговують на увагу дослідження К. Норденстам [17], П. Фішман [9], Дж. Холмс [11], в результаті яких встановлено, що жінки частіше виконують

«чорну роботу», підтримуючи розмову з чоловіками, використовуючи при цьому частки, питання, які є сигналом про увагу до мовця, і таким чином забезпечують зміну тем і співрозмовників. Чоловіки, навпаки, більше зосереджені на темі, що обговорюється, і не звертають уваги на зміну тем або співрозмовників. До того ж, у ході дослідження Д. Ціммермана було встановлено наявність вербальної агресії з боку чоловіків – перебивання співрозмовника в їхньому випадку були зареєстровані частіше [21].

Російська дослідниця Н. Б. Мечковська зазначає, що стилістично чоловіче мовлення більш різноманітне і контрастне, ніж жіноче, однак жінки рідше вживають таку кількість бранної експресії та вульгаризмів, ніж чоловіки. Серед інших відмінностей чоловічого і жіночого в мові, вчена виділяє наступні: жіноча мова більш консервативна; емоції жінки виражають не словами, а інтонацією, незважаючи на те, що їхня мова наповнена емоційно-оціночними, зменшувально-пестливими словами, евфемізмами; жінки більш чутливі до мовленнєвої моди і частіше переймають престижні варіанти; чоловіки менше використовують гіперкоректні варіанти; чоловіче мовлення синтаксично складніше і більш насичене інтелектуально; нейтральне мовлення жінок містить більше емоційно маркованих елементів і інтонаційно більш різноманітне, ніж чоловіків. Також в роботі Н. Б. Мечковської виділено фонетичні відмінності, які зводяться до складу фонем, і полягають в тому, що фонація чоловіків характеризується меншим розхилом рота; їхні голосні менш чіткі і прагматично менш виразні, ніж голосні жінок. До того ж, жіночу фонетику можна схарактеризувати більш активною участю губ (у порівнянні з чоловічою артикуляцією тих же губних звуків) [5, с. 259].

Результати наукових розвідок уможливили встановлення того факту, що дослідження в галузі гендерології окреслили певні систематичні відмінності у вживанні мови чоловіками та жінками. Гендерна диференціація

описана у різних мовах, проявляється на різних рівнях мовної системи – у фонології, граматиці, лексиці, дискурсі. Однак, варіативність мови за критерієм гендерної приналежності виявляється на різних рівнях і з різною інтенсивністю – від переважного до обов’язкового вживання тих чи інших варіантів. Так, можна стверджувати, що, гендерні відмінності мало відстежуються у розвиненому суспільстві, в той час як більш жорсткі наявні у консервативних культурах з причини чіткого розмежування соціальних ролей статей. Гендерну варіативність доцільно розглядати в контексті інших соціальних факторів, таких, як раса, етнічна та соціальна приналежність, вік, освіта тощо.

Література

1. Васильева И. Б. Проблемы гендерных исследований в лингвистике / И. Б. Васильева // Когнитивный подход к изучению языковых явлений: мат-лы. науч. конф. молодых ученых факультета романо-германской филологии КГУ. – Калининград: изд-во КГУ, 2000. – С. 21–25.
2. Гриценко Е. С. Язык как средство конструирования гендера: дисс. ... на соиск. уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. С. Гриценко. – Нижний Новгород, 2005. – 405 с.
3. Кирилина А. В. Гендер: Лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М.: Институт социологии РАН, 1999. – 180 с.
4. Малишевская Д. Ч. Базовые концепты культуры в свете гендерного подхода (на примере оппозиции «Мужчина / Женщина») / Д. Ч. Малишевская // Фразеология в контексте культуры. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 336 с.
5. Мечковская Н. Б. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков: учеб. пособ. для студентов филологических и лингвистических специальностей / Н. Б. Мечковская. – М.: Флинта; Наука, 2001. – 312 с.
6. Токарева Е. Н. Специфика выражения оценки в гендерном дискурсе: дисс. ... на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 12.02.04 «Германские языки» / Е. Н. Токарева. – Уфа, 2005. – 204 с.
7. Cameron D. Feminism and Linguistic Theory / D. Cameron. – McMillan Press Ltd., 1992. – 247 p.
8. Coates J. Women, Men and Language. A Sociolinguistic Account of Sex Differences in Language / J. Coates. – New York: Longman, 1986.
9. Fishman P. M. Interaction: the work women do. In: Sociolinguistics. Coupland N., Jaworski A. (eds.) MacMillan Press, 1997. – P. 416–429.
10. Holmes J. Hedging, fencing and other conversational gambits: an analysis of gender differences in New Zealand Speech / J. Holmes // Women and Language in Australian and New Zealand Society / Pauwels A. – Australian Professional Publications, Sydney. 1987. – P. 59–70.
11. Holmes J. Women, men and politeness / J. Holmes. – Essex, UK: Longman, 1995. – 254 p.

12. Holmes J. Women's Talk: The Question Of Sociolinguistic Universals / J. Holmes // Australian Journal of Communication. – 1993. – 20 (3). – P. 125–149.
13. Labov W. The Social Stratification of English in New York City / W. Labov. – Washington D. C., 1966.
14. Lakoff, Robin. Language and women's Place / Robin Lakoff // Language in Society, 1973. – N 2. – P. 45–79.
15. Nabrings K. Sprachliche Varietaten / K. Nabrings. – Tubingen, 1981. – 291 p.
16. Nichols, Patricia C. Linguistic Options and Choices for Black Women in the Rural South / Patricia C. Nichols // In: Language, Gender and Society, edited by Thorne, Kramarae, and Henley. – Rowley: Newberry House Publications, Inc., 1983. – P. 54–68.
17. Nordenstam K. Male and Female Conversational Style [Электронный ресурс] / K. Nordenstam // International journal of the sociology of language, 2009. – P. 75–98. Режим доступа: [http://www.degruyter.com/dg/viewarticle/j\\$002fijsl.1992.issue-94\\$002fijsl.1992.94.75\\$002fijsl.1992.94.75.xml;jsessionid=89C56B674499747D395436F5E03C50B3](http://www.degruyter.com/dg/viewarticle/j$002fijsl.1992.issue-94$002fijsl.1992.94.75$002fijsl.1992.94.75.xml;jsessionid=89C56B674499747D395436F5E03C50B3)
18. O'Barr, W. «Women's language» or «Powerless language»? / W. O'Barr, B. Atkins // Women and Language in Literature and Society / McConnel-Ginet S. et al. – New York: Praeger, 1980. – P. 93–109.
19. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation / D. Tannen. – New York: William Morrow, 1990. – 319 p.
20. Trudgill P. The Social Differentiation of English in Norwich. – Cambridge: Cambridge University Press, 1974. – 279 p.
21. Zimmerman D., West C. Sex roles, interruptions and silences in conversations / D. Zimmerman, C. West // In: Thorne D., Henley N. (eds.) Language and Sex: difference and dominance. – Newbury House, Rowley, MA, 1975. – P. 105–129.

УДК 811.161.1'367.332

К. филол. н., доц. Шкурко Е. В.
Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
О ТИПОЛОГИИ СИНТАКСИЧЕСКИХ ОМОНИМОВ
(видовая классификация)

К. філол. н., доц. Шкурко О. В.
Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
ПРО ТИПОЛОГІЮ СИНТАКСИЧНИХ ОМОНІМІВ
(видова класифікація)

Candidate of Science (Philology), docent E. V. Shkurko
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
THE TIPOLOGY OF SYNTACTIC HOMONYMS
(species classification)

В статье дается определение синтаксической омонимии и ее разновидностей, рассматривается типология синтаксических омонимов, указываются причины возникновения омонимичных конструкций и разрабатывается стратегия создания текста, свободного от синтаксической неоднозначности.

Ключевые слова: синтаксическая омонимия, структурная омонимия, омонимы-предикативы, омонимы-номинативы, омонимизирующий компонент, синтагматическое членение, видовая классификация.

В статті дається визначення синтаксичної омонімії та її різновидів, розглядається типологія синтаксичних омонімів, зазначаються причини виникнення омонімічних конструкцій та розробляється стратегія створення тексту, вільного від синтаксичної неоднозначності.

Ключові слова: синтаксична омонімія, структурна омонімія, омоніми-предикативи, омоніми-номінативи, омонімізуючий компонент, синтагматичне членування, видова класифікація.

The article deals with the classification of syntactic homonyms, the definition of syntactical homonymy and its variants is given, the reasons of homonymic structures appearance are mentioned, the text (free of syntactic ambiguity) creation strategy is worked out.

Keywords: syntactic homonymy, structural homonymy, predicative homonyms, nominative homonyms, homonymising component, syntagmatic partition, type classification.

Актуальность исследования. В современном русском языке широкое распространение получило такое лингвистическое явление как синтаксическая неоднозначность. Однако степень изученности синтаксических омонимов в настоящее время все еще недостаточно высока. Большинство исследователей обычно ограничивается либо констатацией наличия в языке синтаксически неоднозначных конструкций, либо описанием наиболее явных примеров, либо рассмотрением синтаксической омонимии с точки зрения автоматической обработки текста [2; 3; 7]. Актуальность исследования многозначности на синтаксическом уровне обусловливается активным использованием конструкций, в основе которых лежит двусторонняя связь, недостаточной степенью изученности данного явления, а также необходимостью лингвистической интерпретации синтаксической омонимии в целях оптимизации коммуникативного процесса.

Предмет исследования. Синтаксически неоднозначные конструкции.

Объект исследования. Типология синтаксических омонимов.

Цель исследования. В данной статье мы рассмотрим наиболее распространенные типы классификаций синтаксических омонимов, однако особое внимание уделим видовой классификации омонимичных конструкций, поскольку именно она позволяет проследить причины возникновения синтаксических омонимов, разобраться в сути данного языкового явления, затрудняющего процесс коммуникации, и выработать стратегию работы над письменным текстом, свободным от синтаксической многозначности.

Существует множество разновидностей синтаксических омонимов. В зависимости от того, какой принцип разграничения берётся за основу, лингвистами предлагаются различные типы классификаций неоднозначных конструкций. Многие современные исследователи [5; 7; 8], рассматривая случаи синтаксической неоднозначности, опираются на классификацию синтаксических омонимов, предложенную А. В. Гладким [2, с. 110–126], который выделял разметочную, стрелочную и конституентную омонимию.

Разметочной омонимией ученый называет такой вид синтаксической омонимии, которая возникает за счёт различной интерпретации (разметки) формы или синтаксической связи. Данный тип омонимии может появляться при: 1) различной разметке связи, где пара «доминанта – зависимый компонент» выделяется единственным способом, но интерпретировать связь между этими словами можно по-разному. Так, в предложении *Преследование тигра закончилось неудачей* возможна а) субъектная связь: тигр преследует кого-то; б) объектная связь: кто-то преследует тигра; 2) различной разметке формы, когда можно по-разному понять (и разметить) форму слова: *Он не выучил **правила*** – или родительный падеж единственного числа, или винительный падеж множественного числа; 3) одновременной омонимии форм и типов связей: *звонок Марии* – адресатная связь и субъектная.

Стрелочной омонимией принято называть омонимию, возникающую при переходе некоторой синтаксической группы (СГ) от одной структуры к другой, в ходе которого происходит смена «хозяина», при этом разные смыслы конструкции можно отобразить с помощью разных стрелок: *Сергей вернулся из командировки в Москву* (вернулся в Москву или командировка была в Москву).

Под *конституентной омонимией* А. В. Гладкий понимает такой вид синтаксической омонимии, которая возникает из-за того, что рядом расположенные слова могут по-разному объединяться в группы: *В концерте приняли участие известные ансамбли и самодеятельные коллективы* – непонятно, известными являются только ансамбли или ансамбли и самодеятельные коллективы.

Нам вышерассмотренная типология представляется не совсем удачной, поскольку в ней не учитывается разграничение синтаксической неоднозначности на виды – структурную и собственно синтаксическую омонимию. Под структурными омонимами мы понимаем конструкции, в которых некоторый компонент речевой цепи может быть подчинен любой из нескольких возможных доминант, что не приводит к изменению смысла фразы. Синтаксическая омонимия возникает в конструкциях, в которых реализуется двусторонняя

связь, при которой одно слово или группа слов подчиняется любой из доминант, но при этом изменяется семантика высказывания. Данный вид синтаксической неоднозначности возникает как в предложениях, так и в словосочетаниях, вследствие чего мы выделяем два подвида синтаксических омонимов: 1) омонимы-номинативы и 2) омонимы-предикативы.

Наиболее приемлемыми, на наш взгляд, являются типологии, учитывающие разграничение синтаксически неоднозначных конструкций на указанные подвиды, а именно классификации, предложенные А. Н. Гвоздевым [1, с. 388–393], Н. П. Колесниковым [4, с. 82–83] (видовая) и Б. С. Мучником (семантическая, грамматическая, позиционная) [6, с. 33–34, 128–134].

Рассмотрим видовую классификацию синтаксически многозначных конструкций.

Неоднозначность высказываний, как правило, связана с наличием в них омонимизирующих компонентов, которые могут представлять собой:

1. *Чисто синтаксические омонимы*, существование которых обуславливается сугубо синтаксическими причинами: порядком расположения слов в высказывании, возможностью различного деления предложения на синтагмы или, чаще, совокупностью этих условий, а также омонимичностью самих моделей высказываний: *18 апреля был составлен протокол о расчете одного из посетителей центра за оказанные услуги в виде массажа иностранной валютой* («Наш город», 28.06.2010). Расположение словосочетания *иностранной валютой* позволяет соотнести его как с компонентом *о расчете*, так и с ближайшим словом *массаж*. При этом возникает вопрос, что же было произведено иностранной валютой: расчет за услуги или массаж? В предложении *Торговка вяленой воблой торчала между ящиками* (В. Катаев «Белеет парус одинокий») возможность неоднозначного прочтения связана не только с расположением омонимизирующего компонента *вяленой воблой*, но и с возможностью двоякого членения фразы на составные части: *Торговка вяленой воблой // торчала между ящиками* и *Торговка // вяленой воблой торчала между ящиками*. При первом варианте деления на синтагмы предложение имеет следующее значение: торговка,

продававшая вяленую воблу, «торчала» между ящиками. Второй вариант членения предложения на составные части дает возможность интерпретировать его по-иному: торговка, как вяленая вобла, «торчала» между ящиками.

2. *Морфолого-синтаксические омонимы*, существование которых определяется наличием в предложении морфологических омонимов (языковых единиц, совпадающих в звучании и написании при образовании грамматических форм слов, принадлежащих к одной или разным частям речи) и возможностью двоякого членения фразы на синтагмы: *Уста прекрасной ищут речи* (А. С. Пушкин «Кавказский пленник»). Морфологический омоним *прекрасной* 1) выступает в роли прилагательного при соотнесении с компонентом «речи» (*Уста // прекрасной ищут речи*); 2) является адъективным существительным в случае соотнесения со словом «уста» (*Уста прекрасной // ищут речи*). Аналогичное явление наблюдается и в предложении *Владелец дома все отрицал* («Наш город, 12.08.2011»): 1) *Владелец // дома все отрицал* – компонент *дома* представляет собой наречение места; 2) *Владелец дома // все отрицал* – данный элемент является существительным в форме родительного падежа мужского рода единственного числа.

3. *Парадигматико-синтаксические омонимы*, существование которых обусловлено наличием в высказывании парадигматических омонимов (словесных форм одного и того же слова, совпадающих в пределах одной системы парадигм) и возможностью его соотнесения с двумя предполагаемыми доминантами: *Именно таким мы должны оставить этот общий для всего человечества дом нашим детям – процветающим, а не больным* («Труд», 3.09.2009). Если соотнести однородные определения *процветающим, а не больным* с глаголом-сказуемым, получим конструкцию «должны оставить процветающим, а не больным домом», в которой омонимизирующие элементы имеют форму творительного падежа единственного числа; если же данные компоненты объединить в сочетание «должны оставить процветающим, а не больным детям», однородные определения воспринимаются как форма дательного падежа множественного числа. Парадигматико-синтаксическая

омонимия наблюдается и в следующем примере: *Всё это было рассказано моим новым знакомым Хулио* («Вокруг света», 2004, № 8): 1) *Всё это было рассказано // моим новым знакомым Хулио* – при таком значении высказывания компонент *моим новым знакомым* является адъективным словосочетанием, имеющим форму творительного падежа единственного числа; 2) *Всё это было рассказано моим новым знакомым // Хулио* – в этом случае омонимизирующий элемент стоит в форме дательного падежа множественного числа.

Все вышерассмотренные примеры свидетельствуют о том, что видовая классификация синтаксических омонимов действительно позволяет проследить причины возникновения синтаксической неоднозначности, а это, в свою очередь, помогает выработать стратегию создания текста, суть которой заключается в том, что пишущий должен смотреть на создаваемый им текст не только с точки зрения адресанта, но и адресата высказывания с тем, чтобы автор мог определить, какое представление возникнет в сознании реципиента и адекватно ли передана мысль автора читателю.

Литература

1. Гвоздев А. Н. Об одной проблеме стилистики / А. Н. Гвоздев // Очерки по стилистике русского языка. – М.: КомКнига, 2009. – 408 с.
2. Гладкий А. В. Синтаксические структуры естественного языка в автоматизированных системах общения / А. В. Гладкий. – М.: Наука, 2007. – 152 с.
3. Ермаков А. Е. Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии / А. Е. Ермаков // Труды Международного семинара Диалог' 2002: в 2 т. – М.: Наука, 2002. – Т. 2. – С. 23–35.
4. Колесников Н. П. Синтаксическая омонимия в простом предложении / Н. П. Колесников. – Ростов н/Д: Изд-во Ростов. ун-та, 1981. – 140 с.
5. Муравенко Е. В. Что такое синтаксическая омонимия? [Электронный ресурс] / Е. В. Муравенко. – М. – Режим доступа: http://www.il.rsuh.ru/docslsh/muravenko2005_1.pdf
6. Мучник Б. С. Человек и текст. Основы культуры письменной речи / Б. С. Мучник. – М.: Книга, 1985. – 252 с.
7. Ножов И. М. Морфологическая и синтаксическая обработка текста (модели программы) / И. М. Ножов. – М.: Наука, 2003. – 140 с.
8. Юдина М. В. Референциальный контекст и синтаксическое наведение как факторы, влияющие на разрешение синтаксической неоднозначности: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук / М. В. Юдина. – М.: Изд-во МГУ, 2010. – 24 с.

**К. філол. н., доц. Шутак Л. Б., к. філол. н., доц. Навчук Г. В.
Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Україна
РОЛЬ І МІСЦЕ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОЦЕСІ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕДИКІВ**

**К. филол. н., доц. Шутак Л. Б., к. филол. н., доц. Навчук Г. В.
Буковинский государственный медицинский университет,
г. Черновцы, Украина
РОЛЬ И МЕСТО ГУМАНИТАРНЫХ ПРЕДМЕТОВ В ПРОЦЕССЕ
ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ МЕДИКОВ**

**Candidate of Science (Philology), docent L. B. Shutak,
Candidate of Science (Philology), docent H. V. Navchuk
Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine
THE ROLE AND PLACE OF SOCIAL SUBJECTS IN THE PROCESS
OF PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE DOCTORS**

У статті визначені особливості викладання гуманітарних навчальних дисциплін, зокрема української мови за професійним спрямуванням, у контексті формування та виховання особистості майбутнього фахівця в галузі медицини і фармації. Наголошується на тому, що мова професійного спілкування – один із найважливіших способів оцінки інтелектуального рівня особистості, основа її сучасного буття та фахового зростання.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, національна свідомість і самосвідомість, інтелектуальний рівень особистості, громадська активність, еліта нації, українська мова професійного спрямування, рівень володіння мовою.

В статье определены особенности преподавания гуманитарных учебных дисциплин, в частности украинского языка профессионального направления, в контексте формирования и воспитания личности будущего специалиста в сфере медицины и фармации. Акцентируется на том, что язык профессионального общения

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, национальное сознание и самосознание, интеллектуальный уровень личности, гражданская активность, элита нации, украинский язык профессионального направления, уровень владения языком.

In this article the features of teaching humanities disciplines, including Ukrainian language for professional purposes in the context of the formation and training of future specialists in medicine and pharmacy. It is intended that professional communication – one of the most important ways to identify intellectual personality, the basis of modern life and professional growth.

Keywords: *patriotic education, national consciousness and self consciousness, intellectual level of personality, civic activity, national elite, Ukrainian language for specific purposes, language class requirements.*

На сучасному етапі розбудови незалежної, демократичної, правової Української держави нагальною справою української спільноти виступає проблема виховання нового покоління. Перегляд і переосмислення світоглядних орієнтацій, значні втрати духовних цінностей у суспільстві вимагають удосконалення шляхів і методів формування у студентської молоді якісно нового мислення та високого рівня національної самосвідомості.

У світлі цих тверджень **актуальним** завданням для вітчизняної системи вищої освіти є формування потужної еліти нації, патріотичної, високоморальної, творчо активної, яка виявлятиме свою громадську позицію, прагнучим до самореалізації, тобто підготовка не просто фахівців, а насамперед національно свідомих громадян.

Оскільки зденаціоналізована особистість, як відомо, ніколи не зможе стати повноцінним громадянином держави, то надійною основою культурно-історичного розвитку нації, а відповідно й кожного, хто її представляє, є національно-патріотичне виховання. У зв'язку з цим його роль у ВНЗ як важливого чинника у процесі формування висококваліфікованого й високоморального фахівця, гармонійної, цілісної, національно свідомої, патріотично спрямованої, громадсько-активної особистості стала предметом широкого обговорення. На думку дослідників, яку ми цілком поділяємо, поверненню до джерел, відродженню духовності, виробленню ідеалів

і цінностей сприятиме наповнення навчально-виховного процесу національним змістом [1; 3; 4, 6; 7; 9].

Зазначимо, що формування спеціаліста-патріота – це не просто передача знань, практичних умінь і навичок, а відповідальна й важка справа. Це передусім виховання розуму, формування світогляду, переконань, моральних цінностей і принципів, естетичних смаків і вподобань, тобто, як писав В. О. Сухомлинський, – «це копітке різблення й ліплення найтонших рис духовного обличчя людини» [1]. Наукою ж доведено, що навчання й виховання – процес нероздільний та глибоко національний за суттю, змістом і характером. «Як немає людини взагалі (абстрактної, безликої, без конкретної національної належності), а є людина українець, росіянин, німець, іспанець..., так немає виховання взагалі, а є українське, російське, німецьке, іспанське... виховання» [4, с. 31]. «Кожен повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе», – наголошував народний філософ-педагог Г. Сковорода. «Якщо ти українець – будь ним, – пише він, – якщо ти поляк, то будь поляком... Все добре на своєму місці й у своїй мірі» [4, с. 31]. З цими твердженнями видатних українських педагогів не можна не погодитися.

Відповідно до вищезазначеного, національно-патріотичне виховання у ВНЗ, зокрема й медичних, передбачає формування і розвиток такої особистості, якій буде притаманна готовність до виконання, окрім професійного, громадянського та конституційного обов'язків із захисту національно-державних інтересів, незалежності та цілісності України, утвердження її суверенітету тощо.

Національно-патріотичне виховання у системі вищої медичної освіти спрямоване на формування позитивних якостей громадянина України – висококваліфікованого фахівця в галузі медицини і фармації. Вища медична освіта має сприяти поширенню та втіленню вартостей відкритого суспільства, а саме: ідей самоцінності людського життя, особистої гідності, свободи,

рівності перед законом. Збільшення годин на ту чи ту суспільно-гуманітарну навчальну дисципліну або введення нової дисципліни гуманітарного циклу не розв'яже питання статусу української мови, поваги до історії України, її культури, проблеми усвідомленого громадянства України тощо, адже незрілість української національної ідеї на сучасному етапі розвитку нашого суспільства та її невідповідність реаліям призвела до відсутності її впливу на формування національної самосвідомості українця, що в свою чергу є парадоксальним з погляду формування державності.

У системі вищої медичної і фармацевтичної освіти спостерігається тенденція до зниження позитивної мотивації щодо вивчення гуманітарних дисциплін, оскільки студент, вступивши до вищого медичного навчального закладу, налаштований насамперед на здобуття професійних знань, умінь та навичок. У результаті тільки незначний відсоток майбутніх лікарів вільно володіють мовою конструктивного діалогу чи полілогу, вміють правильно й доступно формулювати професійну думку та суспільно-громадську позицію, а як результат – не можуть знайти себе у професії та в соціумі, натомість часто позиціонують себе і своє майбутнє поза межами України або взагалі не пов'язують своє майбутнє з медициною через відсутність професійної мотивації. Отже, недостатнє уявлення про національну ідею та її реалізацію в системі вищих медичних, фармацевтичних закладів освіти, зокрема у викладанні гуманітарних дисциплін, впливає на формування світогляду майбутньої медичної еліти України. У цьому контексті не йдеться про професійну відповідність, а насамперед про особистісне самовираження лікаря, клінічного провізора, фармацевта, медичної сестри.

У процесі навчання студентів рівень інтелектуального розвитку зростає і розвивається як у соціальному, так і у культурному й національному середовищі, проте можливі впливи негативних проявів на його розвиток чужоземних культурних, соціальних й інших елементів може призвести до

відповідних порушень у формуванні світогляду особистості, її самооцінки, самореалізації, удосконалення знань, навичок, кваліфікаційної відповідності тощо.

Формування такої особистості вимагає, як уже згадувалося, наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом, який би виробляв ідеали й цінності, прищеплював любов до всього рідного, а також забезпечував можливості для постійного духовного самовдосконалення. Маємо на увазі об'єктивне відображення історії України, з'ясування ролі української мови в державотворчих процесах, цікаве подання культурних здобутків українського народу, вивчення державної символіки, репрезентація національних наукових надбань і т. ін. Глибоке пізнання історичного минулого рідного народу, оволодіння його національними, духовними цінностями, вищими здобутками в різних галузях – важливі компоненти національно-патріотичного виховання студентської молоді, без яких неможливе збереження історичної пам'яті, розвиток духовності.

Особливо важливу роль у цьому контексті відіграють предмети українознавчого циклу, що формують знання про українське суспільство, його історію, культуру, мову, менталітет, зокрема такі: «Історія України», «Історія української культури», «Українська мова за професійним спрямуванням», а також суспільно-гуманітарні дисципліни, як-от: «Філософія», «Основи права», «Релігієзнавство», «Основи психології», «Основи педагогіки», «Психологія спілкування», «Основи економічної теорії», «Історія медицини» тощо.

Перед викладачами цих предметів стоїть непросте завдання: не лише надати студентам певного обсягу знань, а й прилучити їх до здобутків національної та світової культури, сформувати у них національний світогляд та відповідні моральні принципи, підготувати майбутнього національно свідомого лікаря, котрий зможе в майбутньому розвивати медицину й водночас буде справжнім патріотом своєї держави.

Зазначимо, що серцевину національно-патріотичного виховання становить мовна підготовка, адже «хто не знає мови народу, на землі якого живе, або не розмовляє нею, той або гість, або наймит, або окупант» [9].

Той, хто прагне досягти успіху в житті, стати хорошим спеціалістом, неодмінно має використати для цього можливості мови. На ґрунті мови й конкретно-чуттєвого досвіду людина зростає як особистість. Більше того, кожна освічена людина, котра претендує на статус культурної особистості, повинна, з одного боку, усвідомлювати себе в ролі представника світової цивілізації і носія загальнолюдських морально-етичних і духовних цінностей, а з другого – громадянина певної держави і носія відповідної національної культури й мови як її станового хребта.

Національні відмінності – це несамперед об'єктивність у психології мислення, що відображається у мові, розумовій діяльності, світосприйнятті й впливає на ментальність етносу. Відсутність культури загальної і, зокрема комунікативної, звужує можливості особистості щодо реалізації власних життєвих планів, намірів, проєктів тощо. Мова професійного спрямування – один із найважливіших способів спілкування та інтелектуального виявлення особистості, основа її духовності, історичної пам'яті, сучасного буття та професіоналізму. Духовність виховується там, де виховується любов і шана до своєї мови, історії, культури. Бездуховність спричинює численні конфлікти, взаємні непорозуміння, неприязнь, відчуження. Загальний мовленнєвий розвиток студента визначається якісним рівнем його мовленнєвої культури, що виявляється як у професійній діяльності, так і в процесі його самореалізації у навчанні, досягненні поставленої мети, усвідомленої професійної діяльності.

Безумовно, рівень грамотності студентів вимагає кращого: не належне знання мови й мовленнєвої культури, незнання правил хрестоматійного характеру, недостатнє знання загальномовних проблем призводить до виникнення окремих складнощів при початковому рівні засвоєння основних

елементів професійного спілкування, а також до труднощів в опануванні фахових знань, зокрема у сприйнятті текстів професійного характеру. Особливо важко переломити в собі усталені стереотипи мовлення, помилки, пов'язані з білінгвальними проблемами сучасного суспільства, наприклад: *виздоровлювати – видужувати; прививка – щеплення; вдих – вдих; обширний інфаркт – широкий інфаркт; попередження – запобігання; алергія на ліки – алергія до ліків; стара хвороба – за давнєна хвороба; область серця – ділянка серця; кардіограма (без слова серця); на протязі – протягом*. Неправильний наголос: *амнезія, дистрофія, але флюорографія, логопедія, ветеринарія, рентгенографія, сироватка, ознаки, феномен*. Неправильне використання ступенів порівняння прикметників: *більш хворий, більш оптимальний, більш економний, більш досвідчений, більш головний, більш поширений, більш розповсюджений* тощо. Викладачі української мови за професійним спрямуванням не можуть брати на себе відповідальність за вивчення шкільного курсу української мови, проте мають прикласти зусиль для подальшого опанування навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування» як вищого рівня засвоєння мови. Патріотизм студента має розпочинатися з любові до родини, своєї мови й гордості за навчальний заклад, у якому він розпочинає шлях свого професійного становлення. Саме тому обов'язком будь-якого викладача вишу, а не тільки викладача української мови, є високий професіоналізм й бездоганне володіння державною мовою, мовою професійного спілкування, тобто мовна культура та мовленнєвий етикет будь-якого викладача вищого навчального закладу має бути взірцем для кожного студента. На жаль, аналіз висловлювань та ведення документації колег-викладачів свідчить про невисокий рівень їхньої мовленнєвої культури, зокрема у використанні елементів офіційного спілкування: *«висвітлювати інтернаціональний характер науки», «учбові кімнати»; «виховувати дбайливе ставлення до трудової дисципліни»; «проводити виховну роботу в дусі патріотизму»; «ширше пропагувати*

досягнення науково-технічного прогресу»; «приймати участь»; «прищеплювати почуття відповідальності за здоров'я людей України»; «участь студентів у захисті честі університету»; «здавати екзамен» тощо.

Тому всю увагу студентів при вивченні мови професійного спілкування необхідно зосередити на оволодінні відповідними даному фаху терміносистемами сучасної української мови, професійною фразеологією, науково-виробничими жанрами й текстами, на удосконаленні культури спілкування, культивуванні належного мовленнєвого етикету, труднощах у використанні фахових стереотипів мовлення, правилах професійного оформлення медичної документації тощо. Тобто пріоритетним є прикладний характер професійного мовлення, адже мова – це не сукупність правил, а насамперед система знань, культура співжиття в суспільстві, засіб самоформування й ствердження особистості. При цьому не можна забувати, що в українській державі знання української мови є необхідним елементом кар'єрного зростання, одним із чинників успішності майбутнього фахівця.

Проблеми формування професіоналізму майбутнього лікаря з чіткою орієнтацією на мовленнєву компетенцію не випадкові, адже лікар – це фахівець, діяльність якого передбачає безпосереднє спілкування у професійній, адміністративній, науковій сферах. Для цього слід опиратися на такі категорії: зміст мовлення (новизна, актуальність, конкретність, цільова спрямованість); структура мовлення (тривалість звучання, використання термінів, дублетів, знання терміноелементів тощо); комунікативна вправність (інформативність, правильність, логічність, точність, чистота, доречність, виразність); звукове оформлення (орфоепічні норми, морфологічний та синтаксичний аспекти); практична спрямованість (акцентування на потрібній інформації, переконливість, ясність викладу); імідж майбутнього медика як представника еліти медичної галузі сучасного суспільства (професіоналізм, ставлення до пацієнтів, колег, ерудованість, емоційність, стиль мовлення).

За результатами окремих досліджень мовленнєва діяльність – це об’єктивний процес, оскільки він стосується носіїв мови і водночас – це суб’єктивний процес, який реалізується завдяки мовленню суб’єкта [2, с. 65].

Не варто забувати, що будь-яке фахове мовлення, в тому числі і медичне, – це частина загальнонаціональної мови. Сама медична галузь – з усіма її формами, технологіями та методами застосування у суспільстві – це невід’ємна частина національної культури, а отже, вона вбирає в себе і мову, і численні традиції, у тому числі народної медицини, взаємодіє з іншими галузями науки.

Оскільки в Україні медичний працівник одна з найпоширеніших професій, то функціонування і вивчення фахового мовлення медиків – одна з найбільш актуальних проблем мовознавства.

Використання української мови як державної у навчально-виховній діяльності та професійно-науковій роботі забезпечує пропаганду і розвиток української мови серед студентів, науковців, збагачуючи словниковий склад майбутніх професіоналів, додає престижу її використанню як в Україні, так і поза її межами.

Застосування української мови у професійному мовленні лікарів забезпечує налагодження контакту з пацієнтом і може відігравати роль психотерапевтичного чинника, крім того пропагує мову, якою користуються медики.

Не останнє місце при вивченні та користуванні мовою відіграє виховний момент: пропаганда власне українського, виховання майбутнього патріота-фахівця, здатного розвивати і примножувати здобутки української мови як національної мови світу. Тобто, студент має вивчати мову не як кодекс законів і правил, а як культурний феномен, продукт духовного поступу суспільства і власного розвитку.

Отже, аналізуючи сучасний підхід до формування справжнього фахівця-медика, професіонала своєї справи, інтелігента, патріота своєї держави

доцільно удосконалювати українознавчі методи та методики, активно впливати на формування особистості майбутнього лікаря у світлі нових державотворчих, національно-культурних та морально-виховних перетворень.

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал (Розділи з книжки) / Г. Ващенко // Дивослово. – 1996. – № 4. – С. 55–58.
2. Винославська О. В. Розвиток практичної компоненти комунікативної компетентності студентів технічного університету / О. В. Винославська, Н. Г. Андрійченко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 12. – С. 65–69.
3. Єрмоленко С. Національна свідомість і виховання української мовної особистості / С. Єрмоленко // Урок української. – 2001. – № 11–12. – С. 9–11.
4. Мартинюк І. Національне виховання як основа розвитку активної особистості / І. Мартинюк // Урок української. – 2001. – № 7. – С. 29–33.
5. Марчук М. Г. Ціннісні потенції знання / М. Г. Марчук. – Чернівці: Рута, 2001. – 319 с.
6. Мацько Л. Матимемо те, що зробимо: до питання формування мовної культури / Л. Мацько // Дивослово. – 2001. – № 9. – С. 2–3.
7. Навчук Г. В. До питання мовної підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів / Г. В. Навчук, Л. Б. Шутак, І. О. Собко // Українська освіта у світовому часопросторі / Матеріали III Міжнародного конгресу. – К., 2009. – С. 387–389.
8. Пасинок В. Г. Мовна підготовка студентів як загально педагогічна проблема: монографія / В. Г. Пасинок. – Х.: Лівий берег, 1999. – 154 с.
9. Романчук О. Знаки української агресії / О. Романчук // Урок української. – 2004. – № 11–12.
10. Чмут Т. К. Культура спілкування / Т. К. Чмут. – Хмельницький, 1999. – 358 с.

УДК 81-112

**К. филол. н., доц. Абдуллина Л. Р., к. филол. н., доц. Агеева А. В.
Казанский (Приволжский) федеральный университет,
Российская Федерация
РОЛЬ ГАЛЛИЦИЗМОВ В ЖАНРЕ ФЭНТЕЗИ**

**К. філол. н., доц. Абдулліна Л. Р., к. філол. н., доц. Агєєва А. В.
Казанський (Приволзький) федеральний університет,
Російська Федерація
РОЛЬ ГАЛЛІЦИЗМІВ У ЖАНРІ ФЕНТЕЗІ**

**Candidate of Science (Philology), docent L. R. Abdullina,
Candidate of Science (Philology), docent A. V. Ageeva
Kazan (Volga region) Federal University), Russian Federation
ROLE OF GALLICISM IN THE FANTASY GENRE**

В данной статье выявляется роль историзмов французского происхождения в отображении картины мира Средневековья в современном русскоязычном фэнтези. Понятие «Средневековье» рассматривается как фрейм, имеющий многоуровневую структуру и состоящий из субфреймов. Подобный фреймовый подход к исследованию галлицизмов позволяет выявить иерархическую организацию когнитивных процессов, основанную на логико-семантических отношениях между понятиями и способствующей моделированию единой картины мира. В заключении представлены результаты и перспективы данного направления исследования.

Ключевые слова: галлицизм, прототип, коррелят, жанр, фэнтези, фрейм, суб-фрейм, картина мира, Средневековье, русский язык, историзм, лексическое значение, сема, семантическое развитие, межъязыковая омонимия

У даній статті виявляється роль історизмів французького походження у відображенні картини світу Середньовіччя в сучасному російськомовному фентезі. Поняття «Середньовіччя» розглядається як фрейм, що має багаторівневу структуру і складається з субфреймов. Такий фреймовий підхід щодо дослідження галліцизмів дозволяє виявити ієрархічну організацію когнітивних процесів, засновану

на логіко-семантичних відношеннях між поняттями та сприяє моделюванню єдиної картини світу. У висновку представлені результати та перспективи даного напрямку дослідження.

Ключові слова: галліцизм, прототип, корелят, жанр, фентезі, фрейм, субфрейм, картина світу, Середньовіччя, російська мова, історизм, лексичне значення, сема, семантичний розвиток, міжмовна омонімія

In given clause the role of historicisms of the French origin in display of a picture of the world of the Middle Ages in a modern Russian-speaking fantasy comes to light. The concept «Middle Ages» is considered as the frame having multilevel structure and consisting of subframes. The frame approach to research of gallicisms allows to reveal the hierarchical organization of cognitive processes, based on logical and semantic relations between concepts and a uniform picture of the world promoting modelling. In the conclusion results and prospects of the given direction of research are presented.

Keywords: Gallicism, fantasy, frame, subframe, worldview, Middle age, Russian language, historicism, lexical meaning, seme, semantic development, interlingual homonymy.

В литературных произведениях жанра фэнтези прослеживается существенное воздействие средневекового эпоса и рыцарских романов, способствующее реконструкции картина мира Средневековья.

Данная картина мира вербализуется в жанре фэнтези языковыми единицами, заимствованными из западноевропейских языков, а именно, лексикой французского происхождения, что обусловлено преобладающей ролью Франции в европейском обществе описываемого исторического периода.

В связи с вышесказанным в центре внимания настоящего исследования оказались историзмы французского происхождения, используемые для репрезентации реалий Средних веков, и относительно новая лексика в русском языке, заимствованная в более поздний период. В произведениях актуализируется своеобразная «модель культурно-обусловленного, канонизированного знания» [1, с. 62], интегрирующая взаимодействие сознания,

языка и культуры и именуемая далее фреймом. Фрейм как организация знания о типизированной ситуации в виде крупных единиц с иерархической структурой, предполагает наличие верхних уровней, включающих общие, конвенциональные признаки – субфреймов первого порядка, и нижних уровней – субфреймов второго порядка, наполняемых в моменты приспособления фрейма к той или иной ситуации. Используемый в работе метод фреймирования позволяет создать ментальную модель фрагмента действительности, в нашем случае – модель средневекового мира, описываемого в произведениях фэнтези.

Целью исследования выступает выявление доминирующей роли галлицизмов в воссоздании Средневековой картины мира в современном русскоязычном фэнтези. Материалом исследования послужили такие русскоязычные произведения в жанре фэнтези, как «Овернский клирик» А. Валентинова [2], «Приют героев», «Шмагия», «Три повести о чудесах» Г. Л. Олди [4–6], цикл романов «Хроники странного королевства» О. Панкеевой [7–10], цикл романов «Империя Эрди-Карниона» Н. Резановой [11; 12].

Анализ фактического материала показал, что фрейм «Средневековье» как разветвленная структура связанных понятий включает несколько субфреймов первого порядка. Наиболее объемным оказался субфрейм «Сфера быта» (47%), следующим является субфрейм «Культура» (39%), на последнем месте отмечается субфрейм «Социальная сфера» (24%). Проиллюстрируем отображение картины мира Средневековья в рамках субфрейма «Культура».

Как было сказано выше, субфрейм первого порядка может подразделяться на субфреймы 2-го порядка. Так, в субфрейме «Культура» вырисовывается 5 субфреймов второго порядка (табл. 1).

Таблица 1

**Распределение галлицизмов субфрейма 1-го порядка «Культура»
по субфреймам 2-го порядка**

Наименование субфрейма 2-го порядка	Процент от общего количества лексем-галлицизмов субфрейма 1-го поряд- ка «Культура»	Примеры
Литература	22%	<i>баллада</i> ‘ballade’, <i>вагант</i> ‘va- gant’, <i>новелла</i> ‘nouvelle’, <i>ро- ман</i> ‘roman’, <i>рондель</i> ‘rondel’, <i>рондо</i> ‘rondeau’, <i>сонет</i> ‘sonnet’, <i>трубадур</i> ‘troubadour’, <i>тру- вер</i> ‘trouvère’
Изобразитель- ное искусство, живопись	16%	<i>декор</i> ‘décor’, <i>мозаика</i> ‘mo- saïque’, <i>орнамент</i> ‘ornement’, <i>пейзаж</i> ‘paysage’, <i>портрет</i> ‘portrait’, <i>эмаль</i> ‘émail’, <i>шар- жер</i> ‘chargeur’
Архитектура, скульптура	24%	<i>арка</i> ‘arc’, <i>балкон</i> ‘balcon’, <i>капитель</i> ‘chapiteau’, <i>колонна</i> ‘colonne’, <i>монумент</i> ‘monu- ment’, <i>неф</i> ‘nef’, <i>статуэтка</i> ‘statuette’
Музыка	19%	<i>бас</i> ‘basse’, <i>диссонанс</i> ‘disso- nance’, <i>дуэт</i> ‘duet’, <i>оркестр</i> ‘orchestre’, <i>солист</i> ‘soliste’, <i>трубадур</i> ‘troubadour’, <i>там- бурин</i> ‘tambourin’, <i>увертюра</i> ‘ouverture’, <i>финал</i> ‘final’,
Театр	19%	<i>актер (актриса)</i> ‘acteur (act- rice)’, <i>комедиант</i> ‘comédien’, <i>миракль</i> ‘miracle’, <i>моралите</i> ‘moralité’, <i>пьеса</i> ‘pièce’, <i>сцена</i> ‘scène’, <i>спектакль</i> ‘spectacle’, <i>труппа</i> ‘troupe’, <i>фарс</i> ‘farce’

Некоторые лексические единицы, относящиеся к субфрейму «Культура», могут быть классифицированы не только по семантическим критериям, но и в зависимости от того, какие черты средневековой модели мира они отражают:

– религиозность: *моралите*, *миракль* (театральные представления религиозного характера), *неф*, *купол* (элементы архитектуры, характерные в первую очередь для храмов). Проиллюстрируем примерами из текста:

*Но что делать – «**Миракль** Святой Гизелы» – единственное, что им разрешили играть в Тримейне, и даже не на главной площади [12].*

миракль, я, м. (фр. miracle < лат. mīrāculum чудо). Средневековое религиозно-назидательное представление о чуде, совершаемом каким-н. святым или девой Марией (было распространено гл. обр. в Зап. Европе) [3].

*А затем было **моралите**, представленное студентами на помосте перед Главной коллегией [12].*

моралите, (тэ), нескл., с. (фр. moralité < лат. – см. мораль). ист. В средневековом западноевропейском театре: представление нравоучительного характера с персонажами, олицетворяющими добродетели и пороки [3].

*На сей раз я не стала просовываться к алтарю, а уселась на самой дальней скамье, отделенной от главного **нефа** стеной леттера и органом [11].*

неф, (нэ), а, м. (фр. nef < лат. navis корабль). архит. Вытянутая в длину, обычно прямоугольная в плане часть базилики, крестово-купольного храма и т. п. помещений, разделенных в продольном направлении колоннадами или аркадами [3].

– корпоративность: *вагант*, *трубадур*, *трувер*, *жонглер*, *гистрион*, *актер*, *поэт* (профессия, род занятий, направление в искусстве), *труппа*, *ложа*, *ассамблея* (творческие объединения, корпорации людей искусства). Например,

*Ближе к яру **вагант**-нелицензиат, бородатый детина одного с Андреа возраста, бесплатно мурлыкал себе под нос...[5].*

вагант, а, м., одуш. (< лат. *vagantēs* < *vagārī* странствовать, бродить). В средние века в Зап. Европе: бродячий актер (из среды недоучившихся студентов, монахов и т. п.), автор и исполнитель песен [3].

*В грубых побасенках **жонглеров**, равно как в изящных новеллах просвещенных литераторов любой медикус – ученый доктор или невежественный знахарь – это откровенный шарлатан, тупой и наглый, либо хитрый и вкрадчивый, однако всегда комический [12].*

*– Знаю я этих **жонглеров**, – Пьер махнул ручищей. – Первые воры! Вот в нашу деревню пришел как-то раз один... [2].*

жонглёр, а, м., одуш. (фр. *jongleur* < *jongler* жонглировать). <...> 2. ист. В средние века во Франции: странствующий актер, певец, музыкант [4].

*Наверное, именно поэтому он любил слушать баллады заезжих **трубадуров** [4].*

трубадур, а, м., одуш. (фр. *troubadour* < прованс. *trobador* < *trobar* находить; составлять, сочинять). ист. В 11–13 вв. на юге Франции, севере Италии и востоке Испании: поэт-певец – представитель поэтической школы, разрабатывавшей любовно-рыцарскую тематику и создавшей ряд поэтических форм (баллада, серенада, сонет и др.) [3].

*– иерархизм: **фарс**, пейзаж, портрет, роман, сонет и др. («высокие» и «низкие» жанры духовной, рыцарской или городской литературы, живописи, сцены):*

*Они играли на любых музыкальных инструментах, с легкостью переходили от **мираклей** к **фарсам**, пели и танцевали, и при случае могли показать такие трюки, что позавидовали бы фокусники и акробаты.*

*Если не принять соответственных мер, они с радостью начнут болтать, что госпожа Имма-и-Ротеланд пропитания ради вынуждена была пешком таскаться по дорогам империи, плясать на рыночных площадях, и представлять **фарсы** перед грязной толпой [12].*

фарс, а, м. (фр. *farce*). ист. Легкая комедия, один из видов средневекового западноевропейского театра [3].

– такие черты, как традиционализм, универсализм и символизм отражены в жанрах средневекового искусства, которые с одной стороны предлагали автору готовую, универсальную, структуру любого произведения (будь то *рондо*, *сонет*, *миракль* или *пейзаж*), а с другой – символизировали – не только посредством содержания, но и формы – некие универсалии: добро и зло, святое и грешное, рай и ад.

Логико-семантический анализ данных приведенной выше таблицы позволяет сделать вывод о том, что фрейм «Средневековье» является родовым понятием по отношению к субфреймам первого и второго порядка. Соответственно субфреймы первого порядка выступают соподчиненными, видовыми понятиями фрейма «Средневековье». Между субфреймами 1-го и 2-го порядка устанавливаются отношения импликации (включения), поскольку объем суфрейма 1-го порядка шире объема субфреймов 2-го порядка. Видовые понятия субфрейма 2-го порядка также, в свою очередь, находятся в тех или иных логико-семантических отношениях в зависимости от контекста. Таким образом, фрейм «Средневековье» представляет собой многоуровневую логико-семантическую сеть понятий, актуализируемых в жанре фэнтези посредством галлицизмов.

Проведенное исследование позволяет сделать заключение, что использование фреймового подхода к распределению галлицизмов в жанре фэнтези является одним из перспективных подходов к изучению функционирования лексических единиц в тексте. В ходе исследования было установлено, что галлицизмы легко классифицируются по субфреймам. Логико-семантические отношения между понятиями позволяют соотносить языковые единицы с тем или иным субфреймом на основе сходства семантического компонента. Вследствие единой семантической сети

в сознании читателя вырисовывается картина средневекового мира, вербализуемая в тексте посредством галлицизмов. Мы считаем, что предпринятая в работе попытка фреймового анализа галлицизмов наглядно демонстрирует значимость французских заимствований при создании определенной картины мира в современной русской литературе и может найти дальнейшее развитие применительно к другим языкам.

Литература

1. Болдырев Н. Н. Концепт и значение слова / Н. Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 25–36.
2. Валентинов А. Овернский клирик: Роман / А. Валентинов – М., 2007. – 384 с.
3. Крысин Л. П. Толковый словарь иностранных слов / Л. П. Крысин. – М., 1997.
4. Олди Г. Л. Приют героев: Роман / Г. Л. Олди. – М., 2007. – 512 с.
5. Олди Г. Л. Шмагия: Роман / Г. Л. Олди. – М., 2007. – 354 с.
6. Олди Г. Л. Три повести о чудесах: Роман / Г. Л. Олди. – М., 2008. – 448 с.
7. Панкеева О. П. Пересекая границы: Фантастический роман / О. П. Панкеева. – М., 2004. – 410 с.
8. Панкеева О. П. О пользе проклятий: Фантастический роман / О. П. Панкеева. – М., 2004. – 410 с.
9. Панкеева О. П. Люди и призраки: Фантастический роман / О. П. Панкеева. – М., 2004. – 416 с.
10. Панкеева О. П. Рассмешить богов: Фантастический роман / О. П. Панкеева. – М., 2006. – 448 с.
11. Резанова Н. В. Последняя крепость: Сборник / Н. В. Резанова. – М., 1999. – 518 с.
12. Резанова Н. В. Удар милосердия: Роман / Н. В. Резанова. – М., 2002. – 405 с.

К. филол. н., доц. Амичба Д. П

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
АНТРОПОНИМ «ЗУБ» В ФОКУСЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ
И ЭТНОЛИНГВИСТИКИ**

К. філол. н., доц. Амічба Д. П

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
АНТРОПОНІМ «ЗУБ» У ФОКУСІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ
ТА ЕТНОЛІНГВІСТИКИ**

**Candidate of Science (Philology), docent D. P. Amichba
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
ANTROPONYM «ZUB» (tooth) IN THE IN FOCUS
OF LINGUACULTURES AND ETHNOLINGUISTICS**

*В статье рассматривается и анализируется в сравнительно-сопоставительном аспекте абхазское, русское, украинское фамильное имя с корнем Зуб. Делается вывод, согласно которому природа фамильного имени с корнем Зуб, по всей видимости, восходит к комплексному мышлению человека. Фамильное имя с патронимом – БА сумело сохранить древние корни: *ё, *д, 5ь, жь, которые не только мотивированы, но и, возможно, могли обозначать – «вода», «хребет», «гора». Слова, в основу которых входит связанный корень Зуб, в анализируемых языках могли обозначать «вода» или «гора». Этимологические данные слова «зуб» говорят о том, что в корне наличествуют лексико-семантические компоненты «дробить», «гребень с острыми краями», «вершина чего-то». Лексико-семантический компонент «острый, зазубренный предмет» несёт в себе образы вещные и ментальные, характеризующие особенность человеческой природы, определяемая как «вспыльчивость, несдержанность, взрыв и т. д».*

Ключевые слова: фамильное имя, патроним, ментальность, этимология, лексико-семантические компоненты, этимологические факты, сентальные образы.

*У статті розглядається і аналізується в порівняльному аспекті абхазьке, російське, українське фамільне ім'я з коренем Зуб. Робимо висновок, згідно якого природа фамільного імені з коренем Зуб, мабуть, сходиться до комплексного мислення людини. Фамільне ім'я з паронімом – БА зуміло зберегти давні корені: *ё, *д, 5ь, жь, які не тільки мотивовані, але й, можливо, могли означати – «вода», «хребет», «гора». Слова,*

в основу яких входить корінь Зуб, в аналізованих мовах могли означати «вода» або «гора». Етимологічні дані слова «зуб» говорять про те, що в корені наявні лексико-семантичні компоненти «дробити», «гребінь з гострими краями», «вершина чогось». Лексико-семантичний компонент «гострий, зазубрений предмет» несе в собі ментальні образи, що характеризують людину «запальну, нестримну, вибухову і т. д».

Ключові слова: родинне ім'я, патроним, ментальність, етимологія, лексико-семантичні компоненти, етимологічні факти, ментальні образи.

*The article deals with the contrastive-comparative aspect with the Abkhazian, Russian, Ukrainian family name with the root «Zub». And we came to the conclusion that the nature of the family name with the root «Zub», appearingly dates back to the integrated thinking of the person. The family name with the patronym -BA managed to keep the ancient roots: :*é, *ð, 5ь, жь, which are not only motivated, but also, perhaps, could mean – «water», «spine», «mountain». The words, which are built with the root «Zub», in the analyzed languages could mean «water» or «mountain». Etymological facts of the word «Zub» have it that in the root we can find the presents of the lexical-semantic components « to crush», «the comb with sharp edges», «the top of something». Lexical-semantic components «sharp, jagged object» keep mental images characterizing features of human nature that are defined as «hot tempered, unrestraint, person with explosive behavior and so on».*

Keywords: family name, patronymic, mentality, etymology, lexical-semantic components, etymological facts, mental images.

Представляет научный интерес патроним – Б / – Ба фамильного имени Зуб (ба) в украинском и русском языках по ряду причин. Первая и основная: формант – Б / – Ба встречается так же и в других языках, и не только в корнях фамильных имен, но и топонимических названий разных уголков земного шара [1]. Вторая важная, на наш взгляд, причина: данный формант широко представлен и в западнокавказских языках, в частности, в абхазском. Этот существенный факт даёт основание говорить не только о сходстве патронимов в абхазском, русском и украинском языках, но и о возможном родстве и едином источнике происхождения. Третья причина – образ,

структурирующий анализируемое слово, является ни чем иным, как концептом-конструктом, сложным, многоуровневым с ментальными амбивалентными полями. Все вышеуказанные факторы способствуют тому, чтобы не только исследовать, сравнить и сопоставить указанный формант, но и выявить общее ментальное поле, возможно, даже и в этимологии этого концепта-конструкта.

Цель статьи в том, чтобы рассмотреть и описать антропоним «Зуб» в абхазском, русском, украинском языках.

Задача данной статьи – показать, как структурируется концепт-конструкт «зуб», проанализировать общее ментальное поле концепта-конструкта «зуб» в абхазском, русском и украинском языках.

«Зуб» в словарях интерпретируется «как костное образование, орган во рту для схватывания, откусывания, разжёвывания пищи [5. с. 234]. Этимологические данные слова «зуб» свидетельствуют о том, что слово это в языках – старославянском, древнерусском, украинском, болгарском, сербохорватском, словенском, чешском, словацком, польском, верхнелужицком и нижнелужицком – звучит одинаково: в одних языках с переднеязычным зубным [З], а в других – [Ц], напоминающий абхазский звук [5ь]. Прежде всего сошлёмся на этимологические данные М. Фасмера: «украинское зуб, древнерусское зубъ, старославянское зѣбъ *одоуѣ* ... болгарское зѣб(ѣт), сербохорватское зуѣ, род. п. зуѣа, словенское zob, чешское, словацкое. zub, польское zaб, род. п. zeбi, верхнелужицкое, нижнелужицкое Zub» [3]. Сравним с абхазским языком. Так, например, словом **ац**, как и **ахапыц**, в абхазском языке называют «зуб, клык, челюсть». Заметим, что фриктивная переднеязычная фонема [Ц] при артикуляции не различается от переднеязычной альвеолярной аффрикаты [5ь], поэтому при произнесении эти звуки сливаются в одну фонему, схожую то ли на [з], то ли на [ц],

то ли на [5ь]. Идиома **Ац 5ья5ья** переводится дословно «Клык, наточенный, заострённый». Абхазская фонема [5ь] соответствует русской аффрикате [д'ж]. Как видим, в анализируемых языках слово «зуб» звучит почти одинаково. Думается, что этот факт даёт право утверждать о едином источнике слова «зуб». Возможно, праязык этого слова входит в макросемью языков, к которым и восходят абхазо-адыгские языки. Следует оговорить и то, что высказанная точка зрения, не перестаёт быть дискуссионной. И всё же, думается, что предложенная в данной статье версия, имеет право на существование, тем более что образ, сосредоточенный в слове Зуб, в указанных языках схож.

Сравним образ, заключённый в слове «зуб», в языках. По данным М. Фасмера, словом «зуб» обозначали: «литовское *žai̯bas* жем. «острый предмет, грань балки, мыс», латышское *zùobs* «зуб», литовское *žai̯bis* «соха»; с другим вокализмом: *žē̯mbti*, *žembiù* «разрезаю», авестинское *zə̯mbayaδvə̯m* «вы дробите», древнеиндийское *jāmbhas* «зуб, пасть», мн. «челюсти», греческое *γόμφος* «колышек», *γομφίος* «клык», албанское гег. *dham̥p* «зуб», тосканское *dhe̯mp* – то же, древневерхненемецкое *kamb* «гребень», тохарское *A kam* «зуб» ... Ср. еще зубáтый, сербохорватское зүбат, словенское *zobàt*, чешское *zubatý* «зубастый, зубчатый», польское *zēbaty*, литовское *žambúotas* «с острыми краями», греческое *γομφωτός* «с колышками»; далее см. зябáть, зя́бнуть. Первоначальное значение «раздробитель» ... [3]. Следует заметить, что Трубочёв этимологически возводит данное слово к индоевропейскому **ǵon-bhos* «выступ, выросшее» – от **ǵen* – «рождать, рождаться» [10, с. 90].

Можно с уверенностью сказать, что словом «зуб» называли предмет, который метафорически вобрал в себя образ рождающегося, поднимающегося острого выступа, хребта, утёса, напоминающего по форме человеческий клык, зуб. Это то, что, возможно, по представлениям людей разных

национальностей, было небезопасным, представляло некую угрозу для человека, таило в себе силу, способную наказать. Словарь В. Даля изобилует примерами, в которых рассматриваемый образ является доминирующим. Зубом называли, как пишет В. Даль: «... Всякого рода тычки, спицы, гвозди, торчащие подобно зубам; у пилы, гребня, бороны, машинного колеса (кулаки. ... *Сварливый, бранчивый, вздорный, кто отгрызается, не дается в обиду. **Зубастик, зубан, зубач** м. **зубанья, зубанка, зубачка** ж. у кого есть зубы; у кого много зубов, у кого большие зубы. ... *Згальник, насмешник, пересмешник, зубоскал. ... гребень. **Зубатка** ж. *новгородское* бревно, с зарубкою наверху, за которую берется веревка петлей, и крепится за ставшее на мель судно: зубатка ставится у борта, и, действуя рычагом, раскачивает стаскиваемое судно; *волжское* Свайка» [2].

Анализируемый корень встречается и в названиях животных, растений различных предметов быта, например, «морской волк, хищная рыба ... Рыба *Chromis castanea*, *черноморск.* || Растение *Odontides*. ... **Зубляк** м. *костромское* – борона, скорода. *Подери пашиню-ту зубляком.* **Зубина** ж. хлупец, один из брусьев бороны, в который набиты зубья. **Зубня** ж. железная полоса с зубьями, в которые забирает шестерня, в машинах. **Зубрина** ж. зазубрина, щербинка, выщербина: засечка или выбоинка в лезвее. || *Тверское* – суковатый шест, какие кладутся на крышу, а поперек их жерди или слег, для пригнетки соломы. **Зубянка**...[2]. Слова с рассматриваемым корнем в русских говорах характеризуют человека, его поведение и отношение к окружающим: «**Зубылда** областное. *Пермское* – зубан, зубоскал, пошлый насмешник. **Зубатить** – *сибирское* – спорить, перечить, грубить либо браниться, огрызаться словами. **Зубатеть**, наживать зубы, становиться зубатым или зубастым. **Зубанить, зубенить** – *северное и восточное* – **зубаниться, зубатиться**, ссориться, браниться; грызться. *Пес мой ныне позубанился с волком.* Щечить, зубоскалить, насмехаться, или || жевать, есть, грызть. *Нет ли позубанить?* поесть. *Всех не перезубанишь*, не осмеешь.

Зубарить – воронежское – чесать зубы, молоть пустяки, врать, говорить вздор. || *Новгородское, олонецкое* – насмехаться, зубоскалить. **Зубариться** – олонецкое – грызться, браниться, ссориться. **Зубарев** – воронежское – шуточное прозвание лакомки, проедающего деньжонки. **Зубрить** что, вятское – жубрить, жущерить, грызть, есть в сухомятку. *Зубри корочку! Нет, корочка без зубов не зубрится*, не естся, нельзя ее есть. || **Зубрить** что, насекать зубцы, зазубрины, насечку: портить острое, лезвие выбоинами, щербить, тупить. ... **Зубриться**, быть зубримым. *Серп зубрится в насечку, как терпуг. От сучков рубанок зубрится. Зубрение* ср. действие по значению глагола **Зубристый**, зазубристый, мелкозубчатый, острозубчатый. *Зубристый топор дорожку чертит. Зубить* что, зубрить; нарезать зубья (на пиле, гребенке); вставлять зубья (в борону, в колесо). **Зубиться**, быть зубимым. **Зубило, зубило** ср. род долота, для рассечки металлов, обделки камней, насечки терпугов и пр. У кузнецов: отсечка, у слесарей: на зубок. **Зубильце** ср. маленькое, тонкое зубило, напр. у часовщиков. ... **Зубрильщик** м. кто зубрит, насекает. *Для выделки терпугов, держат особых зубрильщиков. Зубрильня, зубильня* ж. заведение, где зубрят, мастерская, и пр. для выделки напильков. **Зубрильный, зубильный**, к зубрению относящийся, служащий. **Зубец** м. зуб, в значении подражательном, т. е. всякий выступ, тычек, который можно сравнить с зубом животного, особенно, если их целый ряд. **Зубцы**, на стенах кремлей, стен: простенки между бойницами, по гребню; **зубцы**, на машинных колесах: кулаки, задевки; **зубцы кружевные, узорные**, ломаный очерк края, кромки, угловатые, змейчатые обводы; **зубцы, зубья** на пиле, нарезка, острые язычки по ребру полотна. **Зубель**, надколота с конца в крест палочка, для подкура пчел. **Зубень** и **зубень** м. зуб, зубец, в разных значениях, **Зубок**, умалительное, *Зубок чесноку*, часть луковицы, которая легко отделяется. *Зубок ткацкой основы*, три нитки. **Зубчик** м. зуб, зубец, умалительное, употребляется о мелких вещах; *зубчики кружев, древесных листьев. Зубчатый, зубовидный,*

зубообразный подобный зубу, похожий на зуб, на клык. **Зубчатый**, образующий зубцы, зубчики; ломаный по очерку, с мысками, с язычками, выступами; с городками. *Зубчатый гребень стены*. *Зубчатое колесо*, где кулаки стоят по ребру; *гребенчатое*, по плоскости обода. **Зубчатый излом**, неровный, с тычками и ямками. **Зубчатеть**, делаться, становиться зубчатым. **Зубчатка** ж. раковина Dentalium. || Зубчатое колесо, в мельнице, машине. **Зубчатник** м. растение Cakile. **Зубровник**, растение Beckmannia stueciformis. **Зубря**, растен. Galeopsis tetrahit, жабрей, зября, жабрик, медовник. **Зубылда** и **зубодур**, зубоскал, пересмешник. **Зубогляд**, коновал, знаток конских лет по зубам. **Зубодер**, **зубодерга**, **зуборвач**, **зуболом**, кто рвет больные зубы. **Зуборывный**, ко рванью зубов относящийся... **Зубопряд**, **зубопрядка**, **зубоскал**, **зубоскалка**, **зубоскалица** ж. **зубочес** м. **зубоческа** ж. **зубощера** — областное — кто зубоскалит, пошло хохочет, подымает на зубки, зубанит, насмехается, подымает насмех; грубый пересмешник. **Зубоскальничать**, **зубоскалить**, хохотать и грубо или пошло насмехаться. **Зубоскальство** ср. занятие, забава зубоскала. **Зубоскалый**, к зубоскальству относящийся. **Зуботычина**, **зуботрещина** ж. тычок или толчок, удар по скулам, по челюсти. **Зуботычить** кого, бить по зубам. **Зубоотычный**, к зуботычине относящийся. **Зуботычливый**, кто любит раздавать зуботычины. **Зубохлестка** ж. оплеуха, пощечина, заушина. **Зубохлест** м. барин драчун, охотник бить людей по лицу...» [4]. Приведённые примеры указывают на то, что словом «зуб» в большинстве русских говоров и в языках финно-угорской группы определяли предмет, заострённый, напоминающий зуб, клык.

Как мы видим лексико-семантический компонент «острый, зазубренный предмет» несёт в себе образы вещные и ментальные, характеризующие особенность человеческой природы, определяемая как «вспыльчивость, несдержанность, взрыв и т. д.». Этот же метафорический образ заключён и в большинстве русских фразеологизмов и устойчивых сочетаний: По-

ложить зубы на полку; Зуб на зуб не попадает; Вытянуть на зуб; По зубам, Не по зубам; Нечего положить на зуб; Положить зубы на полку; Навязнуть в зубы; Зубы скалить; Волчий зуб; Иметь зуб; Точить зуб; Дать в зубы; Получить по зубам; Вооружённый до зубов; Заговаривать зубы; Сквозь зубы; Держать язык за зубами; Ни в зуб; Молочный зуб; Зуб мудрости [10].

Сравним: русскую пословицу – *Дарёному коню в зубы не смотрят* и украинскую – *Дарованому коневі в зуби не заглядають (зубів не лічать); Дар – не купля: не гудять, а хвалять [7, с. 176]. С тем же значением и английская пословица: Don't look a gift horse in the mouth «Не заглядывай дарёному коню в рот» [2, с. 29]. Абхазское выражение: Иханыц 5ьа5ьаёа = ИЦ 5ьа5ьа досл. «Он – зуб – наточить (здесь, с зазубринами) – Наточить зуб» – характеризует человека, который может нанести удар, душевную боль: он опасен, его действия трудно предугадать. Поневоле станешь ворожить, коли нечего на зуб положить; Работа с зубами, а леность с языком; Зубы есть, да нечего есть; На голодный зуб не попадайся; Око за око, зуб за зуб и т. д. содержат в себе глубокий смысл, который можно объединить выражением *око за око, зуб за зуб*. Без сомнения, если ты пришел с добром, с добром и уйдёшь, но, а если со злом, то от него же и понесёшь. Зло порождается злом, отсюда и *зуб за зуб, волчий зуб, точить зуб, дать в зуб* и т. д. Выясняется, что «зуб» не только является фамильным именем, но и как концепт вбирает в себя глубинные ментальные структуры (значения и смыслы). Концептосфера «Зуб», полагаем, вобрала в себя ментальный образ, структурированный моделями типа *За зуб, В зуб* и т. д.*

Русские, украинские фамильные имена с корнем Зуб (ба), а также производные от них – Зубов, Зубак, Зубакин, Зубаков, Зубаль, Зубанков, Зубанов, Зубань, Зубарев, Зубаревич, Зубаренко, Зубарик, Зубарь, Зубатых, Зубаха, Зубахин, Зубач, Зубачев, Зубенин, Зубенко, Зубехин, Зубец, Зубик, Зубко, Зубков, Зублевский, Зубов, Зубович, Зубовник, Зубовский, Зубок,

Зуборев, Зубрий, Зубрик, Зубрилин, Зубрилов, Зубрицкий, Зубрич, Зубцов, Зубченко, Зубатов – схожи с фамильным именем, с аналогичным корнем, в абхазском языке Зухба (русская транслитерация). Полагаем, что в абхазском фамильном имени *Д-*З- х' (ба) – Зых' ба досл «верх воды-сын», первоначальные согласные звуки корня *ЗХ' вокализовались в языке, и язык в современном состоянии получил Зых' ба, или по-русски Зухба. Допускаем, что, возможно, представители рода Зых' ба = Зухба жили в верховьях горы или возле источника, берущей начало в горах.

Можно ли говорить о соответствии этих фамильных имён с анализируемыми русскими, украинскими именами. Допустим, что фамилия Зубов восходит к абхазо-адыгскому комплексу, тогда чуждый звук [х'] (огублённый, не похожий на заднеязычный [х]), больше напоминающий лабиализованный гортанный звук, мог не употребляться: произошла выкидка звука х'. Принято считать, что русская фамилия Зубов и производные от неё образованы от «описательных прозвищ, запечатлевших черты внешнего облика или характера», и составляют они в процентном соотношении 27,3% процентов [6]. В Энциклопедии русских фамилий читаем: «В древности были распространены прозвища, связанные с отдельными частями человеческого тела. ... Зубов и Зубков, Кадыков, Лыткин (икра ноги), Утробин, Челюскин, Языков и другие» [12]. Данное объяснение не убеждает и совсем не объясняет природу звукового комплекса фамильного имени Зубов. Интересно, но, как выясняется, представители данной фамилии не только «графы и дворяне», но и восходят к «татарскому имени» [12]. Старейший из Зубовых «происходит от татарского баскака Амрагата, принявшего в 1237 г. крестильное имя Захария» [12].

Возникает вопрос: являются ли фамильное имя Зуб и производные от него прозвищами? Польский исследователь С. Роспонд высказал мысль, согласно которой фамилии типа Губа, Зуб (ба) принадлежат к первичным именам, поскольку, они «не отличаются от имён нарицательных» [8].

Исследователь считал, что «они так же, как и одночленные структуры, выступали в индоевропейскую эпоху (это и мена польск. *Baran*, русск. Губа, Сობоль и т. д., которые становятся именами собственными путём индивидуализации содержания слова). С функциональной, общей «названиетворческой» точки зрения возможны две основы определения индивида: 1) пожелательная (мелиоративы); 2) обсервационная, «прозвищная» (пейоративы)» [8, с. 13].

Согласимся, что «упорядочение древнейшего славянского именного слоя очень важно для решения лингвистических и внелингвистических задач», но чтобы решить проблему форманта – БА в анализируемых языках, такой подход недостаточен. Очень точно подмечено «Отсутствие тщательного структурного анализа затрудняет ориентацию в том, какие именно являются славянскими, а какие заимствованными или же переделанными летописцами» [8, с. 22].

Мы считаем, что фамильные имена с анализируемым формантом не являются апеллятивами, или «прозвищными»: у них другая судьба и история. Возникает вопрос: стоит ли искать корни абхазо-адыгского компонента, если быть точнее, форманта – БА в украинских фамильных именах типа Зуб. Полагаем, что да. Обратимся ещё и к абхазскому фамильному имени Жьба досл. «кузнец-сын», или по-русски Кузнецов, по-украински Ковалёв, почти, как нам думается, с тем же переднеязычным согласным [ЖЬ], более мягким, чем З. Фонему ЖЬ можно передать как русскую аффрикату [ДЖ]. Возможно, корень ЖЬ в абхазском восходит к *Д, отсюда *ДЗ в слове аоы «вода» (русская транслитерация *азы*), сюда же украинские, дзюрочка, дзюркотати, дзёб, и, как считаем, фамильное имя Дзюба и производные от него, описанные в предлагаемой нами возможной реконструкции анализируемых имён [1].

Этимологические данные слова «зуб», как нам думается, позволяют утверждать, что в корне наличествуют лексико-семантические компоненты «дробить», «гребень с острыми краями», «вершина чего-то». Ясно одно, по

крайне мере, для нас: связный корень зу (б) вобрал в себе образ некой стихии, возможно, воды (реки, моря), способной для человека быть опасной. Разве не может наводнение, сметающее всё на своём пути, гребень волны, рождающий бурлящий поток, напоминать «что-то неожиданное в природе, способное навредить человеку». Думается, что в фамильных абхазских именах Жьйба, Зухба, Дзыба и т. д. внутренняя форма структурируется на основе метафорического переноса. Полагаем, что это же самое мы можем сказать и о корне, и о понятии «зуб». Паремии русского и украинского языков с компонентом «зуб» содержат в себе имплицитно смысл, который можно передать как то, что «может навредить человеку», «недоступно», «затаённые силы». Возможно, это образ не контролируемой природной стихии, которая вырвавшись, может быть необузданной. Человеческие страсти, злость, накопленные в сердце = душе, можно выразить следующими паремиями: как *Зуб за зуб стялися* = *Мі ж ними чорт межу перорав* [13, с. 82].

Обобщая изложенное выше, можно заключить, что проблема изучения фамильного имени с формантом – БА лежит в плоскости не только ономастики, эта проблема находится в глубинах культуры вообще, без преувеличения, культуры человечества. Природа этого имени, по всей видимости, восходит к комплексному мышлению человека. Человек, как известно, черпал свои знания из окружающего мира. Мир этот иногда был враждебным для него. Поэтому неудивительно, что фамилии с патронимом – БА сумели сохранить свой древний корень. К таким корням, считаем, относятся и *ё, *д, Ыь, жь которые могли обозначать понятия – «вода», «хребет», «гора». Слова, в основу которых входит связанный корень **Зуб** в анализируемых языках, полагаем, могли обозначать «вода» или «гора». Ментальные образы, структурирующие смысл и значение антропонима «зуб», можно обозначить как «что-то поднимающееся, рождающееся, небезопасное для жизни».

Литература

1. Амичба Д. П. Лингвокультурологическое выражение смысла и значения «общечеловеческого» в ментальных образах абхазов, русских, украинцев (на материале фразеологии): монография / Д. П. Амичба. – Днепропетровск: Изд-во ДНУ, 2012. – 228 с.
2. Бодрова Ю. В. Русские пословицы и поговорки и их английские аналоги = Russian proverbs and sayings and their english equivalents / Ю. В. Бодрова. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2007. – 59 с.
3. Фасмер М. Зуб. Этимология [Электронный ресурс] / М. Фасмер. – Режим доступа: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-4239.htm>
4. Даль В. Зуб [Электронный ресурс] / В. Даль. – Режим доступа: <http://www.vidahl.agava.ru/P067.HTM#10758>
5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Российская академия наук. Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
6. Оленев М. Б. Крестьянские фамилии Московской губернии [Электронный ресурс] / М. Б. Оленёв. – Режим доступа: <http://www.vgd.ru/STORY/dmitrov.htm>
7. Пословицы и поговорки / сост. В. Д. Сысоев. – М.: АСТ; Астрель; Хранитель, 2008. – 191 с.
8. Пословица не мимо молвится. Русские пословицы и поговорки с украинскими соответствиями / сост. Н. Беленькова (на русском и украинском языках). – К.: Дніпро, 1969. – 247 с.
9. Роспонд С. Структура и классификация древневосточно-славянских антропонимов (имена) / С. Роспонд // Вопросы языкознания. – М.: Наука, 1965. – XIV1. – № 3. – С. 4–21.
10. Трубачёв О. Н. К этимологии некоторых древнейших славянских терминов (и.-е. *gen' -, слав. rodъ, pleme, *obhtjo-) / О. Н. Трубачёв // Вопросы языкознания. – 1957. – № 2. – С. 86–95.
11. Фразеологический словарь русского языка / под ред. А. И. Молоткова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – 544 с.
12. Энциклопедия русских фамилий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.az-design.ru/index.shtml?Projects&AzBook&src/001/008>
13. Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови / А. П. Ярещенко, В. І. Бездітко, О. В. Козир. – Х.: ТОРСІНГ. ПЛЮС, 2008. – 640 с.

УДК 81 – 1+37.013.42(091) +165.191:001

**К. філол. наук, доц. Вакулик І. І.
Національний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ
ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ XV–XVI СТ.
ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ**

**К. филол. н., доц. Вакулик И. И.
Национальный университет биоресурсов
и природопользования Украины, г. Киев
ПИСЬМЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ XV–XVI ВВ.
КАК ОТОБРАЖЕНИЕ НАУЧНОЙ КАРТИНЫ МИРА**

**Candidate of Science (Philology), docent I. I. Vakulyk
National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kiev
LITERARY HERITAGE OF XV–XVI CENTURIES
AS A REFLECTION OF SCIENTIFIC WORLDVIEW**

Стаття присвячена формуванню нового погляду на світ і людину, високих моральних якостей, закладених у XV–XVI ст. Розглядається вплив наукової картини світу на формування комунікативної, психологічної та соціокультурної компетентностей. Ви-світлюється критика схоластичної системи виховання, необхідність індивідуального підходу у навчанні особистості. Простежується розвиток ідей гуманізму, які проникають в тогочасну педагогіку. Аналізуються твори гуманістів та їх педагогічні ідей, котрі заклали підвалини педагогічної думки.

Ключові слова: латиномовні твори, гуманістичний рух, світоглядні орієнтири, культурно-мовна компетенція, компетентність, наукова картина світу, формування педагогічної думки.

Статья посвящена формированию нового взгляда на мир и человека, высоких моральных качеств, основы которых были заложены в XV–XVI вв. Рассматривается влияние научной картины мира на формирование коммуникативной, психологической и социокультурной компетентностей. Описывается критика схоластической системы воспитания, необходимость индивидуального подхода в обучении личности. Прослеживается развитие идей гуманизма, что постепенно проникают в педагогику. Анализируются произведения гуманистов и их педагогические идеи, легишие в основу современной педагогической мысли.

Ключевые слова: латиноязычные произведения, гуманистическое движение, мировоззренческие ориентиры, культурно-языковая компетенция, компетентность, научная картина мира, формирование педагогической мысли.

The article deals with formation of new view of world and human, high moral features based in XV–XVI centuries. The influence of a scientific world model on the formation of communicative, psychological and sociocultural competences is investigated. The critics of scholastic system of education, necessity of individual approach in teaching human are described. The development of humanism ideas influenced to pedagogies is investigated. The works of humanists and their pedagogical ideas are analyzed.

Keywords: Latin literary works, humanistic movement, worldview guideline, cultural and linguistic competence, competence, scientific world model, formation of pedagogical thought.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Нині представники гуманітарних та природничих наук жваво обговорюють проблему інтерпретації наукової картини світу у сучасному глобалізаційному просторі, намагаються продемонструвати ґрунтовне наукове пояснення етнокультурних процесів сучасності [13]. Сучасний філософський та поетичний дискурси оперують таким інструментом дослідження як модель часу, концептуальна межа (предметна, посесивна, акціональна, ідентифікаційна та компаративна) тощо [3]. Проте проблема співвідношення часу історичного залишається поза увагою науковців, і, відповідно, втрачається тенденція зближення часопросторових компонентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У системі вищої освіти серед науковців неодноразово піднімалися питання, присвячені дидактичним інноваціям у різні історичні періоди (В. А. Сластенін, Л. С. Подимова, А. В. Хуторський) [12; 14; 15] та питання, присвячені психологічним основам навчання (Б. Г. Ананьев, А. А. Вербицкий, Б. І. Котляр) [1; 5; 8]. Але одним із векторів сучасної освіти ми вбачаємо не лише у реалізації комплексної взаємодії викладача і студента в навчально-виховному процесі,

і, відповідно, формуванні компетентностей, але й використанні здобутків, сконцентрованих у науковому, духовному і культурному досвіді, направлених упродовж кількох століть.

Мета статті полягає у дешифруванні інформації, котра збереглася у писемних пам'ятках XV–XVI ст., та з'ясуванні її впливу на формування сучасної педагогічної думки.

Виклад основного матеріалу. У середині XV ст. було винайдено друкарство в Європі. Завдяки винаходу Й. Гуттенберга (монументи винахідникові поставлені в Майнці, Страсбурзі та Франкфуртіна Майні) – виготовленні металевих рухливих букв, що були вирізані у зворотньому порядку, з яких набиралися рядки й витискалися за допомогою пресу, світ дізнався про п'ять шрифтів; побачив латинську граматику Елія Доната (деякі листи збереглися та ретельно оберігаються в Національній бібліотеці в Парижі); декілька папських індульгенцій; дві Біблії (36-та 42-рядкові), остання відома під назвою біблія Мазаріні, надрукована у 1453–1465 рр.; твори Іоанна де-Бальбі з Генуї (1286); а згодом і латинську граматику зі словником «Catholicon». У XV–XVI ст. перші книги старослов'янською мовою надрукували Швайполь Фіоль у Кракові, Франциск Скорина у Празі [4]. Поступово книга починає відігравати важливу роль у житті людини, а слово стає активним методом впливу на виховання особистості. У 1553 р. за наказом Іоанна IV у Москві було збудовано особливий будинок – типографію. А через 12 років, коли у ньому працювали І. Федоров та П. Мстиславцев, був надрукований всесвітньовідомий «Апостол», богослужебна книга греко-російської церкви – апостольські діяння й послання. У Заблудівській типографії вийшло друком «Учительне Євангеліє» (1568), у Львові «Апостол» побачив друге видання (1574), а згодом «Острозька Біблія» стала першою повною слов'яно-російською Біблією.

«Ми зможемо і повинні починати історію нашого наукового світогляду з відкриття книгодрукування», – писав В. І. Вернадський [2, с. 58].

Нова космологічна картина світу, закладена римським (за походженням) кардиналом М. Кузанським та Л. да Вінчі, стверджувала: існують тісні зв'язки між космосом і людиною, тому Всесвіт в цілому виконує роль величезного механізму, якому підкоряється все. Рух Землі (і поступальний, і обертовий) у Коперника уже виступав не як можливе припущення, а як важливий космологічний принцип. Почався революційний процес вивільнення науки з релігійних тенет, процес становлення науки нового часу на нових методологічних засадах. Найважливішими ланками цього процесу були наукові здобутки І. Кеплера та Г. Галілея. На підставі відкритого закону збереження імпульсу Р. Декарт дійшов до висновку про світ, хоча і створений Богом, але такий, що далі еволюціонує під впливом тільки природних причин без всілякого наступного втручання Бога. Автор розвинув власні космологічні уявлення на основі створеної ним «теорії вихорів», яка втілювала на певному рівні ідею неперервності в будові нашого світу.

Взагалі, думка про те, що людина та її життя тісно пов'язані з природою, причому не тільки з тією, яка безпосередньо оточує людину, а з усією природою, з космосом, із Всесвітом, пронизувала всю давньоіндійську та античну філософію. «Людина виступала в єдності тіла і душі, а відтак перед нею поставало питання, як учинити, аби досягти істинного буття. І залежно від того, на яких сутностях наголошувалося, і походили принципові засади поведінки. Так виникли морально-психологічні системи...» [11, с. 294]. Положення про макро- та мікрокосмос лежать в основі й сучасних астрологічних вірувань з ґрунтовним викладенням антропних принципів і мають соціальне й моральне значення, поступово перетворюючись на інтегруюче загальнонаукове. «Эта тенденция осознания и отстаивания собственной неповторимости и сохранения культурной традиции подтверждает общую закономерность, что человечество, становясь все более взаимосвязанным и единым, не утрачивает своего этнического многообразия. Социальные и культурные изменения всегда составляли важнейшую часть человеческой

эволюции, и было бы ошибкой рассматривать этносы как раз и навсегда сформировавшиеся общности. Эти общности и есть результат развития и взаимодействия культур, а новые формы культурных различий, как и новые традиции, постоянно возникают из самых разных источников в процессе человеческой жизнедеятельности» [13].

Франческа Петрарка (Petrarso) вважають першим гуманістом Європи, котрий висунув ідею енциклопедичної освіти, джерелом якої мала виступати давня класична культура. Цією ідеєю була пронизана вся діяльність науковця, котрий надавав перевагу самоосвіті над освітою. Його чотири трактати («De remediis utriusque fortunae», «De vita solitaria», «De otio religioso», «De vera sapientia»), полемічні твори («Contra medicum quendam invectivarum libri IV», «Contra cujusdam Galli anonymi calumnias apologia», «Contra quendam Gallum innominatum, sed in dignitate positum»), історичні праці («Vitae virorum illustrium», «De sui ipsius et multorum ignorantia», «De rebus memorandis libri IV») – яскраве тому підтвердження.

Педагогічні ідеї Вітторіно да-Фельтре (Vittorino da Feltre) стали проявом «епохи гуманізму і гуманістичної освіти, були орієнтиром для багатьох науковців у їхніх теоретичних та практичних педагогічних пошуках» [9]. Мета виховання полягала у формуванні гармонійно розвинутої людини. У його Casa Giocosa («Дім радості») при дворі герцога Гонзага в Мантуї мали можливість також навчатися хлопчики та дівчата з бідних родин, учні з інших країн (Франції, Німеччини, Греції). Використовуючи елементи гри, відмовився від схоластичних диспутів та тілесних покарань, проводив заняття на свіжому повітрі за будь-яких погодних умов. Основою навчання вважав класичні мови, а тому читанню античних авторів, вивченню суспільних наук, музиці надавав перевагу, виявляючи зацікавленість учнів та розвиваючи їх індивідуальні здібності [6].

Колюччо Салютаті увів власне саме поняття «гуманістична освіта»: по-новому осмислює розвиток людини та роль виховання й освіти в її становленні – комплекс гуманітарних дисциплін (філологія, поетика, історія,

педагогіка, риторика, етика) мав сприяти доброчинності та досягненні вченості, адже вона досягається копіткою працею. Згадаймо крилату фразу античності: *Gutta cavat lapidem, non vi, sed saepe cadendo. Sic vir fit doctus, non vi, sed saepe studendo* («Крапля точить камінь не силою, але частим падінням. Так людина стає розумною не силою, але частим навчанням»).

Леонардо Бруні відстоював ідею повноцінного розвитку особистості [7; 16, с. 580], П'єтро Паоло Верджеріо (Vergerio) у трактаті «*De ingenuis moribus*» («Про благородні звички й науки») виклав вимоги до гуманістичної школи, а комедія «Павло» була присвячена для «виправлення норову юнаків» [10, с. 344; 16, с. 829].

Франческо Філельфо (Filelfo або Philelfus) був наділений блискучим даром поета й вважався кращим латиністом свого часу (Король Альфонс Неаполітанський власноручно одягнув на нього лавровий вінок, а Папа Нікола V, призначивши апостольським секретарем, доручив переклад Гомера латиною). Лоренцо Валла (Valla) утведжував пріоритет добра в існуванні людини (трактат «*De linguae latinae elegantia*» витримав 30 видань лише у XV ст., «*Sermo de mysterio Eucharistiae*»), праці Лета Помпонія (Giulio Pomponio Leto) з римської історії («*De jurisperitis*», «*De Romanorum magistratibus*», «*De legibus*», «*De romanae urbis antiquitate*», «*Compendium historiae Romanae ab interitu Gordiani usque ad Justinum III*») швидше носять історико-філологічне спрямування, проте їх цінність безперечна.

Яскравими особистостями зазначеного періоду були філософ, теолог і вчений Марсіліо Фічіно (Marsiglio Ficino), котрий прагнув зробити віру вченою, філософію релігійною, релігію філософською, минувшину священною, а святість мудрою («*De Christiana religione*», «*Theologia platonica*»); Джованні Піко де ла Мірандола (Pico de la Mirandola), настоятель монастиря домінікців у Флоренції («*900 propositiones*»: «*Conclusiones philosophicae, cabalisticae et theologicae*»); філософ П'єтро Помпонацци

(«De anima»); політик та дипломат Макиавеллі («In Principe», «Discorsi sopra la prima decade di Tito Livio», «Delle storie Florentine», «Arte della Guerra»), який вчив панувати над людьми, вивчаючи їх звички, бажання та здібності.

Висновки. Отже, можна говорити про екстраполяцію дієвого арсеналу «Cognosce te ipsum». Поступово Людина була проголошена найвищою цінністю, про що свідчать праці Вітторіно да Фельтре в Італії, Луїса Вівеса в Іспанії, Франсуа Рабле і Мітеля Монтень у Франції, Еразма Роттердамського у Голландії. Їх гуманістичні ідеї набули значного поширення в більшості країн Європи. І це було «новою віхою» всебічного розвитку, котра досягалася освітою та вихованням. Таким чином, розглянувши цілісну систему наукових шкіл та поглядів XV–VI ст., можна стверджувати: кожна наукова праця може розглядатися не лише як синтез поглядів, концепцій, що знайшли своє продовження у формуванні сучасної педагогічної думки, прагнучи «гармонії душі», але й могутнє джерело наукового мислення, до якого звертатиметься ще не одне покоління, усвідомлюючи, що нинішня компетентність формується у просторово-часовому зрізі. І синкретизм освітнього, науково-культурного, мистецького досвіду віддзеркалюється у історичних пам'ятках.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблематики є вивчення та дослідження наступного історичного періоду у системі наукової картини світу та його впливі на розвиток світових педагогічних шкіл: новітні часи, новітні технології не можуть існувати без міцного підґрунтя, яке формувалося упродовж тривалого історичного часу.

Література

1. Ананьев Б. Г. Теория ощущений / Б. Г. Ананьев; Ленингр. ордена Ленина гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1961. – 458 с.
2. Архангельский С. И. Лекции по теории обучения в высшей школе / С. И. Архангельский. – М.: Высшая школа, 1974. – 384 с.

3. Бондаренко Е. В. Модель времени в современном британском философском и поэтическом дискурсе / Е. В. Бондаренко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 866: сер.: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Вип. 59. – С. 87–96.
4. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации / Дж. Брунер; пер. с англ. К. И. Бабицкого; общ. ред. А. Р. Лурия. – М.: Прогресс, 1977. – 418 с.
5. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: Контекстный подход: монография / А. А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
6. Витторино да Фельтре [Электронный ресурс] / Витторино да Фельтре // Российская педагогическая энциклопедия: в 2-х т. / гл. ред. В. Г. Панов, А. П. Горкин. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1993–1999. – Режим доступа: <http://www.otrok.ru/teach/enc/txt/3/page44.html>
7. Все об Италии: Наука. Философия и общественные науки [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.italcult.ru/science_2_5.php
8. Котляр Б. И. Нейробиологические основы обучения / Б. И. Котляр; отв. ред. Р. И. Кругликов. – М.: Наука, 1989. – 240 с.; ил.
9. Меньшиков В. М. История европейского образования. Становление и развитие гуманистической педагогики [Электронный ресурс] / В. М. Меньшиков. – Режим доступа: http://www.ipages.ru/index.php?ref_item_id=2060&ref_dl=1
10. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад; редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.
11. Роменець В. А. Історія психології: Стародавній світ. Середні віки. Відродження: навч. посіб. / В. А. Роменець. – К.: Либідь, 2005. – 916 с.; іл.
12. Сластенин В. А., Подымова Л. С. Педагогика: Инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. – М.: Магистр, 1997. – 224 с.
13. Фиткаленко А. Этнокультурные процессы глобализирующегося мира / А. Фиткаленко // Соціологія у (пост)сучасності: зб. наук. тез учасників VI Міжнар. наук. конф. студентів та аспірантів (Харків, 19–21 квітня 2008 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 325–326.
14. Хуторской А. В. Современная дидактика: учебник / А. В. Хуторской – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
15. Хуторской А. В. Эвристическое обучение: Теория, методология, практика / А. В. Хуторской. – М.: Международная педагогическая академия, 1998. – 266 с.
16. Энциклопедический словарь Брокгауз и Ефрон: в 12 т. Библиографии / отв. ред. В. М. Карев, М. Н. Хитров. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1992. – Т. 2. – 831 с.

УДК 80 (045)

**К. филос. н., доц. Коляда Н. А.
Южный Федеральный университет,
г. Ростов-на-Дону, Российская Федерация
МЕСТО ПЕРЕВОДА В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ**

**К. філос. н., доц. Коляда Н. А.
Південний Федеральний університет,
м. Ростов-на-Дону, Російська Федерація
МІСЦЕ ПЕРЕКЛАДУ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ**

**Candidate of Science (Philosophy), docent N. A. Kolyada
Southern Federal University, Rostov-on-Don, Russian Federation
THE PLACE OF TRANSLATION
IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION**

В статье перевод с одного языка на другой язык рассматривается как средство развития и взаимовлияния языков и языковых средств выражения, как лингвистическое средство развития мышления, как значимая ценность в широком культурном процессе. Анализируется значимость переводческой деятельности при проникновении в культуру другого народа, ее познания, оценки и переработки. Перевод с иностранного языка (ИЯ) на переводной язык (ПЯ) способствует вступлению в диалог между культурами, культурному обмену и обогащению, а также приобщению к сокровищам мирового искусства. Все это позволяет определить переводческую деятельность как трансляционную деятельность человека. При этом подчеркивается, что перевод как особый вид деятельности человека в сфере духовной культуры содержит специфические уникальные возможности духовной, интеллектуальной и художественной самореализации человека.

Ключевые слова: *взаимообогащение культур, обмен культурными ценностями, слияние элементов двух и более культур, межиндивидуальное общение, межнациональное общение, понимание оригинального произведения, художественная форма, временное измерение, культурное общение, культурный синтез.*

У статті переклад з однієї мови іншою розглядається як засіб розвитку й взаємовпливу мов і мовних засобів вираження, як лінгвістичний засіб розвитку мислення, як значуща цінність в широкому культурному процесі. Аналізується значущість перекладацької

діяльності при заглибленні в культуру іншого народу, її пізнанні, оцінці та переробці. Переклад з іноземної мови (ІМ) на перекладну мову (ПМ) сприяє вступу до діалогу між культурами, культурному обміну і збагаченню, а також залученню до скарбів світового мистецтва. Все це дозволяє визначити перекладацьку діяльність як трансляційну діяльність людини. При цьому наголошується, що переклад як особливий вид діяльності людини у сфері духовної культури містить специфічні унікальні можливості духовної, інтелектуальної та мистецької самореалізації людини.

Ключові слова: взаємозбагачення культур, обмін культурними цінностями, злиття елементів двох і більше культур, межіндивідуальне спілкування, міжнаціональне спілкування, розуміння оригінального твору, художня форма, часовий вимір, культурне спілкування, культурний синтез.

The article considers translation from one into another language as a means of development and interaction of languages and linguistic means of expression, as a linguistic tool for the development of thinking, as a meaningful value in a wide cultural process. The author analyzes the significance of translation activity in the penetration into other culture, its perception, evaluation and processing. Translation from a foreign language (FL) into a translated language (TL) contributes to a dialogue between cultures, cultural exchange and enrichment, as well as gives an opportunity to get acquainted with treasures of world art. All this allows to determine the translation activity as a translational human one. It is stressed that translation as a special type of human activity in the sphere of spiritual culture contains specific and unique opportunities for spiritual, intellectual and artistic self-realization of man.

Keywords: mutual enrichment of cultures, the exchange of cultural values, fusion of elements of two and more cultures, interpersonal communication, international communication and understanding of the authentic work, the artistic form, time dimension, cultural communication, cultural synthesis.

В свое время релятивизм отрицал самоё предпосылку общения между культурами, считая их совершенно замкнутыми структурами. Каждая культура, по мнению Шпенглера, имеет свой особый мир, полностью неповторимый: отдельные культуры замкнуты в себе, отрешены от остального человечества, совершенно несравнимы, непроницаемы и поэтому непонятны друг другу [7, с. 17–18]. Но такая точка зрения есть не только отрицание

возможности общения культур, но и отрицание успешного развития отдельной культуры, ибо замкнутость, локальность не создает условий для самооценки, которая осуществима только при сравнении, при столкновении с другими культурами, то есть диалог культур необходим как средство собственного культурного развития каждого народа. Так, например, проблема диалога различных культур народов и религий предстает у Ясперса как жизненная необходимость. Анализируя такую позицию Ясперса по этому вопросу, считает Гайденок П. П., что эта проблема очень актуальна и сегодня, так как в современную эпоху «не может остаться локальной и замкнутой ни одна из прежде самостоятельных культур, ни один из прежде живших замкнутой жизнью народов [2, с. 131–133].

Благодаря переводу мир знает труды таких великих ученых, философов и писателей, как Данте, Шекспир, Сервантес, Вольтер, Руссо, Ф. Шиллер, В. Гёте, Диккенс, В. Скотт, Байрон, Тургенев, Пушкин и т.д. И мир не только познакомился с их мастерством, их труды оказали сильное влияние на развитие литературного творчества других народов. В процессе перевода совершалось заимствование тех приемов и способов владения слогом, стилем, что нашло выражение в уже сформировавшихся традициях зарубежной литературы в определенный период. «Всем периодам расцвета поэзии на Западе, – утверждал Октавио Пас, – начиная с эпохи ее зарождения вплоть до наших дней, предшествовало или сопутствовало смешение различных поэтических традиций. Это смешение иногда принимает форму подражания, иногда – форму переводов... литературные произведения... уникальны, но не замкнуты в себе: они рождаются и живут в связи с другими произведениями, написанными на различных языках» [5, с. 165]. Переводя поэтические произведения, многие переводчики вносили новые формы и размеры, которые потом стали употребляться другими поэтами. «Одиссея», к примеру, многие века служила для всех поэтов образцом при создании трагедий и комедий, она сделалась всеобщим достоянием. Перевод

тургеневского «Свидания» (из «Записок охотника») на японский язык, вернее, некоторых отрывков из этого произведения, в частности описание лесной чащи, вошли в «Хрестоматию» родного языка как образец японской речи. И вызвано это было тем, что японские писатели владели в то время разнообразными выразительными приемами, но палитра их была неполной; таким образом, ими был принят прием описания рощи в том виде, в каком его предложил Тургенев. Чтобы почувствовать глубину пространства, игру света и теней, иными словами, то впечатление, которое производило описание Тургенева на читателя, японскому писателю Фтабатэю пришлось искать в японском языке языковые средства, которые бы произвели такое же впечатление. Этот пример является ярким свидетельством того, что перевод оказывает существенное воздействие на становление нового метода в творчестве писателей, являющихся представителями определенной культуры.

Во-первых, оценивая значение перевода для развития культуры любого народа, можно выделить следующее: он оказывает существенное влияние на становление новых методов, приемов в такой сфере духовной деятельности человека, как литература. Заимствования вносят не только «свежую струю» в культуру, но и дают толчок прогрессивному развитию.

Во-вторых, рассматривая переводческую деятельность, следует подчеркнуть тот факт, что перевод может иметь временное измерение, связывая нас не только с современной культурой, но и с культурой былых времен. Любое произведение принадлежит своей эпохе, но в то же время оно живет в веках как в среде того языка, на котором оно создано, так и в переводном языке. Благодаря переводу мы получаем возможность «вести» диалог с авторами, которые хронологически далеки от нас, так как он преодолевает эти временные барьеры. Тем ни менее практики и теоретики перевода считают, что, хотя автор и должен говорить «как живой с живыми», читатель должен ощущать временную дистанцию. Это проявляется

при сравнении языка, стиля автора. Так, например, высказываются мнения, что первые переводы «Робинзона Крузо» или «Дон Кихот» недоступны в наши дни, хотя перевод этих произведений и сыграл в ту эпоху большую роль в мировой литературе. Иными словами, если переводное произведение написано в другом веке, скажем, в XVII или XVIII, это не значит, что его надо переводить языком того века, но и переводить его современным языком тоже не годится. «Это почти то же, как если бы архитектору заказали построить английский дворец второй половины XVIII века, но не из кирпича, а из бревен, или стекол, или железобетона, и при этом настаивали на том, чтобы он придерживался классического стиля» [6, с. 258–267]. Поэтому перевод и определяют как самый хрупкий жанр. Более того, оригиналы в разные эпохи воспринимались по-разному. Меняются вкусы, пристрастия. Перевод отражает происшедшие перемены. Это влечет за собой такие проблемы, как разное понимание, разное восприятие и, конечно, разное толкование, что требует более глубокого прочтения, в связи с этим и предъявляются к переводчику повышенные требования.

Участвуя в перекличке культур, перевод позволяет продемонстрировать широкий диапазон и богатство культуры речи, приобщает читателей к нетленным ценностям мировой культуры. Культурная ценность перевода как раз и заключается в том, он не только облегчает процесс взаимодействия людей друг с другом, он включается в обмен культурными ценностями – предметами, идеями, художественными образами и другими элементами культуры. Более того, он доставляет непосредственное удовлетворение человеку, служит источником получения и накопления знаний, приобретенных человечеством на всем протяжении его развития. Участие перевода в обмене культурными ценностями вносит существенный вклад в мировой прогресс. В современную эпоху мировые культурные контакты принимают форму сознательного обмена культурными ценностями и международного сотрудничества, духовно обогащая друг друга. Поэтому перевод является не просто посредником, а творческим посредником в этом процессе.

И в-третьих, перевод призван сделать переводное произведение того или иного автора достоянием всего человечества, пополнить тем самым мировую сокровищницу.

Иными словами, общение культур ведет к накоплению общечеловеческих ценностей, к выработке общечеловеческой культуры. И далеко не последнюю роль перевод играет при распространении научных знаний. Однако следует отметить тот факт, что перевод не успевает порой за стремительным развитием научной мысли, особенно в век высоких технологий и инноваций. Перевод научной литературы вводит человека в область новой мысли, создавая при этом предпосылки для обогащения его интеллекта, расширения объема его знаний.

Особенно неocenим вклад переводческой деятельности при становлении, зарождении национальной литературы, ее дельнейшего развития. Переводные произведения входят в литературный фонд того народа, на язык которого они совершены, составляют его литературное наследие. Так, например, вполне национальное звучание имеют в русском фольклоре некоторые образы, заимствованные у других народов, а произведения О. Хайяма в переводах Фицджеральда стали неотъемлемой принадлежностью английской поэзии. «Это значит, что, переводя с французского или итальянского на немецкий язык, я работаю не во французской или итальянской, а в немецкой литературе. Это суждение вызывает многочисленные возражения. Оспаривается самая возможность такого подхода к переводу. То, что переводы входят в национальную литературу, — это нам, немцам, должно быть особенно хорошо известно. Я назову только четыре имени: Лютер, Фосс, Шлегель и Тик. Без этих четырех имен немецкая литература не была бы тем, чем она является сегодня. Творчество Гёльдерлина было бы невысказано без переводов Гомера, сделанных Фоссом. До Фосса не было немецкого гекзаметра. Созданный Клопштоком гекзаметр был нежизнеспособным. Фосс и его последователи ввели в немецкую поэзию гекзаметр,

а вместе с ним ряд новых стилевых и эмоциональных оттенков. О Лютере не приходится и говорить, а развитие нашей немецкой драматургии немислимо без переводов Шекспира Шлегелем и Тиком на немецкий язык» [4, с. 109].

Так, например, в словацкой литературе XIX века важное место занимают переводы произведений Лермонтова, Гоголя. Большое значение имели переводы произведений Тургенева для творчества такого английского мастера слова, как Голсуорси. «Трудно сказать, в чем конкретно выражается влияние великих художников слова на формирование творческой индивидуальности нового художника. Я ощущаю плодотворное воздействие поэзии Г. Гуляма, А. Пушкина. Особенно лирика Некрасова, его поэтический мир, в котором так гармонически слиты мироощущения, думы и страдания творческой личности и народа, произвели на меня сильное впечатление. Творчество великих поэтов – неисчерпаемый источник вдохновения, школа мастерства» [1, с. 89–90].

Переводы распространяю уникальную самобытность культуры того или иного народа, обогащают и развивают их посредством заимствования у других народов. Каждая современная национальная культура непременно впитывает в себя все передовое, что создано и создается в других национальных культурах, помогает стать современной и передовой.

При рассмотрении этапов культурного общения выделяется практиками перевода такой этап, как «культурный синтез», который являет собой переход от ознакомления и обладания чем-то, что ранее ощущалось посторонним чужим, к заимствованию и постепенному слиянию заимствованного и традиционного, растворению в культуре-восприемнике.

Переводы с одного языка на другой помогают народам понять друг друга, укрепить свое единство мировоззрения, развить научно-теоретическое сотрудничество, духовное производство объединенными усилиями, кооперироваться в области науки и культуры. И будь то немец или чуваш,

болгарин или американец, русский или поляк, латыш или англичанин – все они хотят говорить друг с другом, понять друг друга, познать другой народ, – и помощником для них является перевод, потребность в котором все больше и больше растет в наши дни.

Общение в процессе перевода можно определить и как индивидуальное, при котором имеет место быть общение автора текста и читателя, с одной стороны, и автора и переводчика, с другой стороны. Книга «вводит» нас в мир прекрасного, оказывая неизгладимое впечатление на наши чувства, на наше воображение; она является нашим другом и властителем души, помогает раскрыть наше духовное богатство. «Вспомни, чему мы научились у Шиллера; вспомни о его влиянии на всю нашу юность, на все наши порывы к высокому! Разве для нескольких просвещенных поколений на Руси Шиллер не был если не властителем дум, то по крайней мере тихим другом, при голосе которого споры утихают, лица проясняются, помыслы принимают бодрое настроение» [3, с. 55]. При таком общении выделяют несколько уровней. *Первый уровень* – это познавательно – просветительский, который расширяет границы наших знаний, знакомит нас с жизнью других людей, с другими странами и континентами; дает множество сведений о нравах и обычаях народа, облегчает понимание образов и стиля автора, вводит неподготовленного читателя в новый мир через литературу, созданную этим миром; дает читателю некоторое представление о недоступных предметах, описанных чужим языком, о чужой культуре, которая порой полностью неизвестна читателю.

Перевод воздействует на наше мировоззрение, знакомит с окружающим миром, в котором мы начинаем различать добро и зло, справедливость и рабство, равенство и братство, особенно в том случае, когда мы имеем дело с произведениями, возникшими тысячелетия назад. Перевод связывает нас с другими мирами, с другими образами, с другими временами, помогая разобраться в сегодняшнем мире, как окружающем нас, так

и в собственном; учит нас жить творить, извлекать уроки истории, расширяет наш умственный кругозор, оказывая тем самым сильное влияние на наше мышление. Именно таким является *второй уровень*, оказывающий влияние на наши мыслительные процессы. Ибо прочитанное произведение заставляет нас думать, размышлять. Это влечет за собой процесс оформления нашей литературной речи, влияет на культуру речи личности, благодаря чему она (речь) становится богатой, колоритной, яркой. Ведь культура речи – это важнейшая часть общей культуры человека.

Через книгу на родном языке или перевод мы черпаем правила и нормы речи, необходимые в общении с людьми; чтение пополняет наш лексический багаж, совершенствует нашу речь, что составляет *третий уровень* перевода как общения между субъектом и субъектом. *Четвертый уровень* перевода как общения между личностью и личностью проявляется во влиянии на наше духовное развитие, служа развитию эстетического вкуса, формированию вкуса и распространению истинных понятий об изящном. Именно в условиях такого культурного общения усиливается активность эстетического мышления, формируются эстетические ценности. Тот эмоциональный эффект, который производит переводная литература на личность, побуждает ее к определенным действиям, формирует волю, стремления, побуждает интерес к определенной области деятельности, формирует характер личности, взгляды, отношение к действительности и к людям.

Главная задача перевода заключается в том, чтобы произведение не утратило своего первоначального впечатления, то есть того впечатления, которое производится самим оригиналом. Это третий род, третья эпоха перевода, по словам А. Куреллы, когда переводчик стремится сделать перевод полностью тождественным оригиналу, так что один текст существует не вместо другого, а заменяет другой.

Переводчик, переводя разных писателей, писателей из разных эпох с различным мировоззрением, стилем письма, должен быть то одним, то другим из них, то Ч. Диккенсом, то Стендалем, то Т. Манном и т.д.

Перевод, как и язык, является самым универсальным средством общения между людьми. Он является необходимым и при построении практической производственной деятельности, и в межличностных контактах, и в общении между народами, и в диалоге культур.

Литература

1. Взаимодействие культур и эстетическое развитие личности. – Ташкент: ФАН, 1980. – 168 с.
2. Гайденко П. П. Человек и история в свете философии коммуникации К. Ясперс / П. П. Гайденко // Человек и его бытие как проблемы современной философии. – М., 1978. – 134 с.
3. Дружинин А. В. Шиллер в переводе русских поэтов / А. В. Дружинин // Перевод – средство взаимного сближения народов. – М.: Прогресс, 1987. – 635 с.
4. Курелла А. Теория и практика перевода / А. Курелла // Перевод – средство взаимного сближения народов. – М.: Прогресс, 1987. – 635 с.
5. Октавио Пас. Перевод / Пас. Октавио // Перевод – средство взаимного сближения народов. – М.: Прогресс, 1987. – 635 с.
6. Страховский Л. И. Проблемы перевода русской поэзии на английский / Л. И. Страховский // The Slavonic and European Review, Vol. XXXV. – London. – 458 с.
7. Шпенглер О. Пессимизм? / О. Шпенглер // СПб.: Academia, 1922. – 195 с.

Д. э. н. Нижегородцев Р. М.

**Институт проблем управления РАН, г. Москва, Российская Федерация
ПСИХОФОНЕТИКА В РУССКОЙ ПОЭЗИИ
И В СОНЕТАХ ШЕКСПИРА: ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА**

Д. е. н. Нижегородцев Р. М.

**Інститут проблем управління РАН, м. Москва, Російська Федерація
ПСИХОФОНЕТИКА В РОСІЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ
ТА В СОНЕТАХ ШЕКСПІРА: ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ**

**Doctor of Science (Economics) R. M. Nizhegorodtsev
Institute for Control Studies, Russian Academy of Sciences,
Moscow, Russian Federation
PSYCHOPHONETICS IN RUSSIAN POETRY
AND IN SHAKESPEARE'S SONNETS:
DIFFICULTIES OF TRANSLATION**

В статье обсуждаются психофонетические особенности стихотворений некоторых представителей Серебряного века русской поэзии. Рассматриваются психофонетические приемы в сонетах Шекспира, передача которых на русском языке представляет определенные трудности для переводчика. Приводятся различные варианты переводов, как удачных, так и неудачных с точки зрения особенностей фонетики, семантики и стиля оригинала. Обсуждаются возможности создания интернет-ресурсов, содержащих различные русские переводы сонетов Шекспира.

Ключевые слова: психофонетика, сонеты Шекспира, Серебряный век русской поэзии, поэтический перевод.

Стаття дискутує питання психофонетичних особливостей віршів деяких представників Срібної епохи російської поезії. Розглядаються психофонетичні засоби в сонетах Шекспіра, відтворення яких російською мовою висуває певні труднощі для перекладача. Наводяться різноманітні варіанти перекладів як вдалих, так і невдалих з точки зору властивостей фонетики, семантики та стилю оригінала. Дискутуються можливості утворення інтернет-ресурсів, що містять різні переклади сонетів Шекспіра російською мовою.

Ключові слова: психофонетика, сонети Шекспіра, Срібна епоха російської поезії, поетичний переклад.

The paper discusses some special psychophonetical features of verse written by representatives of Silver Age of Russian poetry. Psychophonetical methods in W.Shakespeare's sonnets that contain some difficulties for translation, are under consideration. There are given various samples of translation, either proper or not, relatively to special features of a poetic original – phonetic, semantic and stylistic. It also discusses possibilities to create Internet-sources containing different Russian translations of W.Shakespeare's sonnets.

Keywords: *psychophonetics, W.Shakespeare's sonnets, Silver Age of Russian poetry, poetical translation.*

As every alien pen hath got my use...

W. Shakespeare, Sonnet 78

Исследования в области психофонетики убедительно доказывают, что речевое воздействие на читателя и слушателя достигается, в частности, при помощи употребления определенных звуков, каждый из которых несет на себе эмоциональную нагрузку. Мастера художественной речи умело используют этот факт, создавая эмоциональный фон при помощи повтора и комбинирования звуков.

Множество примеров подобного рода предоставляет российская поэзия Серебряного века. Не будем приводить в связи с этим стихи Велемира Хлебникова, который, как известно, утверждал факт *семантической* значимости определенных звуков и фонетических конструкций, т.е. считал, что употребление тех или иных звуков в речи несет на себе смысловую нагрузку. Более простые примеры дает поэзия Осипа Мандельштама:

*На розвальнях, уложенных соломой,
Едва прикрытые рогожей роковой,
От Воробьевых гор до церковки знакомой
Мы ехали огромною Москвой.*

(«На розвальнях, уложенных соломой...»). Обилие ударных звуков [o] и повторы [p] создают ощущение открытого пространства и медленного, вдумчивого перемещения, сопричастного происходящему вокруг. В следующих строфах этого стихотворения дается вполне ожидаемое описание

бытовых картин, которые эти розвальни миновали по дороге. Разгадка наступает в самом конце стихотворения:

*Царевича везут, немеет страшно тело,
И рыжую солому подожгли.*

Другой пример – «кубик Рубика» того же Мандельштама, где от перемены мест слагаемых смысл не меняется:

*Я сказал: «Виноград, как старинная битва, живет,
Где курчавые всадники бьются в кудрявом порядке...»*

(«Золотистого меду струя из бутылки текла...»). Сочетания звуков [р], [д], [к] создают ощущение витиеватости, искусственности происходящего, но искусственности не застывшей, а оживленно-динамичной.

Еще пример – Валерий Брюсов, тоже блестяще владевший приемами такого рода:

*Пора разгадывать загадки,
Что людям загадали мы.
Решенья эти будут кратки,
Как надпись на стене тюрьмы.*

(«Сходные решения», написано ок. 1908 года и не вошло ни в один прижизненный сборник поэта). Ударные звуки [а], обилие открытых слогов и повторы все того же звука [р] создают образ музыки бунта, стихии, которая вырвалась наружу и разлилась, выплеснулась на улицы и площади. Подобная ассоциация не случайна и многократно использована творившими в эту эпоху поэтами. Сравним приведенные строки, скажем, со стихотворением В.Маяковского «Левый марш», которое, как известно, начинается строкой «Разворачивайтесь в марше!»:

*Тише, ораторы!
Ваше слово, товарищ маузер.*

Мы видим здесь тот же прием: повтор звука [р] и многократные ударные [а]. Примеры визуализации зрительных образов через приемы психофонетики (как в отечественной, так и в зарубежной литературе) можно продолжать.

Осознанное выстраивание ассоциативного ряда на основе фонетических особенностей стиха (приемы, которые впоследствии стали предметом изучения психолингвистики), на самом деле гораздо старше, чем об этом принято думать. В частности, в некоторых сонетах Шекспира отчетливо прослеживается этот прием.

В качестве примера приведем 71-й сонет, в котором ощущение скорби и страдания передается, в частности, повтором звука [w]. (Сравните с выражением *surly sullen bell* во 2-й строке – повтор [s] и [l], выражающий торжественность, парадность, демонстративность всеобщей скорби в противовес глубоко интимному страданию любящей души.) Особенно примечательна 4-я строка, в которой аллитерация *world – worms* не замечается переводчиками, чаще всего переводящими «червей» буквально, без учета фонетической логики стиха. И кульминацией этого повтора становится слово *woe*, стоящее в конце 8-й строки. Третья строфа характеризуется повторами звука [s], утешающего печаль и боль. Наконец, жесткое заключительное двустипье, окончательно призывающее преодолеть душевный кризис: очередной повтор [w] (*wise world*) в 13-й строке сменяется четырехкратным повтором жизнеутверждающего [m] в 13-й и 14-й.

Напротив, 90-й сонет Шекспира оканчивается двукратным повтором слова *woe*, а вторая строка, в которой рассказывается о ветре и дожде, исполнена дифтонгов-завываний, стоящих на концах строк, и это чередование мужских и женских рифм (*sorrow – woe – morrow – overthrow*) ярко подчеркивает безысходность ситуации, бессилие перед лицом стихии, разыгравшейся не в природе, а в судьбе человека.

Исходя из закономерностей психофонетики, переводчик вправе выбирать тот или иной вариант перевода выражений и отдельных слов, который кажется ему наиболее уместным для создания определенных эмоций читателя, соответствующих эмоциональному фону оригинала. В качестве примера укажем на перевод слова *jewel* из 27-го сонета Шекспира, который звучит как «алмаз» у А. Финкеля, В. Николаева, А. Кузнецова и С. Степанова,

«самоцвет» у В.Набокова, «хрусталь» у Аркадия Штыпеля (*«Парящий в черном ужасе хрусталь»* – один из лучших, на мой взгляд, вариантов), «перл» у Бориса Лейви, «сапфир» у Игоря Фрадкина, «бриллиант» у С. Трухтанова либо просто не имеет точного перевода (у С. Маршака, С. Шестакова, С. Епифанова, Ю. Изотова и других). Особняком стоят варианты Н. Гербеля (*«Который придает, подобно солнцу ночи, Ей красоту свою и блеск свой неземной»*) и С. Ильина (*«Он как звезда во тьме ее блистает...»*), в которых бравурный, торжественный тон никак не соответствует мрачной экспрессии и мощи шекспировских образов. Наконец, откровенной неудачей следует признать соответствующую строку перевода Валентина Германа (*«Как алебастр, горит прекрасный лик...»*): ни по смыслу, ни по фонетическим особенностям шекспировского стиля слово «алебастр» не подходит для передачи поэтического образа оригинала.

Буквальность перевода часто вредит смыслу не только в поэтических, но и в прозаических текстах, где выбор варианта перевода обычно намного шире. Переводчик должен сделать этот выбор исходя из контекста, из сюжета, из смысла ситуации, к которой относится переводимый текст. Так, простое пожелание «be good!» в зависимости от контекста может означать «удачи!», «выздоровливай!» или «не шали!» – в зависимости от того, относится ли в данном случае слово *good* к самочувствию, поведению или какой-то иной части жизни адресата.

Знаменитый роман Владимира Набокова «Bend Sinister» имеет двусмысленное название, которое обычно переводят буквально – «Под знаком незаконнорожденных», имея в виду геральдическую символику (полоску с левой стороны герба). Но каждое из слов, входящих в это словосочетание, многозначно, и исходя из смысла сюжета, я считаю, что исходное, английское, название гораздо больше похоже на «Зловещий узел».

Фраза из того же романа «*The square root of I is I*» прозрачно намекает на сходство английской буквы «I» с единицей: в данном случае «я» есть

просто единица в толпе, в общей массе ничем не выделяющихся прочих единиц, во всяком случае, перед лицом деспотической власти, торжество которой описано в романе. Стандартный перевод этой фразы «*Корень квадратный из Я равняется Я*» – это, в общем-то, бессмыслица, она ни о чем не говорит русскому читателю и отнюдь не вызывает смысловых ассоциаций, возникающих у англоязычного читателя при прочтении оригинала.

Как не вспомнить в связи с этим выражение из шекспировского 121-го сонета: «*No, I am that I am...*», которое чаще всего переводится как «я – это я». При этом переводчики упускают тот факт, что в шекспировской строке смещается ударение: вначале оно падает на «I», затем на «am», что ритмически подчеркивает самодостаточность говорящего, его независимость от суждений других людей: «я – это то, что я *есть*».

Вообще, в романе «Bend Sinister» много шекспировских мотивов. Чего стоит хотя бы упоминание о якобы написанном романе (неизданном и позже уничтоженном), главным героем которого является один толстый студент, узнающий по возвращении домой, что отец его умер, а мать вышла замуж за дядю, который, как выясняется по ходу сюжета, погубил студентова отца.

В том же 121-м сонете обращают на себя внимание две последние строки, жесткие и афористичные, как часто и бывает в сонетах Шекспира:

*Unless this general evil they maintain,
All men are bad, and in their badness reign.*

Различные переводы этих строк настолько сильно отличаются друг от друга по смыслу, что, даже объединив их вместе, весьма непросто составить корректное представление об оригинале. Тем не менее, наиболее близким к идеалу, на мой взгляд, остается перевод Николая Гербеля:

*Иль, может, брань сия их лозунг возвещает,
Что зло людей и мир везде порабощает.*

Пожалуй, единственным недостатком этого перевода являются женские рифмы, не способные передать хлесткую завершенность шекспировской интонации, столь явно проступающую в оригинале.

Кстати, приверженность мужским строкам выгодно отличает некоторых переводчиков 66-го сонета, пытающихся передать не растерянность лирического героя перед несправедливостью этого мира, а готовность противостоять ей, отстаивая свои жизненные позиции. Именно эта направленность (как смысловая, так и фонетическая), в частности, делает перевод Бориса Пастернака одной из вершин поэтического мастерства. Приведем две последние строки этого перевода:

Измучась всем, не стал бы жить и дня –

Да другу будет трудно без меня.

Для сравнения – версия тех же строк в переводе Игоря Фрадкина:

Смерть призывая, умереть не смею:

Любовь сгублю кончиною своею.

Применение выразительных средств вековой давности роднит эти строки с переводами М. И. Чайковского и Т. Щепкиной-Куперник. Трудно поверить, что перевод Игоря Фрадкина относится к 90-м годам XX века.

Сопоставляя психофонетические и смысловые особенности различных переводов шекспировских сонетов, убеждаешься в правоте поэта и переводчика Леонида Ситника, отмечавшего, что ни один перевод в отдельности не может дать иноязычному читателю не то что полного, но даже сколько-нибудь близкого представления о поэтическом оригинале, и только все вместе, в сравнении, они, может быть, позволят судить о нем с известной степенью уверенности [1].

Это означает, что сонетам Шекспира суждены новые прочтения, новые яркие переводы, а значит – новые встречи с любителями и почитателями русской поэзии, давно уже воспринимающими творения Шекспира как неотъемлемую составную часть русской культуры, а их автора – как своего современника и соотечественника.

Огромную помощь в упорядочении большого количества различных переводов могут сыграть интернет-ресурсы, которые способны аккумулировать и предоставлять значительные массивы данных и сделать их доступными для обработки и систематического анализа [2]. Это заметно упрощает технические задачи поиска материала как переводчикам, так и комментаторам их работ. Систематизация уже имеющихся переводов, сильно отличающихся друг от друга по глубине замысла и качеству техники перевода, делает более осмысленной работу специалистов в различных областях лингвистики – истории литературы, истории и теории перевода, психолингвистики, теории стихосложения.

Практика показывает, что переводы сонетов Шекспира (пусть даже очень удачные), не размещенные в интернете, остаются неизвестными подавляющему большинству потенциальных читателей. Ценность информационного ресурса в данной области тем выше, чем более полную информацию он предоставляет. Но если себестоимость печатных изданий быстро растет с возрастанием их объема, то возможности интернет-ресурсов в решении этой задачи практически безграничны. Хорошим примером такого рода является сайт Вадима Зеленкова [3], посвященный разным переводам 66-го сонета Шекспира и содержащий множество информации, непосредственно относящейся к данной теме.

Нет сомнений в том, что в ближайшие годы нас ожидают настоящие прорывы как в области архивации и систематизации необходимых массивов данных (в том числе развитие так называемого Web 2.0, предоставляющего разнообразные возможности контекстного поиска), так и в теоретическом осмыслении психолингвистических аспектов техники перевода.

Литература

1. Сонеты Шекспира в разных переводах: Сборник. – М.: Форум, 1996.
2. Нижегородцев Р. М. Русские переводы сонетов Шекспира: на пути к созданию электронной библиотеки / Р. М. Нижегородцев // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество: труды VII Всероссийской объединенной конференции. Санкт-Петербург, 10–12 ноября 2004 г. – СПб.: Изд-во Филологического ф-та СПбГУ, 2004. – С. 135–137.
3. Сайт Вадима Зеленкова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.libelli.narod.ru/sonnet66/Russian/index.html>

Радищева В. О.
Южный федеральный университет,
г. Ростов-на-Дону, Российская Федерация
Ростовский филиал Российской таможенной академии
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ
КОНЦЕПТА «LÜGE» (ЛОЖЬ) В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Радищева В. О.
Південний федеральний університет,
м. Ростов-на-Дону, Російська Федерація
Ростовська філія Російської митної академії
ФРАЗЕОЛОГІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ
КОНЦЕПТУ «LÜGE» (БРЕХНЯ) У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

V. O. Radishcheva
Southern Federal University, Rostov-on-Don, Russian Federation
Rostov branch of Customs academy
PHRASEOLOGICAL REPRESENTATION
OF THE CONCEPT «LÜGE» (LIE) IN THE GERMAN LANGUAGE

В статье анализируются фразеологические единицы немецкого языка, номинирующие концепт Lüge (ложь). Проанализировано более 130 фразеологических единиц с целью выявления особенностей концепта лжи в немецкой лингвокультуре. Выяснено, что для носителей немецкой культуры ложь является фактором, нарушающим права человека. Определено, что в немецких фразеологических единицах, номинирующих концепт Lüge, выделяются фразеологические единицы, выражающие мошенничество и государственные преступления.

Ключевые слова: концепт «ложь», лингвокультурная специфика, фразеологическая единица, языковая картина мира, когнитивная лингвистика, этнокультурная отмеченность, ментальные особенности.

У статті аналізуються фразеологічні одиниці німецької мови, номінується концепт Lüge (неправда). Проаналізовано понад 130 фразеологічних одиниць з метою виявлення особливостей концепту неправди у німецькій лінгвокультурі. З'ясовано, що для носіїв німецької культури брехня є чинником, який порушує права людини. Визначено,

що в німецьких фразеологічних одиницях, які номінують концепт *Lüge*, вирізняються фразеологічні одиниці, які виявляють шахрайство та державні злочини.

Ключові слова: концепт «брехня», лінгвокультурна специфіка, фразеологічна одиниця, мовна картина світу, когнітивна лінгвістика, етнокультурна відмінність, ментальні особливості.

Phraseological units of the German language nominating the concept «Lüge» (lie) are analyzed in the article. More than 130 phraseological units are analyzed with the goal of founding the characteristics of the concept «lie». It is found that in German culture for individual native speaker the lie is the factor which offends the law. It is deduced that in the German phraseological units nominating the concept «Lüge» (lie) are separated which phrase dissimulation and political offence.

Keywords: concept «lie», linguistic-cultural specificity, phraseological unit, linguistic world-image, cognitive linguistic, ethnocultural specificity, mental characteristics.

Язык выступает хранителем информации о мире, характерной для данного этнокультурного сообщества. Национально-культурные и ментальные особенности языка проявляются, прежде всего, на номинативном уровне, в лексике. Так как языковая картина мира является «отраженной в специфически национальных языковых формах и семантике языковых выражений совокупностью представлений человека об окружающем его мире, то говорящий субъект в стремлении выразить свое ценностное отношение к факту действительности в определенных ситуациях речевого общения использует уникальный знак – фразеологическую единицу (ФЕ)» [7, с. 92]. В ФЕ зафиксированы устойчивые национальные представления, которые прошли отбор временем. Фразеологические единицы используются с целью передать представление о явлении или факте материальной и духовной жизни.

Цель настоящей статьи – установление комплекса концептуальных представлений образа «Lüge» (ложь), актуализированных во фразеологических единицах (ФЕ) немецкого языка.

Исследование концепта «Lüge» в немецкой лингвокультуре является актуальным в связи с возрастающим интересом лингвистов к феномену лжи, а также к исследованию концепта ложь [6; 8]. Концепт является базовым понятием когнитивной лингвистики, которая изучает значение слова не только с целью идентификации обозначаемого, но и наивных (обыденных) знаний об обозначаемом, реализуемых в метафорах и метонимии. Как отмечает Н. Н. Панченко, концепт – ментальное, национально-специфическое образование, планом содержания которого является вся совокупность знаний о данном объекте, и планом выражения совокупность лексических, паремических, фразеологических единиц, номинирующих и описывающих данный объект [8, с. 15].

Многие современные лингвистические исследования посвящены изучению концепта [2; 8; 10; 11]. В когнитивной лингвистике существуют различные направления, которые рассматривают концепт с разных точек зрения: культурологическое, лингвокультурологическое, логическое, семантико-когнитивное [9, с. 173].

Для исследования национальной специфики целесообразно изучать концепт в рамках лингвокультурологического подхода, который изучает концепт с позиций исследования национальной специфики. Лингвокультурологический подход позволяет определять В. И. Карасик определяет концепты как ментальные образования, которые представляют собой хранящиеся в памяти человека значимые осознаваемые типизируемые фрагменты опыта. Одна и та же фраза в различных обстоятельствах для разных носителей языка может иметь одно значение, но разные смыслы [4, с. 25]. Согласно лингвокультурологическому подходу концепт – это вербализованный культурный смысл, который является лингвокультурным концептом (лингвоконцептом) – семантической единицей «языка» культуры, отличительным признаком которой является этнокультурная отмеченность [2, с. 11].

Ложь относится к общечеловеческим феноменам. Концепт «ложь» имеет национальные ментальные особенности в каждой культуре. «Обладая своими принципами членения внешнего мира, каждый народ имеет свой взгляд на окружающую его действительность [6, с. 9]. Особенности концепта «Lüge» в немецкой лингвокультуре позволяет выявить анализ фразеологических единиц немецкого языка.

В качестве материала для анализа нами были выбраны ФЕ, которые имеют в своем составе компонент «Lüge» (ложь). Под ложью понимается заявление, утверждение, рассчитанное на обман, когда говорящий умалчивает или искажает то, что он знает о рассматриваемом положении вещей, либо когда он знает нечто другое, чем то, что он говорит [12, с. 247]. Ложь как утверждение характеризуется тремя критериями: 1) противоречие действительным фактам; 2) намеренное противоречие к убеждениям, знаниям говорящего; 3) целенаправленное формирование ложного представления у слушателя [13, с. 338]. Для определения исследуемого концепта нами было проанализировано 135 ФЕ, актуализирующих значение данных понятий и выявляющих ментальные особенности данных концептов в немецкой лингвокультуре. Упомянутые выше критерии концепта ложь находят свое подтверждение в ФЕ немецкого языка:

1) противоречие действительным фактам:

es mit der Wahrheit nicht so genau nehmen (не слишком придерживаться истины);

blau anlaufen lassen (самым бессовестным образом налгать кому-л.);

2) намеренное противоречие к убеждениям, знаниям говорящего:

j-m die Haut voll lügen (дурачить, морочить кого-л.; наврать с три короба);

etw. in Nebel hüllen (напустить туману, сделать что-л. намеренно непонятным, запутанным);

3) целенаправленное формирование ложного представления у слушателя:

j-n (или etw.) auf ein falsches G(e)leis(e) schieben (направить по ложному пути кого-л., что-л.);

j-n auf falsche Fährte führen (вводить в заблуждение кого-л.).

Анализ ФЕ позволяет расширить представление о содержании концепта «ложь». Во фразеологической немецкой картине мира раскрывается содержание ценностных, образных и культурологически значимых компонентов концепта «Lüge». Содержание исследуемого концепта включает признаки, которые имеют преимущественно отрицательные оттенки значения. Ложь мыслится немцами понятиями физического контакта с лицом, которое хотят обмануть или ввести в заблуждение:

j-m eine Brille aufsetzen (втирать очки кому-л.);

j-n um den Finger wickeln (обернуть, обвести вокруг пальца кого-л.);

j-m Sand in die Augen streuen (пускать пыль в глаза; втирать очки кому-л., провести кого-л.).

В ходе исследования нами было обнаружено 30 ФЕ с компонентом физического «контакта» во время осуществления ложного высказывания. Примерами могут служить также следующие ФЕ:

j-n übers Ohr hauen (обмануть, надуть кого-л.);

j-m die Ohren voll lügen (наврать кому-л. с три короба).

Непосредственный «контакт» лица, которое пытается ввести в заблуждение или обмануть, с собеседником (*Augen, Brille, Finger Ohren*) свидетельствует о внедрении лжи в личную сферу человека.

Вследствие того, что внутренний мир не может быть выражен в конкретных ситуациях, поэтому «основным способом его концептуализации является метафорический перенос» [5, с. 1]. Выражение свойств внутреннего мира человека можно осуществить с помощью выявления сходства

с объектами материального мира. Данный факт объясняет такое большое количество (43 ФЕ) с высокой степенью метафоризации, например:

sich wie ein Aal winden (извиваться, выкручиваться);

sich (D) irgendein Amt anmassen (разыгрывать из себя важную персону);

den dummen August spielen (или abgeben) (разг. прикидываться дурачком).

В исследованиях психологов указывается на индивидуализм европейской культуры по сравнению с психологией коллективизма, господствующей в советской и русской культурах [3]. Это, прежде всего, связано с приоритетом прав человека в европейской национальной культуре. Подтверждением этому являются ФЕ, номинирующие концепт «ложь», связанные с нарушением прав, а также наличием государственной и правовой тематики:

j-dem Gesetze eine wächserne Nase drehen (или machen) (глумиться над законом, обходить закон);

mit Recht und Unrecht (всеми правдами и неправдами).

Кроме того, наличие государственной и правовой лексики в ФЕ неслучайно еще и потому, что одним из главных национальных немецких концептов, по мнению ряда исследователей (Е. В. Бабаева, А. Вежбицкая, Е. Дженкова, Я. В. Зубкова, Н. А. Красавский, Е. В. Якимович), является «Ordnung», который пронизывает всю культуру носителей немецкого языка и напрямую связан с темой государственности.

В ходе анализа ФЕ, репрезентирующих разоблачение лжи, удалось выявить некоторые культурологически значимые компоненты. Так, для разоблачения лжи и обмана часто используются глаголы движения (*reiten, treffen, kommen*). По нашему мнению, это свидетельствует о стремлении к быстрому достижению цели, справедливости, о признании авторитета закона и права в национальной культуре.

Приведем следующие примеры:

auf einem fahlen Pferde reiten (разоблачать, выдавать себя);

j-n auf dem fahlen Pferd ertappen (finden или treffen) (а) изобличить кого-л. во лжи; б) обнаружить чью-л. ошибку, чью-л. слабость в чём-л.);

j-m hinter (или auf) die Schliche kommen (раскрыть чьи-л. замыслы, интриги, козни, проделки; раскусить кого-л.);

hinter j-s Sprünge kommen (раскрыть чьи-л. интриги, махинации).

Мы рассмотрели критерии ложного высказывания в немецком языке и привели примеры ФЕ немецкого языка, репрезентирующие данные критерии. Мы проанализировали культурологически значимые аспекты выражения концепта «Lüge» и выявили следующие особенности репрезентации концепта:

- большой ассоциативный потенциал концепта «Lüge» в ФЕ немецкого языка, что связано с наличием большого количества понятий, выражающих физический контакт с лицом собеседника;
- наличие государственной и правовой тематики в ФЕ, номинирующих концепт «Lüge», что свидетельствует о приоритете прав человека в немецкой культуре;
- стремление к быстрому достижению справедливости, торжеству порядка при разоблачении лжи, которые выражаются употреблением глаголов движения.

Концепт «ложь» относится к психолого-этической сфере жизни, отражая систему морально-этических правовых норм в немецкой языковой картине мира. В будущем исследование концепта «ложь» представляется тем более перспективным, так как до настоящего времени исследования проводились преимущественно на материале английского языка. Анализ концепта «Lüge» позволит выявить возможности немецкой лингвокультуры.

Литература

1. Бинович Л. Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л. Э. Бинович. – М.: Аквариум, 1995. – 768 с.
2. Воркачев С. Г. Постулаты лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Антология концептов: в 2 т. – Волгоград: Парадигма, 2005. – Т. 2. – С. 10–13.
3. Знаков В. В. Западные и русские традиции в понимании лжи: размышления российского психолога над исследованиями Пола Экмана: Послесловие к кн.: Экман, П. Психология лжи / В. В. Знаков. – СПб.: Питер, 2000. – С. 243–268.
4. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 520 с.
5. Кондратьева О. Н. Особенности концептуализации внутреннего мира человека [Электронный ресурс] / О. Н. Кондратьева // Вестник университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет. – 2008. – Режим доступа: <http://www.editorz.narod.ru>
6. Ленец А. В. Прагматика лжи / А. В. Ленец. – Ростов н/Д: ИПО ПИ ЮФУ, 2008. – 284 с.
7. Новицкая Т. А. Фразеологическая вербализация эмоциональных концептов / Т. А. Новицкая // Актуальные проблемы лингвистики и лингводидактики: теоретический и методологический аспекты: мат-ы. Междун. науч.-практ. конф.: в 2-х ч. – Благовещенск: изд-во БГПУ, 2007. – Ч. 2. – С. 92–95.
8. Панченко Н. Н. Средства объективации концепта «обман» (на материале русского и английского языков): автореф. дис. к. филол. наук: спец. 10.02.20 / Н. Н. Панченко. – Волгоград, 1999. – 24 с.
9. Попова З. Д. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики / З. Д. Попова, И. А. Стернин // К юбилею профессора С. Г. Воркачева: сб. статей. – Краснодар: Атриум, 2007. – С. 172–181.
10. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.19 / Г. Г. Слышкин. – Волгоград, 2004. – 177 с.
11. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
12. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 576 с.
13. Metzler-Philosophie-Lexikon: Begriffe und Definitionen 1990 / Hrsg. von P. Prechtl, F.-P. Burkard. – Stuttgart: Metzler, 1999. – 685 S. [MPL, 1993].

**К. филол. н., доц. Сибгаева Ф. Р.
Казанский федеральный университет, Российская Федерация
ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ЭМОЦИЙ И ЧУВСТВ ЧЕЛОВЕКА
ВО ФРАЗЕОЛОГИИ**

**К. філол. н., доц. Сибгаева Ф. Р.
Казанський федеральний університет, Російська Федерація
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ І ПОЧУТТІВ ЛЮДИНИ У ФРАЗЕОЛОГІЇ**

**Candidate of Science (Philology), docent F. R. Sibgaeva
Kazan' Federal University, Russian Federation
VERBALIZATION OF EMOTIONS AND FEELINGS
OF THE PERSON IN PHRASEOLOGY**

Фразеология является ценным материалом для исследования закономерностей актуализации «эмоциональной» концептуальной картины мира, созданной языком, потребностью детального анализа различий и сходств внутренних форм фразеологизмов, а также особенностей отражения эмоций во фразеологии. В данной статье рассматривается вербализация эмоций и чувств человека во фразеологии. Одно и то же чувство может реализоваться в различных эмоциях. Это обусловлено сложностью явлений многогранностью их связей друг с другом. В одном и том же чувстве нередко сливаются, объединяются, переходят друг в друга разные по знаку (положительные и отрицательные) эмоции.

Ключевые слова: фразеология, вербализация эмоций, вербализация чувств, лингво-креативное осмысление, антропоцентричность, лингвокультурология, психолингвистика, когнитивная лингвистика.

Фразеологія є цінним матеріалом у дослідженні закономірностей актуалізації «емоційної» концептуальної картини світу, створеної мовою, потребою у детальному аналізі відмінностей і подібностей внутрішніх форм фразеологізмів, а також особливостей відображення емоцій у фразеології. У даній статті розглядається вербалізація емоцій і почуттів людини у фразеології. Те саме відчуття може реалізуватися в різних емоціях. Це обумовлено складністю явищ, багатогранністю їх зв'язків один з одним. В тому самому почутті неодноразово зливаються, об'єднуються, переходять один в одне різні за знаком (позитивні й негативні) емоції.

Ключові слова: фразеологія, вербалізація емоцій, вербалізація почуттів, лінгвокреативне осмислення, антропоцентричність, лінгвокультурологія, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика.

Phraseology is a valuable material for the study of the regularities of the implementation of the «emotional» conceptual picture of the world created language. languages, the need for a detailed analysis of the differences and similarities of the inner forms of idioms, as well as peculiarities of reflection of emotions in phraseology. This article discusses the verbalization of emotions and feelings of the person in phraseology. One thing can be realized in different emotions. This is due to the complexity of the phenomena versatility their connections with each other. In the same sense often merge, combine, into each other's different in sign (positive and negative) emotions.

Keywords: phraseology, verbalization of emotions, verbalization feelings, lingvokreative understanding, antropocentrism, linguistics, psycholinguistics, cognitive linguistics.

В настоящее время формирование антропоцентрической парадигмы привело к повороту лингвистических изысканий в сторону человека. Все больший интерес вызывают не процессы, происходящие внутри языка, а процессы взаимосвязи языка и мышления, языка и культуры, языка и общества, языка и психологии. Изучение понятийных категорий проводится на стыке различных дисциплин: когнитивная лингвистика, этнолингвистика, лингвокультурология, психолингвистика.

Проблемы фразеологии нашли свое отражение в трудах Ю. А. Долгополова, В. М. Мокиенко, Д. О. Добровольского, Э. М. Солодухо, А. Д. Райхштейна, В. Н. Телия, З. З. Гатиатуллиной, Л. К. Байрамовой, А. В. Кунина, Е. Ф. Арсентьевой, Ю. Д. Апресяна, А. В. Артемовой, Г. З. Садыковой, Ф. С. Сафиуллиной, В. А. Мендельсон, Л. Т. Мифтахутдиновой, Р. Р. Закирова и другие.

Актуальность настоящего исследования определяется необходимостью изучения фразеологии в функционально-семантическом, лингвокультурном и лингвокогнитивном аспектах. Актуальность решаемых

проблем мотивируется и отсутствием описания специфики фразеологических единиц, выражающие положительные эмоции.

Фразеология является ценным материалом для исследования закономерностей актуализации «эмоциональной» концептуальной картины мира, созданной языком. Языковая, или «наизнак», картина мира свойственна обиходному сознанию человека и отражает обыденные знания в отличие от научной картины мира, где представлены энциклопедические знания. «Наивная» картина мира создается согласно антропоцентрическому принципу, который проявляется «в возможности мыслить явления природы или абстрактные понятия как «опредмеченные» константы, как лица или живые существа, обладающие антропоморфными, зооморфными и т. п. качественными, динамическими и ценностными свойствами» [3, с. 174].

Этот принцип является результатом действия тропов, в частности, метафоры, метонимии, наиболее продуктивных средств формирования вторичных наименований. В основе данных механизмов лежит принцип антропоцентричности, позволяющий человеку соизмерять универсум с понятными для его восприятия образами, символами, стереотипами. Такое лингвокреативное осмысление деятельности, то есть «совмещенное видение двух картин» [1, с. 101] связано с понятием образности из характерных тропов.

Видение мира через фразеологические образы является глубоко национальным и может рассматриваться как одна из характеристик специфики системы языка» [4, с. 50].

Фразеологическая образность осуществляется ассоциативным образом на основе реального или воображаемого сходства, подобия или на основе смежности. Семантическое отношение общности, которое соединяет прямой и переносный планы фразеологической семантики основывается на целостном прямом значении словесного комплекса, которое полностью входит в переносное значение и играет в нем второстепенную роль. Мыслительно — языковая деятельность человека осуществляется на основе

процессов метафоризации, метонимизации и других когнитивных механизмов. Обозначая, они создают языковую картину мира обозначаемого. Эта картина мира особенно живописна и национально – колоритна, когда на основе этих форм концептуализации формируются фразеологизмы [3, с. 204].

В настоящее время формирование антропоцентрической парадигмы привело к повороту лингвистических изысканий в сторону человека. Многие отечественные и зарубежные лингвисты, такие как Е. М. Верещагин, Д. О. Добровольский, В. Г. Костомаров, В. М. Мокиенко, А. М. Медерович, В. И. Телия, А. Д. Райхштейн, В. А. Маслова, В. В. Воробьев и другие ученые посвятили свои научные труды изучению данного направления. Все больше интерес вызывают не процессы, происходящие внутри языка, а процессы взаимосвязи языка и мышления, языка и культуры, языка и общества, языка и психологии. Изучение понятийных категорий проводится на стыке различных дисциплин: когнитивная лингвистика, этнолингвистика, лингвокультурология, психоллингвистика. Выбрав областью нашего исследования ФЕ, выражающих эмоции и чувства человека в двух языках – английском и русском, наша **задача** заключается в том, чтобы попытаться внести свою лепту в перемещении лингвистики к изучению феномена человека, точнее к самой непонятной сфере человека, эмоциям и чувствам, без наличия которых человек потерял бы право считаться человеком в полном смысле этого слова.

Каждый взрослый человек знает, что такое эмоции, так как неоднократно их испытывал с самого раннего детства. Однако когда просят описать какую-нибудь эмоцию, объяснить, что это такое, как правило, человек испытывает больше затруднения. Переживания, ощущения, сопровождающие эмоции, с трудом поддаются формальному описанию.

Несмотря на это, об эмоциях написано очень много как в художественной, так и в научной литературе, они вызывают интерес у филологов, философов, физиологов, психологов. В работах отечественных и зарубежных

авторов содержится систематический обзор эмоций. Однако до сих пор проблема эмоций остается загадочной и во многом неясной.

Роль эмоций в управлении поведением человека велика. Многие авторы, пишущие об эмоциях, отличают их мотивирующую роль, связывают эмоции с потребностями и их удовлетворением. Некоторые авторы отдают эмоциям приоритет в обыденной жизни человека. Так, А. М. Этткинд пишет: «...в обыденной жизни человека не столько рассуждает, сколько чувствует, и не столько объясняет, сколько оценивает. Собственно когнитивные процессы, свободные от эмоциональных компонентов, занимают в обыденной жизни скромное место. По-видимому, в реальных процессах деятельности и во вплетенных в нее механизмах межличностного восприятия и самовосприятия «холодные» попытки объяснения и понимания имеют меньшее значение, чем «горячие» акты оценок и переживаний. Когда же процессы когнитивного анализа и имеют место, то находятся под сильным и непрерывным влиянием эмоциональных факторов, вносящих свой вклад в их ход и результаты» [5].

Роль эмоций в жизни человека показана также на многочисленных сайтах Интернета, без которых в современном мире не обходится почти ни одно сообщение. Это так называемые супрасегментные средства выражения эмоций. Роль эмоций в жизни человека настолько велика, что даже в письменном варианте речи, когда нет возможности продемонстрировать свое отношение выражением лица, жестами или мимикой, например во время общения в Интернете, люди используют определенные значки (а их более ста), принятые для обозначения эмоций и чувств. Это всевозможные смайлики и т.п.

Однако вопрос «Что такое эмоция?» остается актуальным как для психологов, так и для физиологов. Вдобавок термины «аффект», «эмоция», «чувство» нередко используется как взаимозаменяемые, что отнюдь не добавляет ясности концепции аффектов. Нередко за чувства принимаются нравственные качества, самооценки, ощущения. К сожалению, в отечественной

психологии последнюю четверть века практически не обсуждаются теоретические вопросы, связанные с эмоциональной сферой человека.

Вслед за Е. П. Ильиным, нам представляется, что эмоциональная сфера личности – это многогранное образование, в которое, кроме эмоций, входят многие другие эмоциональные явления: Эмоциональный тон (удовольствие – отвращение), эмоциональные состояния, эмоциональные свойства личности, акцентуированная выраженность которых позволяет говорить об эмоциональных типах личности, эмоционально – устойчивые отношения (чувства), а каждое из них имеет достаточно отчетливые дифференцирующие признаки [2, с. 12].

Таким образом, эмоциональная сфера человека, которая явилась объектом нашего исследования в лице фразеологических единиц, выражающих положительные эмоции в английском и русском языках представляют собой более емкое понятие, включающее эмоции, чувства и некоторые эмоциональные явления.

Эмоция обычно понимается как переживание, душевное волнение, эмоция – это психофизиологический феномен. В психологии под эмоциями понимаются состояния, связанные оценкой значимости для индивида действующих из него факторов и выражающиеся, прежде всего, в форме непосредственных переживаний удовлетворения или неудовлетворения его актуальных потребностей. Они являются одним из главных регуляторов деятельности. Базовой формой эмоций выступает эмоциональный тон ощущений, представляющий собой генетически обусловленные переживания гедонического знака, сопровождающие жизненно важные впечатления, например, вкусовые, температурные, болевые. Другой формой эмоций является аффекты, представляющие очень сильные эмоциональные переживания, связанные с активным поведением по разрешению экстремальной ситуации, а под чувствами понимается – высший продукт развития эмоций человека, эмоциональные переживания человека, в которых отражается устойчивое отношение индивида к определенным предметам или процессам

окружающего мира, под настроениями – изменения общего эмоционального фона. Известно также, что одно и то же чувство может реализоваться в различных эмоциях. Это обусловлено сложностью явлений многогранностью их связей друг с другом. Например, чувство любви порождает спектр эмоций: радость, гнева, печали и т.д. В одном и том же чувстве нередко сливаются, объединяются, переходят друг в друга разные по знаку (положительные и отрицательные) эмоции. Этим объясняется такое свойство чувств, как двойственность (амбивалентность).

Соответственно, при рассмотрении ФЕ, обозначающих состояние человека, можно выделить следующие группы:

1) обозначающие физическое состояние человека: болезнь, усталость, голод, холод, опьянение: *суга баткан чеби кебек – выглядит как утонувший цыпленок, промокнуть; тире да сөяк – кожа да кости, очень худой; ялкынлы бит – иметь розы на щеках; румянец на лице и т.д.;*

2) обозначающие психологическое и моральное состояние человека: радость, печаль, любовь и др.: *авызы колагына кадар – рот до ушей; широко улыбаться; салкын тир бәреп чыгу – быть в холодном поту от страха; күз маңгайга менү – глаза полезли на лоб и т.д.*

Эмоции представляют собой субъективные отношения человека, которые выражаются в мимике, пантомимике, интонации и наконец, в собственно языковых средствах.

Литература

1. Гак Г. В. Языковые преобразования / Г. В. Гак. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 763 с.
2. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб., 2001. – 752 с.
3. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
4. Тиктинская Е. О. Национальное и типологически сходное в языковой образности (на материале глагольных фразеологизмов немецкого и английского языков): дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. О. Тиктинская. – М., 1993.
5. Эткинд А. М. Цветовой тест отношений и его применение в исследовании психики / А. М. Эткинд // Социально-психологические исследования в психологии. – Л., 1980. – С. 110–114.

УДК 811.11

**К. филол. н., доц. Тимралиева Ю. Г.
Санкт-Петербургский государственный экономический университет,
Российская Федерация
ФЕНОМЕН ОБЕЗЛИЧИВАНИЯ И ЕГО ЯЗЫКОВЫЕ
ЭКСПЛИКАЦИИ В ЛИРИКЕ НЕМЕЦКОГО ЭКСПРЕССИОНИЗМА**

**К. філол. н., доц. Тімралієва Ю. Г.
Санкт-Петербурзький державний економічний університет,
Російська Федерація
ФЕНОМЕН ЗНЕОСОБЛЕННЯ ТА ЙОГО МОВНІ ЕКСПЛІКАЦІЇ
У ЛІРИЦІ НІМЕЦЬКОГО ЕКСПРЕСІОНІЗМУ**

**Candidate of Science (Philology), docent J. G. Timralieva
St. Petersburg State University of Economics, Russian Federation
PHENOMEN OF DEPERSONALIZATION AND ITS LINGUISTIC
EXPLICATIONS IN THE LYRICS OF GERMAN EXPRESSIONISM**

В предлагаемой статье рассматриваются некоторые особенности лирики немецкого экспрессионизма – литературного течения начала XX века, оказавшего существенное влияние на дальнейшее развитие европейской литературы. Одной из ключевых тем экспрессионистской лирики становится урбанизация, одним из лейтмотивов – обезличивание, духовная деградация людей, включенных в массовый поток урбанизированной жизни. Эта идея находит непосредственное выражение во всей языковой структуре экспрессионистских текстов: как в семантике слов и смысловом наполнении образов, так и в грамматическом строе произведений.

Ключевые слова: экспрессионизм, эстетическая проблема, лейтмотив, обезличивание, анонимность, языковая структура, грамматическая форма, синекдоха.

У пропонованій статті розглядаються деякі особливості лірики німецького експресіонізму – літературної течії початку XX століття, який сприяв істотному впливу на подальший розвиток європейської літератури. Однією з ключових тем експресіоністської лірики стає урбанізація, одним із лейтмотивів – знеособлення, духовна деградація людей, включених в масовий потік урбанізованого життя. Ця ідея знаходить безпосереднє вираження в усій мовній структурі експресіоністських текстів: як у семантиці слів і смислового наповненні образів, так і в граматичному ладі творів.

Ключові слова: експресіонізм, естетична проблема, лейтмотив, знеособлення, анонімність, мовна структура, граматична форма, синекдоха.

This article analyses some characteristics of the lyrics of German expressionism, the literary trend which influenced on further development of the European literature. One of the key subjects of the expressionistic lyrics is urbanization, one of the leitmotivs is depriving of individuality, spiritual degradation of people, involved in the mass flow of urbanized life. This idea appears in all linguistic structure of expressionistic texts, both in semantics of the words and figures and in grammatical structure of the poems.

Keywords: expressionism, aesthetic problem, leitmotiv, depersonalization, anonymity, linguistic structure, grammatical form, synecdoche.

Экспрессионизм – одно из ключевых течений в немецкой литературе начала XX века – появился в эпоху «потрясений мирового масштаба» [1, с. 536]. Всплеск революционного движения, первая мировая война, резкое наступление цивилизации, урбанизация, экологическая катастрофа, кризис гуманистических идеалов – таков тот культурно-исторический контекст, в котором зародились философские взгляды, нравственные установки, эстетические пристрастия представителей данного течения, нашедшие самое непосредственное отражение в их текстах. Произведения экспрессионистов, их художественные принципы отличаются «редким соответствием нового направления характерным чертам той бурной эпохи» [там же].

Именно экспрессионисты наиболее выразительно реагируют на очевидные признаки глобального изменения жизненных стандартов, наиболее критично осваивают новую реальность – мир большого города, наполненного машинами, все более похожими на людей, и людьми, все более напоминающими винтики в составе огромного механизма.

Экспрессионисты протестуют против законов коммерциализованного мира и человека, созданного этим миром, вернее уничтоженного им. Потеря нравственных ориентиров, осознание несвободы, пустота и страх, одиночество

и отчужденность – из подобных ощущений возникают картины «распада и потери личности» [3, с. 10], включенной «в массовый поток урбанизированной жизни» [5, с. 22]. Обезличивание человека, его духовная смерть становится одним из ключевых лейтмотивов творчества экспрессионистов; проблема свободы личности – одной из главных эстетических проблем.

Все это находит непосредственное отражение в языке: как на лексическом, так и на грамматическом уровне. Слова *der Tod, die Toten, sterben*, а также композиты с первым компонентом *Todes-, Toten-, Sterbe-* становятся одними из самых частотных в поэтическом словаре экспрессионистов; мертвец, олицетворяющий собой обезличенного, лишённого духовного начала, забывшего об истинных ценностях человека эпохи власти денег – центральной фигурой экспрессионистских текстов.

Среди грамматических категорий имени существительного особую содержательность приобретают категории числа и определенности /неопределенности. В частности, весьма распространенной в лирике экспрессионизма становится форма множественного числа.

*Die ärmsten Frauen von Berlin/ dreizehn Kinder in anderthalb Zimmern,/
Huren, Gefangene, Ausgestoßene...* (Benn, «Saal der kreißenden Frauen»)

Эта форма присутствует уже в заголовках некоторых произведений: «*Die Irren*», «*Räuber*», «*Blinde Frauen*», «*Die Gefangenen*» (Heym); «*Die Verfluchten*», «*An die Verstummen*» (Trakl); «*Saal der kreißenden Frauen*» (Benn); «*Spaziergang der Sträflinge*» (Toller).

Соотношение форм единственного и множественного числа равняется примерно 1:1, в некоторых стихотворениях количество существительных в форме множественного числа численно превосходит количество существительных в форме единственного числа:

*Die Fischer kommen von dem ersten Fang./ Soldaten stehen vor den Fensterreihen/
An der Kaserne schon zu zweien zu dreien./ Sie sperren nackend*

eines Mädchens Gang.// Die Frauen plaudern zu den Nadeln Klang./ Die Kinder spielen wieder in dem Freien./ «Ein Storch, ein Storch.» Die Kinderstimmen schreien./ Und alle schauen nach den Vögeln lang.// Zwei Männer ziehen einen kleinen Wagen./ Sie machen vor dem letzten Hause halt./ Ein Sarg wird durch die stumme Tür getragen.// Still wird die Gasse. Es durchweht sie kalt./ Doch bald die Nadeln wieder klappernd jagen/ Und Kinderlärm wieder durch sie schallt.

(Heym, «Abende im Vorfrühling II»)

В данном случае в форме множественного числа выступают, прежде всего, существительные, обозначающие людей. Эти люди определяются не своими личностными характеристиками, но лишь принадлежностью к той или иной группе (возрастной, социальной и т. д.), предстают в контексте этой группы и воспринимаются соответственно как часть этой группы. Личность обезличивается; место героя занимает толпа. Популярными становятся и слова с «собирательной» семантикой: *Menschheit, Menschenströme, Menge, Gedränge, Menschenhaufen, Volk/Völker, Heer, Truppen, Koghorten, Schar, Herde*.

Вне коллектива существуют только люди, по тем или иным причинам (прежде всего, в силу своего психического или физического состояния) не вписавшиеся в коллектив, как, например, герой следующего стихотворения:

Die grauen Kiemen sind herabgelassen/ die Ohren weit und mühsam aufgesperrt;/ Aus Augen blöd auf ungeheure Massen/ von Welten starrend. Exkrement der Rassen.// Um ihn sie klappen mit den Tischgeräten,/ mit roten Tüchern reizen sie den Stier,/ Er aber sinkt und schwimmt, von hier/ entfernt auf blauen Tulpenbeeten.// Die Ampel ist vor seiner Nase aufgehängt;/ er rührt sie kaum die langen Affenarme,/ er brüllt im Lachen doch er scheint gedrängt/ zur Wehmut und zum allertiefsten Harme.// In Kirchen sind die roten Teppiche gehängt;/ Ein Priester, geil, will ihn mit Pinseln waschen./ da brennt der Wagen. Die Beamten haschen/ vor dem Altar ihn, wo die Kerzen schlendern.// Er stemmt die

*Arme gegen feste Riemen,/ die Ziemer knacken, hart sind Eisenstangen,/ und
Wände, die im Tanze ihn umsprangen,/ zerreißen die herabgelassenen Kiemen.//
Ein Kolibri sitzt zwitschernd auf dem Aas,/ die Zweige streicheln sorgsam seine
Beine,/ die aufgereckt wie Wegweiser aus seinem/ Bauche glotzen. Im blanken
Sonnenscheine.// Mistkäfer gröhlen tief in seinen Lenden;/ Die haben sich am
Eiter, warm, bezechet./ Ein Bauernkind wirft Steine nach den Enden/ seiner Ze-
hen. Auf ihn schießt ein Knecht.*

(Huelsenbeck, «Der Idiot»)

В данном стихотворении существительные также выступают преимущественно в форме множественного числа; среди них как предметы неживого мира – *Kirchen, Tischgeräte, Tücher, Teppiche, Kerzen, Wände*, так и существительные, так или иначе связанные с людьми – *Massen, Rassen, Beamte*. Существительные *Priester, Bauernkind, Knecht* хоть и стоят в форме единственного числа, но сопровождаются неопределенным артиклем, то есть представляют часть от множества. Таким образом, языковая оппозиция «единственное число – множественное число» (er – sie) задает оппозицию «герой – окружающий мир» (герой – толпа, герой – мир вещей).

Здесь же проявляется еще одна характерная тенденция экспрессионистской лирики – разложение целостной картины, разъятие ее на составные части, представление через эти части. В данном стихотворении восприятие героя происходит через существительные *Arme, Beine, Augen, Ohren, Zehe, Kiemen, Ziemer, Lenden* – при этом с появлением последних, а также краткого сравнения *Affenarme* герой не просто обезличивается, но и уподобляется животному.

В целом слова, обозначающие части человеческого тела/ человеческие органы, очень частотны в экспрессионистской лирике. Утрированная телесность, физиологичность становится одним из ведущих художественных приемов, подчеркивающим власть материального начала над духовным.

Существительные *Leib, Körper, Gesicht, Haar, Auge, Mund, Lippen, Stirn, Wange, Kinn, Brust, Herz, Schulter, Hände, Arme, Füße, Beine* и другие ко-чуют из стихотворения в стихотворение, становясь неотъемлемой частью экспрессионистских текстов. Редкое стихотворение экспрессионистской лирики обходится без лексических единиц данного семантического поля.

Mit einer Stirn, die Traum und Angst zerfraßen,/ Mit einem Körper, der verzweifelt hängt.../ – So läuft er durch die langen Großstadtstraßen. (Blass, «Der Nervenschwache»)

Stirne und Hände, von Gedanken blink,/ Schwimmen wie Sonnenlicht durch dunklen Wald. (Boldt, «Auf der Terrasse des Cafés Josty»)

Tausend Lippen wurden vom Fluchen blass/ Tausend Hände ballten sich wild im Hass. (Brecht, «Moderne Legende»)

Если в первом примере из подобных лексических единиц складывается образ отдельно взятого героя, то в последних примерах – образ безликой толпы, представляющей собой «тысячи рук» и «тысячи губ», растворившихся в потоке урбанизированной жизни.

Таким образом, в экспрессионистских текстах синекдоха становится излюбленным приемом представления героя, который воспринимается либо через свои части (*pars pro toto*) – как некий полупризрачный образ, либо через коллектив (*toto pro pars*) – как часть некой общей массы, толпы.

Особую роль в представлении героя эпохи – человека, лишённого всякого индивидуального начала, играют местоимения. Как уже подчеркивалось ранее, согласно эстетической концепции экспрессионизма личность поработается цивилизацией, подчиняется коллективу, обезличивается. А потому, хотя экспрессионисты и продолжают традиции романтиков, в их лирике задается система грамматических отношений, решительно невозможная для романтизма, где авторское «я» полностью поглощало действительность. Здесь местоимение первого лица единственного числа «*ich*» – редкость,

а если и встречается в произведениях экспрессионистов, то, как правило, не идентифицируется с образом автора [2, с. 59–60]. Оно лишено индивидуального начала, безлично, чуждо автору; нередко от первого лица о себе повествуют предметы неживого мира:

Ich, der brennende Wüstenwind... (Lasker-Schüler, «Weltschmerz»)

Ich bin der Wald voll Dunkelheit und Nässe. (Becher, «Der Wald»)

Ich lebe Tiertage. Ich bin eine Wasserstunde. (Benn, «Die Drohung»)

Ich bin in Wüsten eine große Stadt... (Heym, «Die Stadt der Qual»)

На месте «ich» гораздо чаще появляется анонимное, деперсонализованное «wir», представляющее собой множество «разделенных, отдаленных «я», неприкаянных, безродных, вечно ищущих и вечно изгоняемых» [4, с. 7], а то и вовсе мертвецов:

Wir aber, die, verrucht, zum Tode taugen... (Lichtenstein, «Nebel»)

Wir aber wagen näher nicht zu dringen. (Klemm, «Die Sprache»)

Wit, Tote, sammeln uns zur letzten Reise.../ Wir trohnen hoch auf kahlen Katafalken.../ Wir sind hinunter. Seht, wir sind nun tot. (Heym, «Die Morgue»)

Erstorbene ruhen wir unterm Holunderbusch... (Trakl, «Abendlied»)

Второе лицо почти отсутствует, будучи представленным лишь в некоторых произведениях любовной лирики (прежде всего у Тракля, Ласкер-Шулер), также в стихотворениях, где имеет место обращение к Богу, и, крайне редко, как обращение к читателю:

Da ich deine schmalen Hände nahm/ Schlugst du leise die runden Augen auf... (Trakl, «Abendlied»)

O Gott, schließ um mich deinen Mantel fest.../ Und wenn der letzte Mensch die Welt vergisst,/ Du mich nicht wieder aus der Allmacht lässt... (Lasker-Schüler, «Gebet»)

Mein einziger Wunsch ist, Dir, o Mensch, verwandt zu sein! (Werfel, «An den Leser»)

Традиционная романтическая схема «ich-du-wir» деформируется в «wir-sie». Первое лицо отодвигается на задний план, ключевым в лирике экспрессионизма становится третье лицо: прежде всего местоимение множественного числа – почти безличное «sie», а также анонимные «er», «sie». Кто скрывается за ними, зачастую становится понятным лишь из названия стихотворения, а порой эти герои так и остаются безликими [2, с. 61–62].

Am Abend trugen sie den Fremden in die Totenkammer... (Trakl, «Unterwegs»)

... wenn sie zur Hürde wanken,/ Sie fallen schwer in Schlaf... (Heym, «Russland»)

Sie schleppten ihre Zellen mit in stumpfen Augen... (Toller, «Spaziergang der Sträflinge»)

Er schwirrte durch der großen Städte Flucht. Das traf ihn schwer. (Becher, «Der Idiot»)

Широкоупотребительны в экспрессионистской лирике и неопределенно-личные местоимения «man», «alle», «jeder», «jemand», «irgendeiner», «einer».

... Sieht man sie verzaubert stehen... (Trakl, «Junge Magd»)

Man würfelt. Säuft. Man schwatzt von Zukunftsstaaten. (Lichtenstein, «Sommerfrische»)

Unsre Wände sind so dünn wie Haut,/ Dass ein jeder teilnimmt, wenn ich weine. (Wolfenstein, «Städter»)

Jemand steht ihm im Rücken/ Und er dreht sich nicht um... (Heym, «Die Silberringe»)

Nacht begann. Einer weinte im Dunkel... (Heym, «Die Seefahrer»)

Irgendeiner hatte ihm eine dunkellila Aster/ Zwischen die Zähne geklemmt. (Benn, «Kleine Aster»)

Нередко они образуют оппозицию к местоимениям первого лица:

Man hat uns belogen und betrogen... (Benn, «Der junge Hebbel»)

Man treibt sie ein, wie Schafe zu der Schur. (Heym, «Die Gefangenen I»)

Jemand hat uns gerufen, wir durften nicht warten... (Heym, «Die Irren»)

В данном случае можно говорить не только об обезличивании, но и о некоторой мистификации, демонизации субъектов реальной действительности. Аналогичный эффект достигается и при использовании отглагольных существительных типа *Gelaufe, Gelächter, Gekreisch, Gebrüll, Bewegung, Gedränge, Gang, Schrei*, довольно популярных в экспрессионистских текстах. Действие становится абсолютным, независимым от деятеля, а сам деятель (причина, первоисточник данного действия) – несущественным, неопределенным. То же самое происходит в случаях субстантивации прилагательного: в данном случае первичным, независимым от субъекта, самим субъектом становится признак/ состояние. Здесь абсолютным лидером является семантическая группа прилагательных, обозначающих цвет:

Schwarzblau der Alpen, und der kahlen Flur... (Heym, «Marengo»)

Ein reines Blau tritt aus verfallener Hülle... (Trakl, «Der Herbst des Einsamen»)

Die Hände bangen blass um krampfes Grauen... (Stramm, «Abendgang»)

Ein Rot schwärmt auf. (Benn, «Untergrundbahn»)

Ich will in das Grenzenlose/ Zu mir zurück,/ Schon blüht die Herbstzeitlose/ Meiner Seele... (Lasker-Schüler, «Weltflucht»)

Таким образом, идея обезличивания человека, его подавления миром вещей и машин/ коллективом находит непосредственное выражение во всей языковой структуре: как в семантике слов и смысловом наполнении образов, так и в грамматическом строе произведений.

В заключение стоит добавить, что безликими в произведениях экспрессионистов предстают не только люди, ставшие жертвами урбанизации,

но и сами города. Точные названия городов, улиц, площадей, прочих достопримечательностей обычно отсутствуют. Характерны названия произведений типа «Die Stadt der Qual», «Die Stadt in den Wolken» (Heym), «Vorstadt im Föhn» (Trakl), «Städter» (Wolfenstein), «Fabrikstrasse tags» (Zech), «Nachtcafé» (Benn). Даже если стихотворение посвящается какому-то конкретному месту, описание, как правило, достаточно анонимно. Образы городов столь же условны, как образы людей; они представляют собой некую обобщенную модель – модель мира, модель цивилизации.

Литература

1. Павлова Н. С. Экспрессионизм / Н. С. Павлова // История немецкой литературы: в 5 т. – М.: Наука, 1968. – Т. 4 (1848–1918). – С. 536–564.
2. Тимралиева Ю. Г. Поэтический язык лирики немецкого экспрессионизма: дисс. ... на соиск. ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю. Г. Тимралиева. – СПб., 2000. – 195 с.
3. Bekes P. Einleitung und Nachwort / P. Bekes // Gedichte des Expressionismus. – Stuttgart: Philipp Reclam, 1991. – P. 7–17.
4. Mautz K. Mythologie und Gesellschaft im Expressionismus. Die Dichtung Georg Heyms / K. Mautz. – Frankfurt-am-Main, Bonn, 1961. – 387 p.
5. Schneider K. L. Der bildhafte Ausdruck in den Dichtungen G. Heyms, G. Trakls und E. Stadlers / K. L. Schneider. – Heidelberg, 1961. – 184 p.

Хуторцова М. И.

**Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
«ЗАГАДОЧНАЯ РУССКАЯ ДУША» КАК НАЦИОНАЛЬНО-
КУЛЬТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА**

Хуторцова М. І.

**Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
«ЗАГАДКОВА РОСІЙСЬКА ДУША» ЯК НАЦІОНАЛЬНО-
КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ**

M. I. Hutortsova

**Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
«MYSTERIOUS RUSSIAN SOUL» AS A NATIONAL CULTURAL
COMPONENT LANGUAGE PICTURE OF PEACE**

В данной статье не только рассматривается и описывается национально-культурный компонент «загадочная русская душа», но анализируются понятия «русский менталитет», «национальный характер». Указанные конструкты являются не только и не столько объектами изучения лингвистики в целом, сколько этнолингвистики, лингвокультурологии. Анализ понятий «русский менталитет», «русский национальный характер» позволил наиболее полно раскрыть и описать концепт-конструкт «Загадочная русская душа». Для того чтобы прочитать глубинные смыслы и значения национально-культурного компонента «загадочная русская душа», необходимо было понять смыслы и значения таких ментальных фактов, как «вера в Бога и безверие», «война и мир», «храбрость и трусость», «ум и глупость», «преданность родине и предательство», «щедрость и жадность». Обязательно не упустив при этом и такие черты характера русского человека, как «легкомыслие и иллюзорная уверенность на будущее», которые выражены словами «авось», «небось», «как-нибудь». В статье также анализируется этимология понятия «русская душа». Иллюстративный материал представлен примерами из русской паремиологии (присловия и пословицы)

Ключевые слова: загадочная русская душа, менталитет, национальный характер, народ, пословицы, поговорки, термин, концепт, значение, смысл.

У даній статті не тільки розглядається і описується національно-культурний компонент «Загадкова російська душа», але аналізуються поняття «російський менталітет», «національний характер». Зазначені конструкти є не тільки і не стільки

об'єктами вивчення лінгвістики в цілому, скільки етнолінгвістики, лінгвокультурології. Аналіз понять «російський менталітет», «російський національний характер» дозволив в повній мірі розкрити і описати концепт-конструкт «Загадкова російська душа». Для того щоб прочитати глибинні змісти і значення національно-культурного компонента «загадкова російська душа», необхідно було зрозуміти змісти і значення таких ментальних фактів, як «віра в Бога і безвір'я», «війна і мир», «хоробрість і боягузтво», «розум і дурість», «відданість батьківщині і зрада», «щедрість і жадоба». Обов'язково не загубивши при цьому і такі риси характеру російської людини, як «легковажність і ілюзорна впевненість на майбутнє», яка виражена словами «авось», «мабуть», «як-небудь». У статті також аналізується етимологія поняття «російська душа». Ілюстративний матеріал подано прикладами з російської пареміології (прислів'я і прислів'я).

Ключові слова: загадкова російська душа, менталітет, національний характер, народ, прислів'я, приказки, термін, концепт, значення, зміст.

In the current article we not only describe the national-cultural component «Mysterious Russian soul», but also analyze the concepts «Russian mentality», «national character». Named constructs are studied by linguistics in general, and ethno linguistics, cultural linguistics in particular. The analyzing of the notions «Russian mentality», «Russian national character» allowed us describe in details the concept-construct «Mysterious Russian soul». In order to read deep meanings and notions of the national-cultural component «Mysterious Russian soul», we should understand the meanings and the notions of such mental facts as «faith in God and unbelief», «War and Peace», «courage and cowardice», «wits and stupidity», «self devotion to the motherland and betrayal», «generosity and greed». And obligatory not to miss such Russian people's character as «frivolous and illusory confidence in future», that is expressed by the words «maybe», «I suppose», «somehow». The article also examines the etymology of the notion «Russian soul». Illustrative material is presented by the examples of Russian paremiology (sayings and proverbs).

Keywords: mysterious Russian soul, the mentality, the national character of the people, proverbs, sayings, expression, concept, meaning, sense.

Проблема «загадочности души» не может утратить своей актуальности, поскольку народ, носитель этой самой души, является её частью и отражает всем своим существованием именно эту ментальность [2–5]. Объектом исследования данной статьи является русская пословица, предметом статьи

является анализ концепта-конструкта «Загадочная русская душа», который помогает нам обобщить и структурировать этнические особенности русского народа.

Как понять что такое «русская душа»? И почему «загадочная»? В нашем представлении, такой душой может обладать представитель того или иного народа, поскольку известно, что и «украинская душа» не лишена «загадочности». Но, поскольку речь о русской душе, будем описывать душу русского человека и русскую ментальность, понимая под последним совокупность мировоззренческих (идеологических, религиозных, этнических и т.д.) представлений, характерных для личности и народа в целом [17].

Цель данной статьи – описать национально-культурный компонент «Загадочная русская душа».

Задача – изучить и проанализировать компоненты структуры «Загадочная русская душа», а также ментальные поля этих компонентов.

Известно, что каждый человек вобрал в себя индивидуальные черты характера. Но, оказывается, что и в каждом из нас есть то, что объединяет и делает похожими друг на друга. В Книге жизни написано: **Человек – это единство души и тела** [1]. Одна из ключевых проблем истории человечества – проблема «определения взаимодействия души и тела». Мнение о том, что материально то, что относится к «телу», а все то, что наполняет тело, и есть душа, остаётся не только актуальным, но и дискуссионным [16].

Научная мысль (теологическая, лингвокультурологическая, этнокультурологическая и др.) всё ещё продолжает держать в поле зрения проблему души, поскольку она является не вычерпанной. «Душа» для русского человека – это не только «абстрактная субстанция», но и слово, которое характеризует и структурирует концепт. «Душа» в русской языковой картине – это «ментефакт», другими словами, суть сознания человека, вобравшие в себя знания, концепты и представления [22, с. 315–316].

Следует отметить, что, начиная со второй половины XX столетия, национально-психологическая специфика народов всё чаще исследуется

с помощью понятия «менталитет». Принято выделять 6 основных подходов к проблеме национального характера [6–8].

Это: 1) психологические особенности; 2) совокупность психологических качеств большинства членов нации; 3) тип личности нации (идеальный, образцовый; 4) типичные особенности поведения и мышления; 5) особый склад ума, национальной культуры; 6) совокупность ценностей, идеалов, убеждений [6–8].

Из изложенного выше следует, что сущность русского национального менталитета многогранна. Менталитет русских людей представляет собой сложное сочетание взаимосвязанных качеств. У истоков осмысления особенностей «загадочной русской души» стояли Владимир Мономах, Нил Сорский, Г. Сковорода, П. Чаадаев, А. Хомяков, Вл. Соловьев, Ф. Достоевский, мыслители конца XIX–XX веков. Классики русской культуры не только отмечали крайнюю противоречивость национального характера (Ф. М. Достоевский, Н. А. Бердяев, С. А. Аскольдов), но и описывали чувственно-созерцательное отношение к жизни русского человека (И. А. Ильин, Ф. М. Достоевский, А. С. Пушкин, Н. А. Бердяев). Безмерность национального характера и специфическое понимание свободы нашло отражение в творчестве как писателей, так и теоретиков русской культуры и ментальности (С. М. Соловьёв, А. К. Толстой, А. С. Пушкин, Н. О. Лосский, Г. Померанц) [4].

По мнению Н. А. Бердяева русский народ – является в высшей степени поляризованным народом, так как в нем совмещаются непримиримые противоположности. «В русской душе борются два начала: восточное и западное» [2, с. 55], т.е. значительную роль в становлении русского народа и его ментальных качеств сыграл фактор геополитического нахождения России среди других стран мира. «Противоречивость и сложность русской души может быть связаны с тем, что в России сталкиваются и приходят во взаимодействие два потока мировой истории, – Восток и Запад. Она есть

великий и цельный Востоко-Запад по замыслу Божьему...» [2, с. 56] По причине того, что земля, русская, была и есть под влиянием как Запада, так и Востока. Русский Бог – он нечто большее, чем просто вера, это безграничное доверие и уважение, которое объединяет страну, роднит всех и каждого. Русский человек свято верит в Бога, народ говорил так: *Жить – Богу служить; У Бога милости много; Не по нашим грехам Господь милостив; Даст Бог день, даст Бог и пищу; С Богом хоть за море, а без Бога ни до порога; Тот не унывает, кто на Бога уповает; Всё от Бога; Всяческое от Творца*. Но, делая что-то не угодное Богу, оправдывается: *Нет такого человека, чтоб век без греха прожил; Люди тёмные: не знаем, в чём грех, в чём спасенье*. Нравственным ориентиром для русского человека, по всей видимости, есть и остаётся то, что *Всякая неправда – грех*. Веротерпимость русских людей выражена конструктом: *Всяк по-своему Бога хвалит; Как ни молись, Бог всё услышит* [10].

Исторически контакты со своими западными и восточными соседями приобретали характер как мирного экономического, политического, культурного сотрудничества, так и острого военного противостояния. Равнинные места России были открыты и не защищены от нападения агрессивных соседей. Войны, которые велись на этой территории, носили в основном оборонительный характер. Война для русских людей была суровой необходимостью, поэтому Россия являлась своеобразной осаждённой крепостью. В таких условиях рождались и становились актуальными в устах народа такие присловья: *«Русский терпелив до зачина»; «Русский задора ждёт»*, возможно, отсюда и пословицы типа: *Задирка дерёт дырку; Задор прореху рвёт; Задор силы не спрашивает; Он в долгу не останется; За словом в карман не полезет; Он и отмолчится, так, словно отругает; Он и молчком ругнёт* [18]. Все эти предпосылки, думается, позволили Н. А. Бердяеву отстаивать идею о том, что в основу формирования русской души, легли противоборствующие начала. Если анализировать черты русского

национального характера, то, возможно, имеет смысл согласиться с Н. А. Бердяевым. Удивительным образом в русском человеке сочетаются такие качества, как «жестокость, склонность к насилию» // «доброта, человечность, мягкость»; «обрядоверие» // «искание правды»; «индивидуализм, обостренное сознание личности» // «безличный коллективизм»; «национализм, самохвальство» // «универсализм»; «искание Бога» // «воинствующее безбожие»; «смирение» // «наглость»; «рабство» // «бунт» [3, с. 72].

Принято считать, что русские отличаются особым свободолюбием, удалью, безудержной энергией и ленью, любовью к размаху, способностью к воодушевлению. Все эти качества и свойства имеют как преимущества, так и недостатки: они, в зависимости от условий своего проявления, выступают источником, как добродетелей, так и слабых черт русского народа.

Известно, что ещё Монтескье, описывая необъятные, безграничные, бесконечные русские просторы, сравнивал с русской душой, такой же необъятной и безграничной. Возможно, прав был писатель и философ, который писал о том, что в душе русского народа есть такая же необъятность, устремленность в бесконечность, как и в русской равнине. У русского народа огромная сила стихии [9, с. 416–417]. Противоположный взгляд на эту проблему можно прочесть у В. Г. Флоровского. Стихийный дух русского народа, деперсонализация, слабость духа, конформизм, мечтательный утопизм доминируют, по Флоровскому, из-за разобщённости и разрозненности русских земель [20].

Значительное влияние на формирование особенностей русского менталитета сыграл, конечно, фактор межэтнического смешения: русский народ представляет собой сложное полиэтническое природно-социальное образование, органически впитавшее в себя славянское, финно-угорское и тюркское влияние [3, с. 72].

Считается, что ментальное восприятие окружающего мира того или иного народа зависит от характера его жизненных устремлений. Принято

говорить о завоевательных и земледельческих народах. Первые отличаются жестокостью, презрением не только к побеждённому, но и ко всему чужому, вторые же, наоборот, ближе к общечеловеческим началам, чутки и восприимчивы, проявляю толерантность и братские чувства к представителям других племён и народов. К последним относят и представителей русской нации. Всемерная отзывчивость позволяет русскому человеку сопереживать другому и принимать его беды как свои [7, с. 123]. Славяне, и русские в том числе, отличаются милосердием, весёлым музыкальным нравом, любовью к свободе, гостеприимством до расточительности, послушностью и покорностью. По мнению одних исследователей, указанные качества способствовали, нередко в истории восточных славян, порабощению их со стороны более агрессивных народов [7, с. 124]. Однако именно фактор частых войн, порабощения и завоеваний развил храбрость и смелость русского народа. Смелость, храбрость, отвага – вот те качества, которыми характеризуются в пословицах и поговорках русские люди: *Смелость города берёт; Кто смел, тот и съел; Резвого жеребца и волк не берёт; Смелый приступ – половина победы; Без отваги нет и браги*. Нередко от русского человека можно услышать: *«Я не робкого десятка; Не на того наскочил; Двух смертей не бывать, а одной не миновать; Бояться смерти – на свете не жить»*. Данные паремии свидетельствуют о том, что народ, вобравший в себя эту мудрость, не боится смерти и готов умереть за правду и веру [11; 12].

Такое понятие, как «национальная стойкость русского народа», способно линейно развернуть смысл и значения национально-культурного компонента «загадочная русская душа». Столетия военных угроз, боевых успехов и поражений, нового собирания сил и нового военного напряжения закаляли в менталитете русского народа, данные ему от природы, выносливость, неприхотливость, стойкость, самоотверженность, готовность жертвовать личным благополучием во имя спасения отечества. Непростая

и противоречивая история военных сражений приучила русских не падать духом и не отчаиваться в самых безнадёжных ситуациях, при самых сокрушительных военных неудачах [6, с. 69]. «Русский ум» – конструкт, который прославляется в пословицах и поговорках: *Умную речь хорошо и слушать; Умная голова сто голов кормит, а худая и себя не прокормит; Не копьём побивают, а умом* [16]. Все эти паремии выражают отношение русского человека к разуму. Считается также, что русские люди относятся с пониманием, уважением к **чужим** и не противоречат их мнению. С сожалением относятся к **своим**, когда те демонстрируют слабость или недостаток ума.

Анализируя русскую ментальность и особенность русской «загадочной души», нельзя оставить без внимания и «русскую простоту», которая обнаруживает себя в образе простого национального героя Ивана-дурака.

Существуют разные толкования этимологии слова «дурак»... *Дурак* с латинского языка переводится как «твёрдый». Неудивительно при этом, что русские «дураковатого» человека, чтобы его не обидеть, но и при этом подчеркнуть его глупость, определяют «деревянным по пояс» или просто называют словом «дуб». Словом «*dura*», которое переводится как суровый, сильный, смелый, в древнем Риме называли амазонок. *Dura-femina* – женщины-воины, известные не только своей безрассудной смелостью в бою, но и презрительным отношением к мужчинам [18]. Имя «Дурак» встречается в церковных документах до XIV–XV веков. С XVII века оно начинает приобретать современное значение – глупый человек. Дурак – это самый младший – самый неопытный и несмышлёный, поэтому знаменитый *Иван-Дурак* из русских сказок вовсе не дурак, а просто младший из трёх сыновей. Допускаем, что смысл слова «дурак» искажен и что *Дурак* – ДУ – два и более, РА – сияние, знания, К – возвращение [5]. Знать, сиять в двух и более плоскостях одновременно, соединять все дорожки в одну и возвращаясь, приносить в систему некогда утраченные знания. Известно, что

Дурак – сказочный герой, вернувшийся от бога, побывавший у бога, потому так умен и удачлив. Со временем прихода христианства Иван-Дурак русских сказок приобрел негативный смысл.

Считается, что словом «дурак», славяне называли того, кто отличался великолепием ума, разумом, светлостью или общественным положением. То есть «Дважды похожий на бога РА». Наверно, поэтому в дальнейшем поступки народного героя Ивана-Дурака не подаются ни логике, ни объяснению. Но известно, что искренний, открытый к жизни и людям Иван-Дурак, способен горячо любить Родину, родных и близких людей [21].

Это качество высоко ценится в русском народе, поэтому: *Глупа та птица, которой свое гнездо не мило; С родной земли умри – не сходи* [13]. Любовь к родине включает в себя и чувство тоски по родине, когда русский человек оказывается вдали от неё: *Скучно Афонюшке на чужой сторонкушке; На чужой сторонкушке рад своей воронушке; Мила та сторона, где пупок резан; И кости по родине плачут; Родных нет, а по родимой сторонке сердце ноет* [13].

«Широта русской души» – конструкт, в котором, по все видимости, заложены истоки коллективного бессознательного. Верно подмечено, что «где-то в инстинктивно сокрытом слое души русский «знает», совершенно независимо от своего личного состояния, что он – богатый человек» [2, с. 60]. «Широта русской души» раскрывается в щедрости, доброжелательности, гостеприимстве [6, с. 72]. Поделиться последним, но *не ударить в грязь лицом* в порыве щедрости и размашистой безмерности свойственно русской натуре [6, с. 72]. Достаточно, думается, вчитаться в смысл русских пословиц, чтобы понять правдивость указанных выше положений: *Будь как у себя дома; Красному гостю – красное место; Гость на гостя – хозяину в радость; Не спрашивают: чей, да кто и откуда, а садись обедать; Про гостя хорошо, а про себя поплоше* [14]. Эти пословицы подтверждают о готовности

русского человека поделиться последним, отдать лучший кусок другу: *Рад не рад, а говори: милости просим!*» [14]. Думается, не ошибёмся, если отметим, что эти качества характеризуют славян вообще: встретить, накормить, да ещё и дать что-нибудь напоследок.

Русскому человеку свойственна расточительность: безрассудно растрачивает не только материальные богатства, которыми владеет, но и проявляет безумную расточительность к окружающему миру, природе: *«Бог дал, Бог взял»*. Поэтому «возникает в русской душе часто необоснованная беззаботность, легкомысленность и иллюзорная уверенность, которая может иметь дурные последствия и стать поистине опасной» [4]. Легкомыслие олицетворено в трёх русских словах, неизвестных в качестве национальных принципов какому-либо другому народу мира: «авось», «небось», «как-нибудь»: *Авось и рыбака толкает под бока; Авось живы будем, авось помрём; На авось мужик и хлеб сеет; Авось – великое слово; Либо пан либо пропал; Либо чужую шкуру добыть, либо свою отдать; Была не была; Либо полковник, либо покойник*. Русские люди любят рисковать, потому что уверены: *«Не проиграв не выиграешь»*; *«Попытка не пытка, а спрос не беда»*; *«На всякую беду страха не напасёшься»* [15].

Из изложенного выше можно сделать **вывод**, согласно которому ментальность русского народа формировалась и продолжает формироваться под влиянием социально-культурных факторов. Основа ментальности – это язык, вобравший в себя национально-культурные компоненты, среди которых одно из главных мест занимает конструкт «загадочная русская душа». «Загадочная русская душа» – многоуровневый, многокомпонентный глубинный амбивалентный концепт-конструкт, линейно разворачивающий смыслы и значения таких понятий, как «милосердие», «терпимость», «лебосольство», «щедрость», «расточительство», «беззаботность», «легкомысленность», «двойственность натуры», которые адекватно отражаются в языке и культуре народа.

Литература

1. Библия Онлайн [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bibleonline.ru>
2. Бердяев Н. А. Русская идея / Н. А. Бердяев. – М.: Сварог и К, 1997. – 324 с.
3. Бердяев Н. А. Самопознание / Н. А. Бердяев. – М.: Книга, 1991. – 353 с.
4. Русская душа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.talk.readmas.ru/filosofia/chto-takoe-russkaya-dusha.html>
5. Загадочная русская душа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nnm.ru/blogs/ariskveda/zagadochnaya-russkaya-dusha>
6. Зубкова Е. Ю. Ментальное измерение истории: поиски метода / Е. Ю. Зубкова, А. И. Куприянова // Вопросы истории. – 1995. – № 7. – С. 65–78.
7. Кон И. К проблеме национального характера / И. Кон // История и психология; под ред. Б. Поршнева и Л. Анциферовой. – М., 1971. – С. 122–158.
8. Моисеева Н. А. Менталитет и национальный характер / Н. А. Моисеева, В. И. Соколовикина // Социс. – 2003. – № 2. – С. 45–55.
9. Монтескье Ш. С. О духе законов / Ш. С. Монтескье // Избранные произведения. – М., 1955. – Т. 1. – С. 416–417.
10. Пословицы и поговорки о вере и Боге, о церкви и религии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.materinstvo.ru/art/1861/>
11. Пословицы и поговорки со словом «храбрость» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.x-vim.info/s_7adbbb55b.html
12. Пословицы и поговорки со словом «смелость» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.x-vim.info/s_7adbbb55b.html
13. Пословицы и поговорки со словом «родина» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pogovorki.net/cat15/>
14. Пословицы и поговорки о гостях и гостеприимстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – <http://www.aphorismlist.com/poslovica.php?page=gostil&tkposlovica=gosti>
15. Пословицы и поговорки «авось», «небось», «кабы» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.posloviz.ru/category/ob-avos-nebos-kaby-esli-by/>
16. Психологическая энциклопедия: Вопросы об отношении души и тела [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/enc_psychology/119/%D0%92%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81
17. Пушкирев Л. Н. Что такое менталитет?: Историогр. Заметки / Л. Н. Пушкирев // Отеч. история. – М., 1995. – № 3. – С. 158–166.
18. Словарь половиц и поговорок со словом «терпение» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.slovarick.ru/?s=%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5>
19. Словарь половиц и поговорок со словом «Ум» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.slovarick.ru/?s=%D1%83%D0%BC>
20. Флоровский В. Г. «Пути русского богословия» / В. Г. Флоровский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/berdyaev/florovsky.html>
22. Хуторцова М. И. «Присловья и пословицы как базовые ментефакты этноязыковой культуры» / М. И. Хуторцова // Наукові записки. Сер. «Філологічні науки» (Мовознавство). – Кировоград: РВВКДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 116. – С. 314–317.
23. Этимология словосочетания Иван-Дурак [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sprashivalka.com/q/439b3eac205a3acd7f8ed47bb78dd36e672359c6>
24. Этимологический словарь русского языка онлайн [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vasmer.slovaronline.com/%D0%94>

Д. філол. н., проф. Шепель Ю. О.

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара, Україна
КОГНІТИВНІ ТА ОЦІННІ ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУ «ІСТИНА»
(фрейм «суб'єкт шляху»)

Д. филол. н., проф. Шепель Ю. А.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина
КОГНИТИВНЫЕ И ОЦЕНОЧНЫЕ ОСОБЕННОСТИ
КОНЦЕПТА «ИСТИНА»
(фрейм «субъект пути»)

Doctor of Science (Philology), professor Yu. A. Shepel
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine
COGNITIVE AND EVALUATIVE FEATURES
OF THE CONCEPT «TRUE»
(frame «subject of the way»)

У статті висвітлено одну з моделей визначення простору як одного з основних проявів реальності, з яким стикається людина, як тільки вона починає усвідомлювати себе і пізнавати навколишній світ.

В якості об'єкта дослідження обрано когнітивні та оцінні особливості концепту «істина». Предметом опису став фрейм «суб'єкт шляху». Фундаментальному аналізу підлягає метафорична модель «Життя – це подорож». Автором визначається позитивна чи негативна оцінка аналізованих метафоричних образів.

Ключові слова: *концепт, метафора, оцінка, метафоричний образ, модель, простір, фрейм, конотація.*

В статье освещена одна из моделей определения пространства как одного из основных проявлений реальности, с которым сталкивается человек, как только он начинает осознавать себя и познавать окружающий мир.

В качестве объекта исследования выбраны когнитивные и оценочные особенности концепта «истина». Предметом описания стал фрейм «субъект пути». Фундаментальному анализу подлежит метафорическая модель «Жизнь – это путешествие». Автором определяется положительная или отрицательная оценка анализируемых метафорических образов.

Ключевые слова: концепт, метафора, оценка, метафорический образ, модель, пространство, фрейм, коннотация.

The article describes one of the models define the space as one of the main manifestations of the reality faced by the people as soon as it becomes aware of itself and learn about the world.

The object of the study selected cognitive and evaluative features of the concept of «truth». The subject was the description of the frame «subject of the way». Fundamental analysis to be metaphorical model «Life – a journey». The author is determined by the positive or negative evaluation of the analyzed metaphors.

Keywords: concept, metaphor, evaluation, metaphor, model, space frame, the connotation.

Актуальність теми. Визначальна риса сучасного мовознавства – зрушення парадигми його досліджень у бік функціонального, антропоцентричного, когнітивного бачення та розуміння мовних явищ (В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, А. Е. Левицький, М. М. Полюжин та ін.). Основним завданням такого підходу є розв’язання проблем вербалізації інформації у процесі пізнання оточуючого світу (М. Ф. Алефіренко, В. І. Карасик, А. М. Приходько, Р. Джекендофф), способів представлення мовних одиниць у людській свідомості та їхньої участі у забезпеченні акту комунікації (В. І. Карасик, В. З. Дем’янков, С. А. Жаботинська, Ю. О. Шепель та ін.).

Аналіз мови стає невід’ємним від розкриття закономірностей розумових процесів з розпредмечування, структурації та класифікації властивостей і функції речей, образи яких перехоплюються, зупиняються, фіксуються вербальними формами (В. І. Карасик, С. А. Аристов, І. П. Сусов, А. В. Кравченко, О. С. Кубрякова, М. Мерло-Понті, З. Д. Попова).

У руслі когнітивного підходу формується активне розуміння, що саме мова забезпечує найкращий доступ до внутрішнього світу людини, до структур її досвіду, які не спостерігаються безпосередньо [2]. Наші уявлення про навколишню дійсність об’єктивуються у мові та створюють базу для аналізу тих процесів, що мають місце у людській свідомості та мисленні

(М. М. Полюжин, О. О. Потебня, Н. В. Хомський, R. A. Hudson, R. Jackendoff). Отже, дослідження мовних одиниць ставить за мету аналіз тих ментальних репрезентацій знання, які корелюють з ними на рівні свідомості.

Основна мета даної статті – описати одну з моделей визначення простору як одного з основних проявів реальності, з яким стикається людина, як тільки вона починає усвідомлювати себе і пізнавати навколишній світ.

Об'єктом дослідження у статті є когнітивні та оцінні особливості концепту «істина».

Предметом опису виявляється фрейм «суб'єкт шляху».

У мовознавстві існує кілька гіпотез про первообрази концепту «truth». Концепт «truth» належить в найдавніших пам'ятках до сфери релігії та права. Дослідження, які проведені на основі давньогерманських мов, свідчать про нерозривний зв'язок семантичних мотивувань істини з юридичною сферою. У міфопоетичних традиціях право розуміється більш широко, ніж сучасна категорія: воно включає представлення і про закон, і про мораль. Право і мораль набували значення універсальних регуляторів соціальних відносин, причому в більшості випадків вони збігалися, оскільки правові норми спиралися не тільки на систему покарань, але представляли собою імперативи, які мають також моральний і релігійний зміст. Право – це і соціальний інститут, і втілення справедливості, правди. Оскільки джерелом права вважався Бог, право не могло бути несправедливим чи поганим, воно є добром по своїй суті. Невід'ємною ознакою права була його старовина. Право не могло бути нововведенням – воно існує одвіку. Воно незмінно, статично. Право і справедливість були встановлені при першотворенні, в період, якому передував хаос, тому вони не створюються щоразу, їх потрібно знайти (to rihte findan).

Метафорична модель «Життя – це подорож», що відображає існуючий у свідомості носіїв мови взаємозв'язок між понятійними сферами, при якому система фреймів (слотів, концептів) однієї сфери (сфери-джерела),

служить основою для моделювання понятійної системи іншої сфери (сфери-мішені), ґрунтується на схемі шляху, тобто однією з основних кінетичних схем, що зумовлює продуктивність даної моделі в різних лінгвокультурних спільнотах. Це дозволяє сказати, що дана модель є базовою.

У мовній свідомості особистості категорія руху представлена як досить дієвий інструментарій, без використання якого пізнання цілого ряду об'єктів дійсності фактично утруднене або взагалі неможливо. До числа таких об'єктів відноситься концепт «truth», моделювання якого в термінах шляху і пошуку виявляється вельми продуктивним способом освоєння даного поняття. Шлях до істини осмислюється як духовна, внутрішня подорож, пор.: *Awakening the heart is a Spiritual Pathway, which leads us to «that truth which is beyond all understanding. How do we make this inner journey?»* (Edward McLean. Truth : The Key to Integrity : A Spiritual Journey.)

В якості фреймів даної моделі можна виділити наступні складові: шлях прямування (ділянка простору, у якому відбувається переміщення, тобто види і деталі шляху), перебування в дорозі (процес цілеспрямованого переміщення з однієї точки простору до іншої, тобто місце відправлення та призначення, перешкода, маршрут, види транспорту, характер переміщення) і суб'єкт шляху (особа / об'єкт, що здійснює переміщення), напрямок руху, темп руху, характер руху.

Дана модель використовує мовні засоби, що належать до складових концепту «подорож» і виражають різні аспекти шляху до істини, які впливають і на оцінку даного морально-етичного феномена. Розглянемо модель «суб'єкт шляху» більш докладно.

Усвідомлювана *truth* «приходить в голову, з'являється, прибуває, виходить назовні», пор.: *While he trampled his ideas upon her soul, the truth came out for him.* (Lawrence. Sons and lovers). *The truth of this appear.* (Shakespeare. The true tragedy of Richard Duke of York).

Для *truth* характерна ознака «повернення», пор.: *Truth returned from the banishment.* (Coleridge).

Фізична природа простору впливає на оцінку, закладену в метафорі шляху. У разі коли *truth* осмислюється як суб'єкт шляху, оцінка визначається у такий спосіб: прихід «truth», особливо вчасно – «добре», із запізненням – «погано»: *The truth came to him at last.* (Maugham. Of human bondage); *A kind of flattery that's hardly fair is used until the truth arrives too late.* (Byron. Don Juan).

Truth входить у відкритий розум: *His mind had been opened to the truth of the Christian faith by the argument of Bradamante, and he had resolved to leave the party.* (Bulfinch's Mythology: legends of Charlemagne, or, Romance of the middle ages).

Так само *truth* описується ознакою «залишення», яка носить негативну конотацію, і це означає, що *truth* сприймається як цінність, тому саме її відсутність маркована негативно: *The Truth of our life never leave us.* (Thackeray. The great hoggarty Diamond); *Since Faith is dead, and truth away from you is fled.* (Wyatt).

Поява *truth* визначається положенням «бути перед кимось/чимось»: *Insinuating even more than the truth against him.* (Anna Bronte. The tenant of Wildfell Hall); *Truth had come naked and sabre-like against my heart.* (Keats. Sleep and poetry).

Також *truth* може існувати «зовні» і «всюди»: *Truth, that is only outside and «about».* (James. Essays in radical empiricism).

Різносторонній рух *truth* не хаотичний. Він організований, але непередбачуваний, що підкреслює вольовий характер самої *truth*. Так, скажімо, вона рухається по лабіринтах: *Labyrinth of Truth.* (Coleridge).

Отож можна сподіватися, що абстрактні поняття існують у свідомості носіїв мови у вигляді геометричних картин. Так, «еволюція концептуальних структур змушує звертатися до все більш витончених геометричних моделей» [4, с. 251]. Однак у цьому випадку спостерігається радше негативна конотація. Тому що в англійській мові просторовому параметрові

«прямо» притаманна оцінка «добре», яка має етимологічне коріння. Семантичний перехід «прямий» > «правильний» має численні паралелі: Авеста. *rasta-*, лат. *rectus*. За визначенням Л. В. Щерби, «прямою ми називаємо в побуті лінію, яка не ухиляється ані вправо, ані вліво (а також ані вгору, ані вниз)» [5, с. 100]. Отак, природне уявлення про пряму зв'язується з її правильністю, вірністю, тобто відповідністю на прямому погляді спостерігача.

«Truth» властива ознака «пошук», що має позитивну конотацію: *But those were old days, and now every little ray came and went as it would; telling the plain, bare, searching truth.* (Dickens. Barnaby Rudge).

Truth може займати ту чи іншу «частину простору (бік)»: *The truth on our side.* (Shakespeare. The true tragedy of Richard Duke of York); *Truth and honour... bound them to the exiled king's side.* (Thackeray. The great hoggarty Diamond).

У цих випадках спостерігається оцінка «близько до себе», «близько до короля» – добре. У зв'язку з цим О. П. Єрмакова відзначає, що однією з обставин, які визначають оцінку в метафоричних назвах просторових об'єктів, розташованих на площині по горизонталі є «розташування по відношенню до того, що осмислюється як певний центр – в історичних процесах, у розвитку громадської думки, економіки, політики і т. ін.: близькість до центру – «добре», віддаленість – «погано». Пор: *узбіччя, задвірки, периферія громадської думки...*» [1, с. 294–295]. Сама людина у своєму світовідчутті уявляє себе як центр світу, так само як і король, який теж асоціюється з центром країни, держави. Центр має певні переваги, що зумовлюють позитивне ставлення до нього: а) соціальна значущість (центр як місце, відмінне життєвою силою, активністю з частим впливом на загальне життя населення), б) фізична значимість (перебування в центрі ваги необхідне для збереження рівноваги), в) перцептивна значимість (центр помітніше за інші частини), г) психологічна значимість (центр дає психологічну стабільність: порушення рівноваги в предметах часто викликає незадоволення, роздратованість, нестабільність).

У *truth* можлива ознака «каузативний рух в сторони», пор.: *Spread the truth from pole to pole.* (Addison); *I am ashamed to say that the major stretched the truth so far...* (Thackeray. The great hoggarty Diamond).

З іншого боку «truth» не тільки сама поширюється, бо існує велика кількість шляхів, що ведуть до неї, тобто даний концепт може виступати метафорично як відправною, так і кінцевою точкою шляху та розповсюдження, пор.: *I have confessed myself a temerarious theologian, and in that passage from boyhood to manhood I ranged widely in my search for some permanently satisfying Truth. That, too, ceased after a time to be urgently interesting.* (H. G. Wells. The New Machiavelli).

Фрейм «шлях прямування». Концепт «truth» представлений як шлях – місце для переміщення, пересування в просторі самостійно рухомих об'єктів. Вибір правди припускає пошук дороги, якою людина повинна слідувати по життю. Шлях «truth» в англійській мові представлений словосполученнями *track of truth*, *way of truth*, *path of truth*, *road of truth*, пор.: *Now put us on the track of truth.* (James. Essays in radical empiricism); *The path of the truth towards the whole truth about one's self is, after all, the road of the comprehensive truth through faith and reason...* (Anton Carpinski. Recognition and the horizons of truth).

Шлях *truth* починається з відкриттів, віри, з нового погляду на звичне: *The discovery of its genuine habitat and vocation, the escape from falsehoods into what for him were ways of truth.* (James. Varieties of religious experience), розвивається шляхом совісті, а досягається за допомогою союзу віри і розуму: *Developed within the horizon of personal self-conscience, the way to the self – recognizing truth and recognition of others implies the constant meeting between faith and reason, because, as we read in the first lines of the Encyclical Letter Fides et ratio, «faith and reason are similar to two wings by means of which the human soul soars to the contemplation of truth.* (Anton Carpinski. Recognition and the horizons of truth). На шляху «truth» є маяки, які свідчать

про правильність вибору напрямку. *How then can we draw the portrait of an elite, of a being with such strong morals as to have truth as the base of his life, his way of thinking, of his actions in his private and public life, and morals as a lighthouse for his journey.* (Wilhelm Dancă. Man between Truth of Faith and Truth of Reason).

У наведених вище прикладах метафоричного подання «truth» як шляху, оцінка даного концепту є позитивною, адже «truth» асоціюється з Богом, Всевишнім, і тому шлях правди – це шлях до Нього, і саме такою дорогою повинна йти людина по життю. Отож дане метафоричне уявлення «truth» в кінцевому підсумку має Божественну причетність. Тому, якщо розглядати «Істину» як кластерний концепт, то саме релігійне начало слугує джерелом і першоосновою метафоризації Істини в образах простору та шляху. Тому наближення до істини і поширення її у світі є наближенням до Бога, а поширення Божественного серед людей зумовлює позитивну оцінку в даних образах, оскільки шлях Істини – це дорога до Бога, до втілення добра і всього найкращого і сутнісного на землі.

Фрейм «мета шляху». У творах часто зустрічається метафоричне уявлення Truth як предмета пошуку. пор.:

- *I have confessed myself a temerarious theologian, and in that passage from boyhood to manhood I ranged widely in my search for some permanently satisfying Truth.* (Wells. The new Machiavelli).

У цих випадках позитивна оцінка концепту «truth» виражається імпліцитно, бо людина присвячує свій час і сили на пошук чогось цінного і життєво важливого. Цілеспрямований рух передається дієсловами gain, fervour, в яких підкреслюються зусилля і бажання долати перешкоди на шляху до «truth», від чого вона стає ще більш цінним та її позитивна оцінка посилюється. *Better position for gaining truth.* (James. Varieties of religious experience); а також дієсловом seek out / for: *To seek out the truth in the passions.* (Coleridge); *Truth is keengly sought for.* (Wordsworth).

Шлях до «truth» долається з різною швидкістю – «в середньому темпі», кроками: *Renunciation and despair of it are our first step in the direction of the truth.* (James. *Varieties of religious experience*), або «швидко» (*There is driving towards truth in all books.* (Shaw). Спосіб досягнення написаної «truth» – направити перо убік «truth»: *Write his history, to flatter not man, but to guide our pen throughout by the direction of truth.* (Fielding). Оцінка в цих випадках проявляється наступним чином «добре» – «швидко». Швидкий рух до мети асоціюється з результативністю якоїсь справи, економією часу, а отже має позитивну конотацію.

В англійській мові суб'єкт пошуку фіксується як *finder of truth* та *seeker of truth*: *In reality I'm inclined to suspect, that all these several finders of truth are the very identical men who are by others called the finders.* (Fielding). Існують також професійні шукачі правди. Знайти truth можна в книгах, в розумі, в серці. *I have sought truth in books as I have sought gold in alchemy.* (Hawthorne. *The scarlet letter*); *Where is the love, beauty and truth we seek, but in our mind.* (Shelly). Оцінка суб'єкта пошуку позитивна, що пояснюється сприйняттям «truth» як цінності. Отже ті люди, які її шукають, тим більш професійно високо оцінюються, так як присвячують свій час і зусилля на богоугодну справу.

В опозиції «близько-далеко» позитивну конотацію містить категорія близькості до «truth» *Being so near the truth as I will make them.* /Shakespeare. *Cymbeline*/. *That my smattering of knowledge should enable me to short-cut my way to truth is most reassuring.* (Jack London. *Martin Eden*).

Близькість до «truth» здійснюється за допомогою «наближення» до неї: *It was not easy to come at the truth about it.* (Morris. *News from nowhere*); *Come go along and see the truth hereof. Come up to the truth. His disposition would have gone to the truth.* (Shakespeare); «дотик»: *Nobody can say different of me, if they keep to the truth.* (Eliot).

Близькість до «truth» може бути виражена також просторовим прийменником *with*: *The right and the truth are with you...* (Collins. *The woman in*

white). Близькість до правди і перебування з нею асоціюються з належною поведінкою. Звідси позитивна конотація.

Положення «truth» позаду означає, що для неї існує ризик заблукати, звідси співвіднесеність місця позаду і негативної оцінки: *Find that light-footed Fancy leaves Truth far behind, or at least, like Hippomenes, turns her astray by the golden illusions.* (Bulfinch. Bulfinch's Mythology: the age of fable, or, Stories of gods and heroes).

Отже визначені образи в більшості випадків мають позитивну оцінку, тому що визначальними оцінки виявляються такі ознаки простору, як відкритість, відсутність кордонів (оцінка «+»), обмеженість (оцінка «-»).

Література

1. Ермакова О. П. Пространственные метафоры в русском языке / О. П. Ермакова // Логический анализ языка. Языки пространств; отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 289–299.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 447 с.
3. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 520 с.
4. Проскуряков М. Р. Концептуальная структура текста / М. Р. Проскуряков. – СПб.: Гнозис, 2000. – 256 с.
5. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С. 290–297.

РЕЦЕНЗИЯ
НА УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ
«СИСТЕМА РАБОТЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ
ПРОИЗНОСИТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ АНГЛИЙСКОЙ РЕЧИ
В УСЛОВИЯХ РУССКО-УКРАИНСКОГО БИЛИНГВИЗМА»
АВТОРОВ: ДЕВЛЕТОВ Р. Р., ШЕРЕМЕТ О. В.
(Симферополь, 2012. – 231 с.)

За годы независимости Украины сформировано законодательное поле сферы образования, разработана нормативно-правовая база для развития национальной системы образования, основанной на принципах гуманизма, демократии, национального сознания, взаимоуважения между нациями и народами.

Ученики национальных сообществ сегодня изучают не только русский язык, но и те языки, которых в предыдущие десятилетия не были или почти не были включены в процесс образования в школах Украины (болгарский, новогреческий, крымскотатарский, польский, иврит и т.д.). Расширение круга языков и усиление методической и дидактической базы преподавания языков, которые изучаются в школе, сегодня имеет значение не только с позиции учета интересов национальных меньшинств, но и всего украинского общества.

Рецензируемое учебно-методическое пособие представляет собой значительный лингводидактический вклад в процесс подготовки будущих учителей английского языка в начальных классах.

Осуществление работы по формированию произносительных навыков английской речи учащихся в условиях сложившегося русско-украинского двуязычия провоцирует интерференционные явления.

Рецензируемое учебно-методическое пособие направлено на предупреждение этих явлений и облегчение процесса усвоения орфоэпических норм неродственного языка.

Лингвистическая ценность предлагаемого пособия, на мой взгляд, заключается в том, что синхронно изучаемые языки используются авторами в качестве инструмента познания и овладения учебным предметом (английским языком).

Методическая ценность и новизна предлагаемого пособия видится в непосредственном выполнении предложенной авторами системы сопоставительных подготовительных, тренировочных и контрольных упражнений становится возможным формирование прочных акустико-артикуляционных компетентностей учащихся.

Инновационным в предложенной работе выступают разработанные авторами би- и трилингвальные сопоставительные таблицы в учебных целях, содержащие фонетические и артикуляционные характеристики звуков английского, русского и украинского языков.

Считаю необходимым отметить, что весьма целесообразным является предложенный алгоритм работы со схемами сагиттальных разрезов органов речевого аппарата,

участвующих в образовании соизучаемых звуков, что существенно облегчает процесс восприятия и осознания учащимися сходств и различий орфоэпических систем контактирующих языков.

Авторами пособия показано, что технология обучения является новым направлением развития дидактики языка, которая исследует учебные формы, методы и средства в их системном сочетании. Авторами выстроена классификация общих и инновационных технологий обучения языку, начиная с начальных классов. В предлагаемом пособии прослеживается мысль, что дополнение дидактической системы принципами демократизации и гуманизации образования предопределяет существенные изменения в определении целей, структуры, содержания, форм и методов обучения и применении личностно-ориентированного и компетентностного подходов.

Преимущества предлагаемого пособия видится также и в том, что в нём четко структурирована подача языкового и речевого материала. Фонетические, лексические, синтаксические единицы, используемые в упражнениях, отобраны с учетом принципа минимизации содержания языкового обучения и соответствуют особенностям восприятия и познавательным возможностям начинающих изучать английский язык.

Рецензируемое пособие является эффективным средством формирования лингвистической, социокультурной и общеобразовательной компетенций младших школьников.

Тем не менее, в рецензируемом пособии отмечены определенные недочеты. Так, встречаются грамматические и технические ошибки, в транскрипции некоторых слов неверно подана долгота / краткость английских гласных звуков. Однако это никак не снижает ценности предлагаемого авторами материала.

На мой взгляд, учет и устранение этих не столь важных для всего содержания пособия недостатков существенно повысит качество содержания предлагаемого пособия, которое, подчеркну еще раз, учитывая специфику изучения английского языка в условиях русско-украинского двуязычия, без сомнения послужит эффективным средством формирования и развития мультилингвальной языковой и речевой личности.

Рецензируемое пособие может быть полезно учителям-языковедам, студентам педагогических и филологических факультетов, репетиторам, а также родителям учащихся.

Считаю, что предлагаемое авторами пособие может быть рекомендовано к широкому применению в педагогической практике, принося тем самым неоценимую помощь учителям начальных классов в деле формирования и воспитания коммуникативной межкультурной компетентности младших школьников.

*Ю. А. Шепель, доктор филологических наук, профессор,
заведующий кафедрой перевода
и лингвистической подготовки иностранцев
Днепропетровского национального
университета имени О. Гончара*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абдуллїна Лілія Рафаїловна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології Казанського (Приволзького) Федерального університету (Російська Федерація).

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвопрагматика, фреймова семантика, порівняльні дослідження різноструктурних мов, лінгвокультурологія.

Агєєва Анастасія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології Казанського (Приволзького) федерального університету (Російська Федерація).

Наукові інтереси: сучасна і діяхронічна контактологія різноструктурних мов, історична лексикологія, французько-російські мовні контакти.

Амічба Дімона Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Наукові інтереси: загальне мовознавство, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, історія перекладу.

Вакулик Ірина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української, англійської та латинської мов імені М. Драй-Хмари Природничо-гуманітарного ННІ Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: сучасна філологічна освіта і проблеми лінгводидактики, професійно-орієнтоване навчання та викладання латини у нефілологічних вузах, проблеми інтерпретації художнього тексту, теорія формування сучасної наукової картини світу.

Вотінцева Марина Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, проблеми лексикографії, омонімії.

Гурко Олена Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Наукові інтереси: лексикологія, термінологія.

Державецька Ірина Олександрівна – аспірант кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Наукові інтереси: глуттонічний дискурс, переклад реалій, безеквівалентний переклад.

Козирєва Наталія Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, методика викладання, стилістика, культура мови.

Колпакова Галина Юріївна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри англійської філології Львівського національного університету імені І. Франка.

Наукові інтереси: когнітивна та корпусна лінгвістика.

Коляда Наталія Олександрівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри німецької мови Південного Федерального університету (Російська Федерація).

Наукові інтереси: проблеми перекладу художньої та наукової літератури, проблема розуміння в процесі перекладу, проблеми філологічної та філософської герменевтики, міжкультурної комунікації, методики викладання іноземних мов.

Корягіна Альона Юріївна – здобувач кафедри соціолінгвістики ТНУ імені В. І. Вернадського; викладач англійської та німецької мови МНУ імені В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: німецька розмовна мова, фонетика розмовного мовлення, соціофонетика, фоностилістика.

Навчук Галина Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету.

Наукові інтереси: українознавство, лінгвокраєзнавство, проблеми впорядкування української медичної термінології, культура мовлення фахівця-медика, національно-мовне виховання у ВНЗ.

Нижегородцев Роберт Михайлович – доктор економічних наук, завідувач лабораторії економічної динаміки та управління інноваціями Інституту проблем управління РАН (Російська Федерація).

Наукові інтереси: макроекономіка, психолінгвістика, соціофілософія, педагогіка вищої школи, математика (теорія екстремальних задач).

Панченко Олена Іванівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Наукові інтереси: перекладознавство, синтаксис, теорія тексту, міжмовна комунікація, історія англійської мови.

Петриченко Ірина Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Наукові інтереси: малий синтаксис, методика викладання російської мови як іноземної.

Радищева Вікторія Олегівна – аспірант кафедри німецької філології факультету лінгвістики і словесності Південного федерального університету, викладач кафедри іноземних мов Ростовського філіалу Російської митної академії.

Наукові інтереси: актуальні проблеми сучасної лінгвістики, теоретичні аспекти лінгвокультурології та німецької етно-лінгвокультури.

Сібгаєва Фируза Рамзеловна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загальної лінгвістики, лінгвокультурології та перекладознавства Інституту філології та мистецтв Казанського федерального університету (Російська Федерація).

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, концептологія, лінгво-фольклористика, лексикологія, фразеологія, когнітивна лінгвістика, основи філології, перекладознавство, практичне мовлення татарської мови, базова татарська мова.

Тімралієва Юлія Геннадіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та скандинавських мов і перекладу Санкт-Петербурзького державного економічного університету (Російська Федерація).

Наукові інтереси: лінгвістика, міжкультурна комунікація, методика викладання іноземних мов.

Усаченко Ірина Валеріївна – викладач кафедри перекладознавства Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, здобувач кафедри теорії мови і літератури Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, соціофонетика, дослідження білінгвізму.

Хуторцова Маргарита Ігорівна – аспірантка кафедри перекладу і лінгвістичної підготовки іноземців факультету української та іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, етнічна лінгвістика, пошук національно-культурних компонентів та їх аналіз.

Шепель Юрій Олександрович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара; провідний науковий співробітник, науковий керівник Науково-дослідної лабораторії українського фольклору, говору та літератури Нижньої Наддніпрянщини факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара; професор кафедри англійської філології Горлівського педагогічного інституту іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: дериватологія, структурна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, питання міжмовної комунікації, перекладознавство, історія світової культури, історія літератури.

Шкурко Олена Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Наукові інтереси: стилістика, риторика, синтаксис, міжмовна комунікація, культура мовлення.

Шутак Лариса Богданівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету.

Наукові інтереси: українознавство, лінгвокраєзнавство, проблеми впорядкування української медичної термінології, культура мовлення фахівця-медика, національно-мовне виховання у ВНЗ.

ЗМІСТ

ЛІНГВІСТИКА

Вотінцева М. Л. Прийоми перекладу етикетних формул (на матеріалі романів Джейн Остін).....	3
Гурко О. В. Іншомовні слова у засобах масової інформації.....	9
Державецкая И. А. Глуттоническая лексика в системе английского языка.....	18
Козырева Н. Ю. Некоторые способы создания положительного мотивационного настроения у студентов-иностранцев в обучении РКИ.....	26
Колпакова Г. Ю. Традиції дослідження аспектуальних властивостей сталих дієслівно-іменникових словосполучень	34
Корягіна А. Ю. Типи підсистем німецької розмовної мови.....	46
Панченко О. І. Вплив синтаксичної функції на морфологічні особливості англійського займенника	54
Петриченко И. Б. К вопросу о проблеме функционирования и адаптации иноязычной лексики в русском языке.....	61
Сибгаева Ф. Р. Образность и безобразность как один из аспектов осложненной асимметрии в татарской фразеологии	67
Усаченко І. В. До питання про варіативність мови (гендерний аспект) ...	76
Шкурко Е. В. О типологии синтаксических омонимов (видовая классификация).....	88
Шутак Л. Б., Навчук Г. В. Роль і місце гуманітарних дисциплін у процесі підготовки майбутніх медиків	94

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

<i>Абдуллина Л. Р., Агеева А. В.</i> Роль галлицизмів в жанре фентези	104
<i>Амичба Д. П.</i> Антропоним «Зуб» в фокусі лінгвокультурології і етнолінгвістики	112
<i>Вакулик І. І.</i> Писемні пам'ятки XV–XVI ст. як віддзеркалення наукової картини світу	124
<i>Коляда Н. А.</i> Место перевода в межкультурной коммуникации	132
<i>Нижегородцев Р. М.</i> Психофонетика в русской поэзии и в сонетах Шекспира: трудности перевода	142
<i>Радищева В. О.</i> Фразеологическая репрезентация концепта «Lüge» (ложь) в немецком языке	150
<i>Сибгаева Ф. Р.</i> Вербализация эмоций и чувств человека во фразеологии	158
<i>Тимралиева Ю. Г.</i> Феномен обезличивания и его языковые экспликации в лирике немецкого экспрессионизма	165
<i>Хуторцова М. И.</i> «Загадочная русская душа» как национально-культурный компонент языковой картины мира	175
<i>Шепель Ю. О.</i> Когнітивні та оцінні особливості концепту «істина» (фрейм «суб'єкт шляху»)	186
<i>Рецензия на учебно-методическое пособие</i> «Система работы по формированию произносительных навыков английской речи в условиях русско-украинского билингвизма» авторов: Девлетов Р. Р., Шеремет О. В. (Симферополь, 2012. – 231 с.)	197
<i>Відомості про авторів</i>	198

Наукове видання

ЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

Том 6

Українською та російською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію
державного засобу масової інформації
серія КВ № 18253-7053Р від 05.09.2011

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів

Окремі статті друкуються в авторській редакції

*За зміст статті та точність викладеного матеріалу відповідальність
покладається на авторів*

Усі права застережено

Використання матеріалів – з дозволу редакційної колегії

Відповідальний редактор Біла К. О.

Оригінал-макет Єнішко М. Г.

Технічний редактор Капуш О. Є.

Підп. до друку 11.11.13. Формат 60x84¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 9,66. Тираж 100 пр. Зам. № 1113-3/02.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

Суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.2009

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.

Поштова адреса: Україна, 49087, м. Дніпропетровськ,
п/в 87, а/с 4402

тел. +38 (067) 972-90-71

www.confcontact.com

e-mail: conf@confcontact.com